

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**VENKOVSKÝ REALISMUS –
LITERÁRNĚHISTORICKÉ KONCEPCE POJMU**

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Petra Hromková

Studijní obor: Bohemistika – Anglický jazyk a literatura

Ročník: 3.

2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. 4. 2014

.....
Petra Hromková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Veronice Faktorové, Ph.D. za přínosné rady a čas, který mi poskytla při vedení této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a příteli za jejich názory, trpělivost a podporu.

Anotace

Práce si klade za cíl analyzovat literárněhistorický pojem venkovský realismus z hlediska jeho konceptů v základních syntézách dějin české literatury i v klíčových monografiích a literárněvědných studiích týkajících se realismu. Mapuje přitom, jakým způsobem byl tento umělecký styl vymezován, jací autoři byli považováni za jeho reprezentativní představitele a jaká díla zastupovala jeho modelové příklady.

Abstract

The main goal of this bachelor work is to analyze literary-historical term rural realism with the respect to its conceptions in basic scholarly works focused on the development of Czech literature, crucial monographs and scholarly essay devoted to realism.

Consequently, the work examines how rural realism is compiled in particular scholarly works, which authors are considered to be the representatives of the rural realism and which works are perceived as exemplary for this literary movement.

OBSAH

1 ÚVOD	7
2 REALISMUS JAKO UMĚLECKÝ DISKURZ DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ	9
2.1 Realismus – literárněvědná koncepce pojmu	9
2.2 Ustanovování realismu ve světové literatuře	11
3 REALISMUS V ČESKÉ LITERATUŘE	14
3.1 Počátky expanze	14
3.2 Etablování	16
3.3 Rozrůznění	17
4 VENKOVSKÝ REALISMUS	24
4.1 Rozsah pojmu a jeho užití	24
4.2 Představitelé venkovské realistické prózy	29
4.2.1 Strategie výběru	31
4.2.2 Centrum a periferie	33
4.3 Modelové dílo venkovského realismu	36
4.3.1 Obraz venkova	37
4.3.2 Lokální kolorit a literárně reprezentativní regiony	40
4.3.3 Společné téma: Soudobý život na vesnici - úpadek tradic a rozklad mezilidských vztahů	43
4.3.4 Reprezentanti venkovské prózy	47
5 ZÁVĚR	51
6 SEZNAM LITERATURY	53
7 PŘÍLOHY	57

1 ÚVOD

Tato práce pojednává o venkovské próze, která vedle prózy historické je považována za hlavní proud české literatury 2. poloviny 19. století. Naším cílem je analyzovat literárněvědné práce, které se tímto typem literatury zabývají, a na základě zjištěných informací shrnout, čím se próza s venkovskou tematikou podle jednotlivých výkladů vyznačuje. Především se zaměříme na přelom 19. a 20. století, kdy díla s tematikou venkova dosahovala svého vrcholu jednak co do počtu, jednak ve smyslu publikace reprezentativních děl přiřazovaných danému pojmu.

Úvodní exkurz se bude zabývat obecným vymezením pojmu realismus, jeho charakteristikou jako zvláštního uměleckého diskursu druhé poloviny 19. století a stručně nastíní jeho typické znaky, jimiž se odlišoval od dosavadních tvůrčích modelů (zejm. romantismu). V rámci této kapitoly uvedeme také stěžejní představitele realismu světové literatury.

Následující kapitola krátce představí realismus v české literatuře – jeho počáteční expanzi, postupné etablování a nakonec i jeho mnohotvárnost, kterou evidujeme v dílech vznikajících v poslední třetině 19. století. Od tvorby májovců, přes díla ruchovců a lumírovců se tak postupně přesuneme až k představitelům kritického realismu. Naším záměrem však není vytvořit komplexní výklad literárních dějin v 2. polovině 19. století, ale vzhledem k tématu této práce budeme brát hlavní zřetel zejména na díla s venkovskou tematikou a na to, jak se jejich podoba postupem doby proměňovala.

Poslední, avšak stěžejní kapitola práce bude již věnována venkovskému realismu, a to konkrétně jako pojmu, který je přisuzován určitému typu literatury z období 80. let 19. století až po 20. léta 20. století. Nutno předeslat, že tento typ literatury je v odborných pracích označován různými termíny. Právě tento pojmový rozptyl bude předmětem naší analýzy vycházející z vytčeného souboru literárněvědných prací. Poté se pokusíme shrnout, jací umělci jsou, dle našich zdrojů, považováni za modelové představitele venkovského realismu, neboť i zde se setkáváme s nejednotnou koncepcí. V závěru této kapitoly se pokusíme shrnout, jakými minimálními příznaky a rysy se má venkovská próza daného období vyznačovat. I zde se budeme opírat o poznatky z literárněvědných zdrojů, ve kterých jsou zdůrazňovány požadavky (ať už z hlediska tématu či struktury), které by venkovské povídky a romány měly splňovat.

Z výše uvedeného vyplývá, že stěžejní část této práce nevznikla z naší vlastní interpretace, ale hlavním záměrem bylo prozkoumat dostupné literárněvědné zdroje, z jejichž poznatků a výkladů jsme se následně pokusili vytvořit jakousi obecnou koncepci venkovského realismu. Našimi primárními zdroji byly především syntézy dějin české literatury, a to jmenovitě *Přehledné dějiny literatury české* (1995) od A. Nováka, tzv. akademické dějiny - *Dějiny české literatury II. - IV.* (1960-1995), novější syntéza vytvořená kolektivem literárních historiků *Česká literatura od počátku k dnešku* (2008) a o něco stručnější syntézy vytvořené též autorskými kolektivy - *Průvodce po dějinách české literatury* (1976) a *Panorama české literatury* (1994). Mimoto jsme se dále opírali o informace ze středoškolských učebnic, vysokoškolských skript a slovníků, které o tomto typu literatury pojednávají. Při sepisování přehledu venkovských realistů nám pak zásadním způsobem rovněž pomohly medailony spisovatelů obsažené v *Lexikonu české literatury* (1985-2008) a slovníkové příručce *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* (1982). Kompletní seznam prozkoumaných a použitých literárních zdrojů je uveden na konci této bakalářské práce.

2 REALISMUS JAKO UMĚLECKÝ DISKURZ DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ

2.1 Realismus – literárněvědná koncepce pojmu

Pojem realismus pochází z latinského *realis*, tj. skutečný, věcný. Jeho definice je však mnohem rozličnější, neboť samotné vnímání tohoto pojmu je problematické. Nejprve na tento „ismus“ může být nazíráno z pohledu historického. Představuje určitý životní styl, filosofii, která se vyvíjí v průběhu dějin. Již ve scholastické filozofii zaznamenáváme spor mezi realismem a nominalismem, kdy realismus tvrdí, že „obecné pojmy jsou skutečné (reálné) a [přísluší jim] vyšší stupeň reality, než věcem jednotlivým“ (*Filozofický slovník O... Z 1985*: 154). Podle radikálnějších zastánců této teorie navíc univerzálie vznikají „před (jednotlivými) věcmi“ (*Ibid.*). Tyto představy navazovaly na myšlenky starověkého filozofa Platóna, který proslul svým učením o světě idejí. Podle Platóna tyto ideje představují pravzory veškeré reality, protože všechny konkrétní věci jsou jen jejich pouhými odlesky. Naopak nominalismus skutečnost univerzálie popírá. Zastává názor, že univerzálie jsou jakési „lingvistické nálepky“ (Wellek 2005: 109), které jsme si dodatečně vytvořili na základě naší empirické zkušenosti. Postupně jsou však extrémní názory realistů oslabeny a scholastika se ve svém vývoji obrací k názorům jiného antického filozofa, Aristotela. Vzniká tak umírněný realismus, podle kterého obecné pojmy nebyly pravzory všech věcí, nýbrž jsou součástí každé jednotlivé věci. Tato teorie měla vliv i v době působení novotomismu, kdy se však termín realismus neužíval k řešení sporu o univerzálie, ale novotomisté jej užívali k „označení celého svého učení, aby je ohraničili od idealismu“ (*Filozofický slovník O... Z 1985*: 155). Pojetím realismu ve filozofii se později zabývali také Thomas Reid či Immanuel Kant ve své *Kritice soudnosti* (1790).

Realismus byl však vnímán především jako určitý specifický umělecký postup, jehož podstata spočívala ve věrnosti přírodě, tj. napodobování skutečnosti. Takovéto pojetí se stává předmětem literární kritiky již od dob Aristotelových, kdy je tento postup znám jako „*mimesis*“. Za mimetická byla označována již starověká antická díla v oblasti sochařství (Polykleitos) nebo literatury (Homér). Tyto tendence se následně prohloubily v tvorbě středověkých umělců (Boccaccio; *Dekameron*), a podobně si počínali i autoři v době renesance a klasicismu jako byl W. Shakespeare, M. de Cervantes nebo M. E. de Montaigne. V následující době osvícenství se s důrazem na

racionalismus snažili spisovatelé (např. D. Diderot) shrnout veškeré dosavadní poznatky ve svých encyklopediích a zároveň začaly vznikat první dobrodružné romány (např. D. Defoe, H. Fielding) usilující o co nejdetailnější a nejdůvěhodnější zachycení událostí a prostředí, ve kterém se jednotlivé příběhy odehrávají. Tento stručný průřez literární historií nám tak dokazuje, že již „v minulosti bylo každé umění zaměřeno na skutečnost, i když promlouvalo o vyšší realitě [...]“ (Wellek 2005: 108), neboť umění se nikdy zcela nemůže odtrhnout od skutečnosti. V literatuře devatenáctého století tak realismus nepředstavuje zcela novou koncepci, ale je výsledkem tohoto dlouhodobého vývoje.

V rámci literární vědy se termín realismus objevuje poprvé až roku 1798, kdy Schiller uvádí, že „Francouzi jsou lepší realisté než idealisté“ (Ibid.: 109) a následně na to začíná být tento výraz definován francouzskými kritiky. Podle G. Planche realismus představuje detailní popis dobových krojů, zvyků či obyčejů a stejně tak v Champleuryho eseji *Le Réalisme* je realismus formulován jako umění, které „prostřednictvím detailního pozorování a pečlivé analýzy [zkoumá] současný život a mravy“ (Ibid.: 111). S postupem doby představovali i další literární teoretikové ve svých kritických pracích vlastní pojetí tohoto směru. V české literatuře měl velký podíl na jeho vymezení zejména Otakar Hostinský. Ten vydal roku 1890 spis „O realismu uměleckém“, ve kterém představil realismus jako „estetickou revoluci tehdejší doby, ale odmítal, že by šlo o úplné zamítnutí krásy ve jménu pravdy“ (Nünig – Trávníček – Holý 2006: 657). Na přelomu 19. a 20. století se začínaly projevovat avantgardní směry, jež kladly důraz na volnou imaginaci, a realismus byl proto vnímán spíše jako brzda uměleckého vývoje. Avšak v druhé polovině dvacátého století přišel Zdeněk Nejedlý se svou koncepcí ve statí „O realismu pravém a nepravém“ (1948). Ovlivněn politickým účelem a ideologií vnímá (socialistický) realismus jako jediný správný a možný směr, vykazující tři základní rysy: „(1) je skutečným uměním; (2) je pokrokový; (3) a vykazuje boj za realismus“ (Ibid.: 658). Můžeme si tedy povšimnout, jak se pojetí tohoto směru v průběhu literárních dějin neustále proměňuje. Je tedy zřejmé, že i naše novodobá reflexe (již neovlivněna socialismem) se bude opět lišit od té Nejedlého. Navzdory tomu Dalibor Tureček (2011: 69) podotýká, že v dnešní „literárněvědné bohemistice neexistují etablovaní specialisté na danou problematiku, chybí propracovanější teorie překračující koncept mimesis, nemluvě už o [...] zevrubnějším zkoumání programové a kritické sebereflexe realismu v době jeho rozkvětu“.

2.2 Ustanovování realismu ve světové literatuře

Za kolébkou realismu bývá považována Francie. Ve 30. letech 19. století vrcholil ve francouzské literatuře romantismus, avšak jako reakce na něj se začal v této době prosazovat právě i realismus. Napomohla tomu neklidná doba plná revolučních hnutí (1830;1848) a následných změn ve společenském i politickém řádu. Tyto zásadní změny byly zachyceny a zpracovány literárními umělci, kteří se na tyto události snažili svou tvorbou reagovat. Vznikala tak první mravoučná díla raného realismu znázorňující pravdivě fyzický svět a vzájemné vztahy mezi jednotlivci a společenskými skupinami. Tito spisovatelé se domnívali, že „odhalováním nejhorších forem zlořádů — nespravedlnosti, fanatismu nebo tyranie — spustí samo-očišťující mechanismy“ (Milička 2002: 20), jež povedou ke zdokonalení lidstva. Tím, že tyto dva přední literární směry působily současně vedle sebe, je zřejmé, že přechod od romantismu k realismu nemohl proběhnout najednou ani ne zcela úplně. Jak píše Vlašín (1983: 257): „Realismus směřuje k syntéze, která má dialektický vztah k předchozím vývojovým etapám - navazuje na ně, zahrnuje je v sobě a zároveň je určitým způsobem popírá.“ To dokazuje i fakt, že se ještě v 50. letech někteří zastánci romantismu stavěli k realismu odmítavě. V souvislosti s tím bych chtěla připomenout i skandální přijetí Flaubertova románu *Paní Bovaryová* (1857). Byť se tento psychologický a pesimisticky laděný román stal později inspirací pro mnohé autory (Tolstoj; *Anna Karenina*), (Haman 2010: 15), v době jeho vydání byl přijat velmi negativně, neboť prolamoval mnohá tabu, na která tehdejší „idylická“ společnost ještě stále nebyla připravena.

Přesto se postupem času stává realismus hlavním uměleckým proudem ve světové literatuře. Jeho záměrem však není ztvárnění vnitřního světa postav a zachycení jejich snů a fantazií. Naopak zde převažuje princip, který směřuje k „poznávání objektivních zákonitostí života na základě pravdivého zobrazení skutečnosti“ (Vlašín 1983: 256). Nutno ale podotknout, že i tato objektivita je částečně omezena, protože i seberealističtější dílo je „pouhou“ fikcí a nikdy nemůže překonat hranici tohoto fikčního světa. Vypravěč se sice stahuje do ústraní, nevstupuje do děje, jako tomu bylo u romantických děl, ale stává se z něj kritický pozorovatel, který stojí nad rámcem příběhu, a snaží se čtenáři předat obraz bez jakékoliv idealizace. Nicméně, každý autor je jedinečným subjektem, z čehož vyplývá, že je ovlivněn svými intelektuálními rysy, ideály a názory, které se chtě nechtě promítají i v jeho tvorbě. Proto se i ztvárnění skutečnosti v jednotlivých dílech liší a pro realismus je tak charakteristická

„mnohostrannost a rozmanitost tvůrčích postupů a prostředků, [díky čemuž je] realismus svou podstatou anti-normativní“ (Ibid.: 258). Zároveň podobu díla ovlivňuje i autorova volba prostředí, tématu či mluva a vlastnosti hrdinů. A právě pojetí hlavního hrdiny se stává dalším důležitým realistickým prvkem. V romantismu se autoři zaměřovali na výjimečné osobnosti, které se cítily nepochopeně a izolovaly se tak od společnosti, do které se nebyly schopny začlenit. Často se obracely do svého nitra a hlavním úkolem autora tak bylo vykreslení jeho vnitřních pocitů. V realismu se však pozornost obrací na zcela průměrného člověka, který se stává reprezentantem určité společenské skupiny. Navíc cílem autora není zachytit důležitý moment hrdinova života, jak tomu doposavad bývalo, ale celý jeho život, ve kterém se hlavní hrdina vyvíjí určitým směrem. Tvůrce se tedy pokouší zobrazit člověka ve vši „složitosti a [snaží se] postihnout jeho společenskou úlohu nejen jakožto bytosti sociálně, biologicky atd. determinované, ale jakožto aktivního činitele společenského vývoje“ (Ibid.: 258).

Další výrazná obměna se týká také žánru slovesné tvorby. Poezie se stává pro rozsáhlé epické příběhy nevyhovující, a tak se většina autorů věnuje tvorbě prozaické. V této době se proto ve velké míře vyvíjí román a románové kroniky, jež díky svému velkému rozsahu nabízejí autorům detailní propracování komplikovaných životních příběhů jejich hlavních hrdinů. Zářným příkladem takového rozsáhlého cyklu je *Lidská komedie* (1842), jejímž autorem byl Honore de Balzac. Balzac zde zachycuje několikaletý vývoj francouzské společnosti skrz „propletenou pavučinu“ postav z různých vrstev, kdy „každá z nich představ[uje] určitý mužský nebo ženský charakter a [je] důležitou, nezměnitelnou součástíkou v složitém soukolí mezilidských vztahů a společenských procesů“ (Milička 2002: 44).

Postupně docházelo i ke zvýšení literární produkce, neboť se vlivem urbanizace rozšiřovala střední společenská vrstva a s tím souvisel i nárůst nové inteligence. Začínala se objevovat díla mladých realistů, kteří vystupovali proti „nemravnosti vládnoucích institucí, sobectví majetných i proti fanatismu všeho druhu“ (Ibid.: 22). Tato negativní kritika stále sílila, a tak začal být realismus příznačně nazýván kritickým realismem. Jeho cílem bylo zkoumat roli člověka ve společnosti a podmínky, ve kterých žije. V tom se kritický realismus podobal naturalismu, protože koncepce těchto dvou literárních směrů bývala původně zaměňována. Je pravda, že v mnohém spolu souvisejí, nicméně nejsou zcela totožné, a proto je nyní naturalismus a realismus v rámci moderní literární vědy rozlišován. Vlivem darwinismu a s ním souvisejícím determinismem sloužily naturalistické romány jako vědecká sociologická studie. Mezi hlavní hrdiny

patřila lůza lidské společnosti (alkoholici, prostitutky, aj.), protože cílem naturalistů bylo vyvolat ve čtenáři rozhořčení a zároveň soucit nad osudy jejich spoluobčanů. Hlavní postava proto „nemá obecný *charakter*“, jak je tomu u realismu, „a její počínání se redukuje na *temperament* biologického jedince“ (*Slovník literární teorie* 1977: 245).

Důležitým prostředkem k objektivnímu zobrazení skutečnosti se stává *typizace*, jejímž základním principem je, že „vychází z reálné společensko-historické skutečnosti, v jejíchž vztazích a postavách jsou hledány a zobrazovány jevy typické“ (Fischer 1986: 9). Jinými slovy, začínají být vytvářeni hrdinové představující obecné jevy a vlastnosti, čímž podle Stendhala (vl. jm. Henri M. Beyle) slouží jako „zrcadlo kráčející po cestě“ (Wellek 2005: 124), jelikož nám odkrývají skutečnou tvář naší společnosti. A byl to právě Stendhal, který vynikal ve vytváření těchto „prototypů“ (Haman 2010: 15) realistických hrdinů (viz *Červený a černý*; 1830), díky čemuž se stal později vzorem pro mnohé autory.

Stejně jako ve Francii měl realismus velký vliv i v literatuře anglické. Zde můžeme zmínit umělce jako G. Elliotová, sestry Brönteovy, E. G. Gaskellová, Ch. Dickens či Thomas Hardy. V tomto výčtu si můžeme povšimnout, že velký podíl tvořila díla ženských autorek. S tím se později setkáváme i v literatuře české. Po čase se k těmto velmocím přidává také realismus ruský, v němž se autoři zasloužili zejména o rozvoj psychologického románu (N. V. Gogol, L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij aj.).

3 REALISMUS V ČESKÉ LITERATUŘE

Podobně jako ve světové literatuře i v té české není možné přesně vymezit působení tohoto literárního směru. Autoři odborné literatury se vesměs shodují, že první náznaky realismu se začínají objevovat již v prozaické tvorbě 40. let. Tato doba ale bývá z literárního hlediska označována různě, někdy ani není patrná spojitost s realismem, např. A. Novák (1995: 404) ji označuje jako tzv. „pozdní romantiku“. Z historické perspektivy je toto období charakterizováno jako velmi neklidné, neboť Evropu zaplavila vlna revolucí. Díky tomu pronikaly i do naší společnosti a literatury liberálně demokratické myšlenky, které se mísily s ideami romantismu, vlivem čehož se následně začala utvářet nová umělecká (realistická) koncepce.

V této části bych se proto pokusila nastínit projevy realismu v české literatuře od 40. let 19. století až po přelom 19. a 20. století, kdy vzhledem k naší analýze venkovského realismu budu klást důraz především na (prozaická) díla s vesnickou a lidovou tematikou, abych znázornila postupné etablování tohoto typu literatury.

3.1 Počátky expanze

S proměnou funkčního modelu romantismu souvisela i změna žánru. Básnická tvorba ustoupila do pozadí před prozaickou. Zde se rozvíjely zejména rozsahově kratší útvary (konkrétně povídka) a velký posun zaznamenala také žurnalistika, což se dle D. Turečka (2011: 71) projevuje především v psaní cestopisů a „publicistické[ho] žánru, dobově označovaném jako obrázky“. V těchto črtách byl kladen velký důraz na detailní a reálné zachycení prostředí a jejich tvorba je ve většině syntéz a publikací, ze kterých vycházíme¹, spojována zvláště se dvěma předními umělci, K. H. Borovským (*Obrazy z Rus*, 1843-46) a Boženou Němcovou (*Obrazy z okolí domažlického*, 1845). Veronika Faktorová však ve své studii „Nesnáze s realismem“ (2011: 129) upozorňuje, že nové postupy přinesla i díla „druhotných“ autorů, jako byli **K. V. Zapa** (*Cesty a procházky po Halické zemi*, 1844), **Prokop Chocholoušek** (*Obrazy cestopisné lombardo-benátské*, 1842). V *Obrazech z Rus* se **K. H. Borovský (1821-1856)** přiblížil k realismu zejména svou kritičností. Byť zprvu tato kritičnost tkvěla v přesném, až detailním zaznamenávání ruského života (přesněji popisu jejich zvyků, tradic, způsobu chování apod.), postupně se Havlíčkův kritický pohled přesunul na společenskou strukturu, kde

¹ Viz Haman, A. *Trvání v Proměně*, 137 s.; Novák, A. *Přehledné dějiny literatury české*, 443 s.; Dvořák, K. *Dějiny české literatury II.*, 521 s.

autor odhaloval bídu, útlak a další negativní stránky veřejného života. Vliv slavjanofilství tak opadl a místo toho Havlíček pomocí satirické ironie ostře napadal ruský despotismus. Mimo to můžeme v tomto díle sledovat i povahu typizace, jelikož nám autor popisuje Rusko skrze člověka. Člověk zde tedy není zpodobněn jako „výjimečný“ jedinec, ale jako společenský typ. To potvrzuje ve své studii i M. Řepková (1965: 38): „[Havlíček] pomíjí jedinečnost a individuálnost lidských zjevů a hromadí pouze znaky a vlastnosti společné těmto skupinám a vrstvám lidí, ať už druhové, typové nebo třídní apod.“ Tyto znaky tedy potvrzují Havlíčkův posun k realismu.

Jak již bylo zmíněno, za další průkopnickou osobnost s realistickými tendencemi bývá považována **B. Němcová (1820-1862)**, kterou A. Novák (1995: 429) považuje (vedle Máchy a Tyla) za zakladatelku české povídkové prózy, zejména té vesnické. To je důležité pro naši analýzu, neboť vidíme, že základy venkovského realismu byly kladeny přibližně do této doby. Ke svým povídkám se Němcová propracovala skrze beletrizaci pohádek, do jejichž tvorby vnáší mnoho nových prvků. V souvislosti se zkoumáním těchto prvků A. Haman zmiňuje studii F. Vodičky - *Včleňování folklorní pohádky do obrozené literatury* (Haman 2010: 150), ve které oceňuje obrat Němcové od stručného lidového projevu k detailnímu popisu. Totožný názor najdeme i v *Dějinnách české literatury II.*, podle nichž autorka kromě popisné složky vnáší nově do pohádek i „psychické reakce pohádkových hrdinů“ (Dvořák 1960: 571). Od charakterových vlastností pohádkových postav se Němcová přesouvá ke studii života venkovského lidu, kde spatřuje podstatu národa. Podnět k tomu jí poskytl pobyt v Domažlicích, kde dopodrobna zkoumala život tamních lidí. Podobně jako Havlíček se zaměřila na jejich kulturu, obyčej, pověry, kroje a mimo další i na lidovou frazeologii a dialekt. Podle M. Otruby se lidé „představují právě v zrcadle svého jazyka“ (1965: 21), který se tak stává nejpodstatnějším prostředkem k vytvoření plastiky postavy. Otruba však zároveň v další části své studie upozorňuje, že způsob, jakým Němcová popisuje skutečnost, není zcela objektivní, neboť dopisová forma, jakou jsou *Obrazy z okolí domažlického* napsány, umožňuje Němcové do popisu vnášet i její subjektivní názory, komentáře či vzpomínky. Posun k realismu tedy představuje u Němcové její etnografický popis a smysl pro detail, ale zároveň se ve své tvorbě nikdy neoprostila od poetičnosti a sklonu k idealizaci. To potvrzuje i její vrcholné dílo *Babička* (1855), v němž Němcová usiluje o „zreálnění ideálního národního typu“ (Haman 2010: 158).

Vedle B. Němcové se o rozvoj venkovské prózy zasloužil také **Fr. Pravda (1817-1904)**, který se ve svých povídkách rovněž snažil zachytit všední (práce na poli, zvyky)

i sváteční (slavnosti, obřady) chvíle lidového života a detailně se věnoval popisu vesnic a krajině, jež je obklopovala. Podobně jako Němcová byl zastáncem patriarchálních lidových tradic a mravních hodnot, v důsledku čehož mají jeho povídky poněkud idylický ráz. Nicméně tím, že zemřel až roku 1904, byl svědkem postupné proměny venkova vlivem hospodářských změn v 2. polovině 19. století a tyto postřehy přenášel i do svých děl. Východisko z těchto nastolených problémů a „sociální[ch] neduh[ů] vi[děl] v lásce k bližnímu, v soucitu, spravedlnosti, a vůbec v životě řízeném křesťanskými mravními zásadami (*Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* 1982: 218)². Mezi jeho nejzdařilejší díla patří pětidílný povídkový soubor z rané tvorby *Povídky z kraje* (1851-53) obsahující například povídky *Žárlivý Adam*, *Vávra kuřák*, *Štěpán Vít učí se na kněze* aj.

3.2 Etablování

S 60. léty přichází tzv. „májová generace“, která již roku 1858 vydala almanach *Máj*. Kromě vůdčích osobností J. Nerudy a V. Hálka patřili mezi představitele této skupiny dále K. Světlá, J. Barák, A. Heyduk, R. Mayer, ale také K. Sabina. Vlivem tvorby májovců dochází k proměně literárního modelu, neboť do něj vnáší mnoho nových prvků. Především odmítali představu národního umění a předmětem jejich zájmu se staly ideály nadnárodní. „*Světovostí literatury rozuměli zřetel k momentům, jež člověka v Čechách spojují s člověkem jinde, s člověkem vůbec (včetně zřetelů sociálních a psychologických)*“, (Janáčková 2008: 267). Patrný je tedy obrat k člověku, kdy hrdina již není „obrozenecký buditel ani romantický rozervanec“, (Brabec 1961: 36), ale stává se jím prostý člověk jako představitel přirozených lidských vlastností a vztahů. Jak je uvedeno v *Trvání v proměně* i J. Neruda ve své době apeloval, že je třeba se zajímat o „člověka jak z hlediska jeho postavení sociálního, tak také z hlediska jeho psychologie [a] jeho vnitřního života“ (Haman 2010: 165). Pro májovce je také typický obrat k všednosti, k čemuž napomohl rozmach v oblasti žurnalistiky, protože vznikalo mnoho časopisů (*Humoristické listy; Obrazy života* aj.), které se svou tematikou obracely zejména ke každodennímu životu. Jelikož mnoho děl bylo zveřejňováno časopisecky, populárními se staly rozsahově kratší útvary, jako byl fejeton, črta či žánrová drobnokresba. Právě v drobnokresbě se navázalo na tradici „obrazů ze života“, jimž se věnovali již výše zmiňovaní K. H. Borovský a B. Němcová. Podobně jako

² Název sborníku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* bude v dalších citacích nahrazen zkratkou CS.

v jejich tvorbě byl hlavním námětem život venkovského lidu (Světlá, Hálek), ale postupně někteří autoři obrátili svoji pozornost na lid městský (J. Neruda). V tomto ohledu jsou nejvýznamnější Nerudovy *Povídky malostranské*, které tvoří důležitý mezník mezi českým romantismem a realismem. Tyto povídky se totiž „vyrovnávají s životní problematikou věcně a kriticky, [...] aniž by pozbyly smyslu pro poezii“ (Haman 2010: 196). Je však třeba upozornit, že tento vrchol Nerudovy prózy vyšel až r. 1877. Pražské prostředí sloužilo jako námět také pro povídky K. Světlé (*Sestry; Společnice*). Avšak notnou část svého života strávila spisovatelka v okolí Ještědu, a tak se podobně jako Němcová zaměřila ve své tvorbě právě na venkovský lid, ve kterém hledala jeho „mravní jádro“ (Pohorský 1961: 123). Její díla měla obecně mravně výchovné vyznění, protože Světlá věřila, že svou tvorbou může změnit společnost k lepšímu. Tím však ve své tvorbě tíhla k idealizaci, neboť její psychologicky prokreslené postavy (většinou ženské hrdinky) imponovaly vnitřní silou a odhodláním obětovat se pro druhé. To je typické i pro její romány z let 70. (*Vesnický román; Kříž u potoka*), jejichž dramatičnost podle A. Hamana (2010: 207) spočívá právě ve střetu individuálních potřeb a tužeb jedince s normami tradičního světa. Obzvláště tento zájem o sociální problematiku v literatuře pak předznamenával nástup realismu. Posun k realismu nacházíme i v prozaické tvorbě Vítězslava Háška, a to konkrétně v povídkách, jejichž děje často zasazoval do vesnického prostředí. Jeho nejčastějším námětem byly „obvykle vztahy generační, neporozumění rodičů a dětí kvůli majetku a nerovné lásce“ (Galík – Machala – Petruš 1994: 129), s čímž se později setkáváme také v tvorbě K. V. Raise. Ten však v porovnání s Háškem ztvárňuje své příběhy mnohem kritičtěji a objektivněji. Mezi nejvýznamnější Háškova díla s venkovskou tematikou patří *Muzikantská Liduška* (1861) a *Na statku a v chaloupce* (1873).

3.3 Rozrůznění

Přelom let 70. a 80. je známý polemikou mezi ruchovci a lumírovci, nebo jinak řečeno mezi školou „národní“ a „světovou“ (Pohorský 1961: 212). Tyto dvě skupiny spisovatelů prosazující rozdílné tendence ve vývoji české literatury však od sebe nebyly oddělené. Podle J. Janáčkové tedy „uvedenými slovy označujeme dvojí zaměření, jež se jen občas vyhrocovalo polemicky. Ale v zásadě se doplňovalo a navzájem obohacovalo“ (Janáčková 2008: 293). Pro lumírovce byly v ohledu látkovém „veškeré doby, veškeré země, veškeré národy [či] veškeré kultury stejně vítány“ (Novák 1995: 649). V důsledku toho docházelo k prolínání různých směrů. D. Tureček (2011: 81)

upozorňuje na koexistenci realismu a parnasismu, jenž se projevoval především v dílech J. Vrchlického. Na rozdíl od realismu měla v tomto směru velký vliv poezie vyjadřující zklamání a nespokojenost s realitou. Tureček dále podotýká, že hranice mezi těmito směry nebyla vždy „nepropustná“. Jako příklad uvádí S. Čecha, který se „ve své poezii mnohdy blížil normám parnasismu (viz dekorativnost *Písně otroka*), zatímco jeho prózy zpravidla vyhovovaly představám o podobě žánrového obrázku“ (Ibid.).

Naopak ruchovci se dle A. Nováka (1995: 647) svými náměty obrací k rodné půdě, lidovým tradicím a rovněž se s oblibou tematicky navrací do dob minulých, aby tak posílili u čtenářů jejich národní cítění. Proto se jejich častým motivem stával opět venkov a selský lid představující zdravou duši našeho národa. Na sklonku 80. let se tak i díky těmto podnětům otevřel prostor pro následující kritický realismus, jehož hlavní linií, spolu s prózou historickou, tvořila právě próza venkovská.

Z hlediska vývoje realismu je zlomový přelom 80. a 90. let. V rámci literatury se totiž kritický realismus posouvá do své vrcholné fáze, ale mimo to se stává také politickým a společenským programem. Právě v souvislosti s tímto kulturně-politickým pojetím realismu bývá nejčastěji spojováno jméno Tomáše G. Masaryka. Podle A. Hamana byl „masarykovský realismus směr, který chtěl reformovat celý český kulturní a veřejný život“ (2010: 257). Pod jeho vedením tak například začal od roku 1883 vycházet vědecký týdeník *Athenaeum*, prostřednictvím kterého se snažil vědu zpřístupnit všem společenským vrstvám.³ Mimo to se Masaryk také pokusil reagovat na politickou situaci na našem území. Okolo roku 1886 T. G. M. vypracoval se svými kolegy J. Kaizlem a K. Kramářem politickou realistickou koncepci a postupně ji představil v časopise *Čas*. Jelikož se však později s výše zmíněnými kolegy názorově rozešel, začal kolem sebe vytvářet novou realistickou skupinu, mezi jejíž členy patřili například J. Goll, J. Herben, či Fr. Drtina.

Masaryk se také aktivně věnoval literatuře (*Česká otázka; Naše nynější krize*) a literární kritice. Z tohoto hlediska nesmíme opomenout jeho angažovanost ve sporech o pravost Rukopisů. Roku 1886 podpořil J. Gebauera, jenž na základě lingvistického rozboru prosazoval názor, že Rukopisy jsou ve skutečnosti falzifikáty. To vyvolalo vlnu nevole v řadách obhájců, a tak se oba výše jmenovaní stali terčem ostré kritiky. Postupně se však k Masarykovi a Gebauerovi přidali i další vědci (J. Goll, V. Šafařík,

³ Masaryk ve svém spisu *Česká otázka* přímo uvádí, že realismus je „protest proti monopolu vzdělání a chce vědecké a filozofické vzdělání socializovat“ (Masaryk: 2000).

O. Hostinský aj.), kteří na základě svých vědeckých poznatků potvrdili nepravost rukopisů.

Vrátíme-li se k realismu jako umělecké metodě, představoval konec 80. let důležitý „uzel“ proplétajících se odlišných směrů. V *Dějínách české literatury III.* jmenuje Pešat (1961: 364) například tvorbu autorů, kteří svou notnou část děl publikovali již v předešlých letech. Patřili sem autoři jako Neruda, Sládek, Čech, ale vrcholila též tvorba J. Vrchlického (*Motýli všech barev; Čarovná zahrada*). Zároveň však začínaly probíhat první diskuze o nově se prosazujících směrech (realismus a naturalismus), jež na poli české literatury nacházely jak své obhájce, tak ostré odpůrce. A. Haman (2010: 255) v této souvislosti zmiňuje negativní reakci F. Schulze, kterého pobouřila zpráva, že se chystá český překlad Zolova naturalistického románu *Zabiják*. Podobně odmítavě se k těmto směrům stavěli i další literární kritici (např. E. Krásnohorská či J. Durdík), a to proto, že se „estetika „ošklivosti“ ocitala v protikladu vůči idealizujícímu líčení lidu jako nositeli mravního zdraví národa i vůči požadavku harmonie pravdy, krásy a mravnosti“ (Nünnig – Trávníček – Holý 2006: 542). Vliv francouzského a zejména ruského realismu byl však silnější, a tak se i v české literatuře čím dál tím více kladl důraz na skutečnost a pravdivé zobrazení života. J. Janáčková (2008: 366) současně podotýká, že realismus byl u nás prosazován v době, kdy se již například ve francouzské literatuře silně projevoval impresionismus, symbolismus či dekadence. Proto můžeme v dílech našich realistů objevit prvky, které nejsou pro tento směr typické (např. parodii, ironii a humor).

Přestože se realismus projevoval zejména ve tvorbě dramatické a prozaické, nesmíme opomenout, že také v poezii působili básníci ovlivnění tímto směrem, byť ve svých pozdějších dílech tíhli spíše k jiným uměleckým proudům (symbolismus, impresionismus). Jako příklad můžeme uvést práce J. S. Machara (*Magdalena*, 1893) a A. Sovy (*Realistické sloky*, 1896), jež se vyznačují prvky kritického realismu (Svozil 2000: 17-18). V důsledku toho docházelo k proměně dosavadního básnického modelu, což potvrzuje i A. Haman (2010: 264), podle něhož se změna projevila v básnické promluvě, která se prozaizovala, a byl v ní patrný příklon k hovorové řeči. Celkově pak došlo ke zjednodušení forem, rytmu a byl kladen větší důraz na významovou stránku básně (Ibid.). Avšak jak již bylo poznamenáno, realismus našel své zastánce podstatně častěji v ostatních oblastech literatury, a proto se v následující části zaměříme podrobněji právě na ně.

Střediskem dramatické tvorby se po znovuotevření roku 1883 stalo Národní divadlo a postupně tak začaly na české jeviště pronikat nové moderní proudy včetně realismu. Vedle nich však stále tvořily převážnou část repertoáru hry historické, konverzační a s oblibou se hrála také dramata cizí. Proměna dramatu byla patrná na hereckém projevu a zejména promluvě, kde se nově objevovaly hovorové prvky a dialektismy. Čili podobně jako v poezii docházelo rovněž zde k prozaizaci řeči. Díky detailnímu zachycení prostředí a psychologickému prokreslení postav vynikala zejména „domácí genrová kresba“ (Novák 1995: 733), jež realisticky zachycovala český venkov i životy jedinců v malém městě. Kritika byla většinou namířena proti soudobé společnosti, s čímž souvisel zájem autorů o sociální otázky. Mezi dramata s touto tematikou patřila hra A. F. Šuberta *Drama čtyř chudých stěn* (1892) a *Svět malých lidí* od M. A. Šimáčka⁴. Ovšem, jak již bylo naznačeno, zásadní význam měly hry z venkovského prostředí. Za první realistickou hru, která zachycuje lidový svět bez idealizace, byla považována hra *Naši furianti* (1887) od L. Stroupežnického. Význam hry spočíval ve výrazném a komickém vykreslení postav, na nichž autor představuje typické rysy pro selské obyvatele z okolí Písecka. Zdejší lidé již nejsou nositeli ctnostných vlastností, ale jsou zde vyobrazeni jako tvrdohlaví a ješitní „nafoukanci“ (furianti). Kromě Stroupežnického se na rozvoji vesnického dramatu podílela také G. Preissová, a to zejména svými hrami *Gazdina roba* (1890) a *Její pastorkyňa* (1891), pojednávajícími o životě trpících žen. Společným znakem obou děl je motiv smrti. V *Gazdině robě* dovede hlavní hrdinku její strastný život k sebevraždě a v *Její pastorkyni* klimax hry představuje vražda nemanželského novorozeněte. Pro tuto „surovost“ děje byla díla Preissové kritizována, nicméně podle A. Hamana jsou tyto motivy „příznačné pro realismus [právě] proto, že ukazují život v jeho neidealizované podobě i s momentem smrti a násilí“ (2010: 270). Dalším dramatem, v němž je také hlavní postavou žena, byla *Maryša* (1894) od Aloise a Viléma Mrštíkových. Tato hra je považována za vrchol realistické dramatické tvorby své doby. Setkáváme se zde s tragickým osudem mladé ženy, jejíž život je formován úlohou peněz na vesnici, či společenskými předsudky a konvencemi, v důsledku čehož jí není dovoleno žít podle své vůle. Podobně jako ve hrách G. Preissové donutí Maryšu bezvýchodnost její situace ke spáchání vraždy. Na tento fakt upozorňuje i J. Janáčková (2008: 367): „V kolizích mezi mužem přisouzeným a milovaným (*Maryša*), mezi mužem zprvu zamilovaným a

⁴ Haman poukazuje na, že již samotný název této hry prozrazuje, jak „frekventovaná byla v této době motivika „malého“ člověka“ (Haman 2010: 269).

pak bezohledným (*Gazdina roba*), odkládají hrdinky těchto realistických her svou předchozí trpnost [a] odhodlávají se k zoufalým činům.“ Kvalitu tohoto díla potvrzují kladné recenze českých literárních kritiků. Například Fr. Černý obdivuje autentičnost a reálné zachycení prostředí: „Drama Maryša přinášelo do té doby nejpronikavější obraz života na vesnici. Vše, co [autoři] o lidech své hry říkají, je velice pravdivé a samozřejmé. Až dotud žádná česká hra nepodávala o životě v českých zemích obraz tak civilní, všední“ (Černý 2000: 168). F. X. Šalda pak v rámci realistických tendencí vyzdvihuje vliv prostředí na postavy, které v něm žijí, (respektive jeho podmanivost): „Jedinci, lidé Mrštíkovi, jsou odvislí z velké části od okolí, prostředí krajinného čistě fyzického a přírodního předem. Jsou jeho výrazem a reflexí. Mezi prostředím a jimi jsou navázány nejtěsnější nitě styku, jednota soucítění a ochotná prolnavost vlivu“ (Šalda 1950: 63). Význam *Maryši* tkví, mimo jiné, v psychickém prokreslení postav, jenž se pro drama pozdějších let stalo důležitým pilířem. Na závěr bychom chtěli připomenout realistická dramata Aloise Jiráska, který je uznáván především jako prozaik historické prózy. Ten totiž také některé své hry zasazoval do venkovského prostředí. V této souvislosti jsou nejvíce uznávána venkovská dramata *Vojnarka* (1890) a *Otec* (1894).

Jak již bylo naznačeno, největší pozornost však byla v rámci realismu věnována prozaické tvorbě. V české literatuře vznikalo mnoho rozsahově kratších i delších děl, která se svými náměty obracela do minulosti (historická próza), anebo znázorňovala soudobý život z venkovského či maloměstského prostředí (venkovská próza). Obě tyto tematické linie měly v české literatuře dlouholetou tradici, jež svými kořeny sahala až do doby Národního obrození a od 80. let 19. století začala pomalu dosahovat svého vrcholu. Proto se v následující podkapitole stručně podíváme na hlavní představitele historické prózy této doby a dále se přesuneme k próze venkovské. Té však bude vyhraněna samostatná kapitola, neboť se jí budeme zabývat mnohem podrobněji.

Po dlouhodobém vývoji, jehož počátky spadají do tvorby obrozenecké generace (P. Šedivý – *České amazonky*; J. Linda – *Záře nad pohanstvem*), dosahovala historická próza od 70. let 19. století svého vrcholu a tento „zlatý věk“ přetrvával až na přelom se stoletím dvacátým. S ručovsko-lumírovskou generací a zejména vlivem parnasismu se opět obrací pozornost k historismu, jenž byl předchozími májovci odmítán. „Zatímco u

básníků převažoval *projekční* typ historického příběhu (S. Čech, J. Vrchlický), prozaikové – Třebízský, Jirásek, Winter – rozvíjeli typ *mimetický*⁵ (Mocná 2004: 244).

Průkopníkem historické novelistiky 80. let byl **V. B. Třebízský**, z jehož děl můžeme zmínit například romány *Bludné duše* či *Trnová koruna*. Typickým znakem autorovy tvorby je sklon k patosu a elegičnosti (Janáčková 2008: 336), čímž se odlišuje od stylu Wintera a Jiráska. Ti jako dějepisci z povolání stavěli své povídky (byť každý svým nezaměnitelným postupem) na „pevnější kulturně dějepisný základ“ (Novák 1995: 744).

Alois Jirásek svá díla psal na základě studií nové i starší literatury, historických časopisů či kronik a ve svém „pojetí dějinného vývoje vycházel [také] z Palackého *Dějin národa českého*“ (Pešat 1961: 449). Proto ve své tvorbě propojuje spisovný jazyk s archaismy, jež jsou však pečlivě vybrány, a tak zde (na rozdíl od děl Wintrových) nedochází k narušení srozumitelnosti děje (Janáčková 2008: 340). Touto dokumentárností se podle A. Nováka (1995: 752) Jirásek přibližuje k umění realistickému, avšak podotýká, že zcela nenaplnuje cíle tohoto směru, neboť jako „věcný realista opřený o spolehlivé dokumenty, zápasí [ve své tvorbě] s konvenčním romantikem“. Zpočátku se Jirásek věnoval psaní rozsahově kratších děl, (*Skaláci*, 1875; *Na dvoře vévodském*, 1877; *V cizích službách*, 1886; *Psohlavci*, 1884) a později přešel k tvorbě románových kronik. Ve svých třech románových skladbách - *Mezi proudy* (1887-90); *Proti všem* (1893); *Bratrstvo* (1899-1908) - se věnuje období husitských válek a pokouší se tak čtenářům nastínit náboženské i společenské konflikty dané doby. Následná pentalogie *F. L. Věk* (1886-1906) byla mimo jiné „oceňována i jako příspěvek k poznání napoleonských válek“ (Janáčková 2008: 344) a ve svém posledním souboru *Temno* (1913-15) se přesunul do doby pobělohorské.

Podobně se i **Z. Winter** pokusil ve svých dílech vystihnout život od dob husitských až po Bílou horu. Díky pilnému archivnímu výzkumu byly jeho „první povídky beletrizovanými historickými dokumenty“ (Haman 2010: 286). Jeho díla jsou podstatně více prostoupena, ne-li přesycena, archaismy a citacemi pramenů, než tomu bylo u Jiráska, a vedle toho se vyznačovala výrazným psychologickým a neidealizovaným prokreslením postav. Vedle historických novel *Rozina sebranec*

⁵ D. Mocná definuje různé podoby historické prózy:

„Používá-li autor tzv. *typ mimetický*, evokuje minulost v její barvitosti a „smyslu“. Jde mu o věrohodnost, čehož docíljuje svou obeznameností s historickou látkou a hlavně uměleckou stylizací zaměřenou na pravděpodobnost.“

Oproti tomu „*typ projekční* využívá minulost jako projekční plochu pro expozici morálních a ideových problémů a postulatů autorovy současnosti“ (Mocná 2004: 240).

(1903) a *Peklo* se tento spisovatel proslavil především románem *Mistr Kampanus* (1906-07).

4 VENKOVSKÝ REALISMUS

Vedle prózy historické je v tradičních výkladech literární historie zmiňována próza venkovská jako hlavní realistický žánr. Dalo by se říci, že takovéto pojetí je považováno za obecně platné, neboť se s ním setkáváme v rámci středoškolských učebnic, čímž se dostává do povědomí studentů i širší veřejnosti⁶, ale nalezneme jej i v odborných publikacích, z nichž vycházíme při psaní této práce. Přestože se vymezení venkovského realismu zdá být na první pohled jednoznačně dané, při podrobnější analýze jednotlivých zdrojů se objevují různé odlišnosti a odchylky. Rozdíly nalézáme jak v zařazení autorů, kteří se svými náměty věnují tomuto literárnímu žánru, tak rovněž v samotné definici termínu *venkovský realismus*.

4.1 Rozsah pojmu a jeho užití

Pojem venkovský realismus je v naší představě pevně spojen s literaturou druhé poloviny 19. století. Zdá se dokonce, že vystihuje její dominantní směřování i náplň. Pohled do základních literárních syntéz a studií zaměřených k vytčenému období však tuto představu značně problematizuje...

Dílům s venkovskou tematikou je v jednotlivých pracích poskytnut značný prostor. Nejčastěji je tomuto typu literatury vyhrazena kapitola „Venkovský román a povídka“ (Pešat 1961: 416; Balajka 2001: 225; Štěpánek 1982: 228), která stojí v kontrastu ke kapitole „Historický román a kronika“ (Pešat 1961: 414; Štěpánek 1982: 226). Tento název se nabízí ze žánrového hlediska, protože román a povídka byly nejčastějšími útvary, kterým se venkovští realisté věnovali. Přesto se spisovatelé pouštěli i do tvorby jiných žánrových forem (románové kroniky, memoáry, fejetony aj.), a proto se zdá být vhodnější užití obecnějšího názvu „venkovská próza“, jenž se nachází například v publikacích *Panorama české literatury* (Galík – Machala – Petrů 1994: 153) a *Průvodce po dějinách české literatury* (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 313). Obdobně A. Novák vyčleňuje této látce kapitolu „Novelistika a román ze života venkovského“, na rozdíl od D. Mocné, která veškerou uměleckou prózu tohoto druhu shrnuje v kapitole se zavádějícím označením „Vesnický román“. A. Haman samostatnou kapitolu tomuto druhu literatury ani nevymezuje. V rámci realistické prózy zmiňuje dvě tematické

⁶ Prokop V. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče)*; Balajka, B. *Přehledné dějiny literatury I.*; Sochrová, M. *Literatura v kostce pro střední školy*; Svozil, B. *Česká literatura ve zkratce III.*

oblasti (historickou a venkovskou), které následně blíže rozebírá. Oproti tomu J. Janáčková se touto prózou zabývá hned na dvou místech (viz níže).

Zdůrazněme, že jednotčím bodem těchto rozdílných koncepcí je, že nikdo ze zmíněných literárních historiků neužívá pro jednotlivé vyčleněné kapitoly název *venkovský realismus*.⁷ Tímto se nabízí myšlenka, že pojem *venkovský realismus* je de facto pojmem „prázdným“, neboť přestože je obecně známo, co se pod tímto pojmem skrývá (jeho typické prvky, motivy, autoři), jeho užití není v rámci literární terminologie pevně a samozřejmě ukotveno. Naopak, jak vyplývá z výše uvedených příkladů, bývá mnohdy zaměňován s jeho paralelními odvozenými pojmy typu venkovská (realistická) próza, román ze života venkovského aj., případně se objevují zcela zástupná pojmenování, která mají převážně vztah k určitému venkovskému regionu či lokalitě, např. „epik moravského Slovácka“ – myšleno Herben; „básník Šumavy“ – Klostermann atd. Abychom potvrdili tuto hypotézu, bylo třeba blíže prozkoumat nejen názvy, ale i obsahy kapitol zabývajících se tímto druhem literatury, jenž jsou obsaženy v literárněhistorických syntézách, literárních studiích, encyklopediích, slovnících či středoškolských učebnicích.

Pro názornost byla vytvořena přehledná tabulka, která je rozdělena do tří sloupců. V prvním z nich je uvedeno jméno autora (popřípadě autorského kolektivu), který je tvůrcem literárněvědné práce. Druhý sloupec vždy obsahuje název dané publikace a zároveň název konkrétní kapitoly, která o venkovské próze pojednává. Některé zdroje se totiž této problematice věnují hned v několika svých oddílech, a proto jsou v tabulce uvedeny vícekrát, avšak vždy v rámci jiné kapitoly (viz *Dějiny české literatury IV.; Literatura od počátku k dnešku*). Třetí sloupec je z hlediska naší hypotézy nejdůležitější, neboť obsahuje veškerá synonyma a obdobné výrazy k termínu venkovský realismus, s kterými jsme se setkali při důkladném zkoumání jednotlivých literárněvědných prací.⁸ V některých publikacích je užitý pojem úzce omezen na konkrétního tvůrce, v tomto případě obsahuje třetí sloupec také v závorce uvedené jméno daného autora. Pro přehlednost jsme tabulku rozdělili i podle typu publikace (viz slovníky, středoškolské učebnice, syntézy atd.).

⁷ Pro zajímavost jsem se rovněž pokusila zjistit, jak často se pojem venkovský realismus vyskytuje v internetových zdrojích a i zde musím konstatovat, že je užíván v porovnání s ostatními výrazy nápadně méně - viz „venkovský román“- cca 3 610 příspěvků; „venkovská próza“- cca 3 460 příspěvků; „vesnická próza“- cca 2190 příspěvků; „venkovský realismus“- cca 317 příspěvků; (Zdroj www.google.com).

Na závěr bychom chtěli dodat, že tento vytvořený přehled neobsahuje všechny dostupné syntézy literárních dějin, neboť jejich autoři nedospěli k výkladu sledovaného období. Příkladem jsou *Dějiny literatury české* od Jana Jakubce z r. 1929. Tato dvoudílná publikace totiž končí svůj výklad skupinou májovců a literaturou z pozdějších let se již nezabývá. Rovněž jsme nezařadili *Dějiny české literatury* od Jaroslava Vlčka, jelikož ani tato třisvazková syntéza české literatury o venkovské próze nepojednává. Ze stejného důvodu jsme zde neuvedli ani publikaci *Česká literatura na předělu století*. Ta se v porovnání s výše zmíněnými syntézami naopak věnuje spíše literatuře 20. století a ke starší generaci umělců se již nevrací, byť na začátku tohoto století realisté stále publikovali značnou část své tvorby.

Zde předkládáme výše popsanou tabulku, shrnující užití a rozsah pojmu venkovský realismus a jeho zástupných paralel:

Autor	Název publikace Název kapitoly/studie	Užité termíny
Středoškolské učebnice:		
Bohumil Svozil	<i>Česká literatura ve zkratce:</i> Literatura ve znamení realismu, naturalismu a impresionismu	práce věnované venkovu, vesnická próza
Marie Sochrová	<i>Literatura v kostce pro střední školy:</i> Realismus a naturalismus	Venkovská próza; ještědské romány (K. Světlá); regionální charakter prózy (Rais)
Bohuš Balajka	<i>Přehledné dějiny literatury I.:</i> Vesnický román a povídka	próza s venkovskou tematikou; povídka a román z venkovského prostředí; próza s tematikou venkovského lidu; básník Šumavy (Klostermann); venkovský realista; epik moravského Slovácka (Herben); povídka a román z prostředí venkovského lidu (F. X. Svoboda)
Vladimír Prokop	<i>Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče):</i> Kritický realismus v českých zemích	próza z venkovského prostředí (Světlá); venkovská próza; próza s venkovskou tematikou; romány z východních Čech (Nováková); představitel českého venkovského kritického realismu (Nováková); regionální realističtí spisovatelé (Klostermann, Baar, Herben, Holeček); epik moravského Slovácka (Herben); básník Šumavy (Klostermann)
Vladimír Forst	<i>Přehled dějin literatury pro střední odborná učiliště:</i> Česká realistická literatura. Okruh tematiky historické a venkovské	próza venkovská; vesnická problematika (v literatuře); prozaik s venkovskou tematikou (Nováková); realisté píšící o vesnici; venkovský realista (V. Mrštík); práce z vesnice (A. Mrštík)
Vysokoškolská skripta		
Josef Polák	<i>Přehledné dějiny české literatury 19. století II.:</i>	Osudy venkovského lidu; hra z jihočeské vesnice (<i>Naši furianti</i>); „moravsko-slovácké“ tragedie

	České a moravské realistické a naturalistické drama a román	(Preissová); východočeské romány (T. Nováková); romány ze života lidu východních Čech (T. Nováková); povídky z rodného podkrkonošského kraje (A. Stašek); vesnická tematika, cyklus o jihočeském lidu (J. Holeček); prózy z chodského kraje (J. Š. Baar);
Jaroslava Janáčková	<i>Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi:</i> Tajemná duše venkova	vyprávění o jihočeském venkovu (Holeček); východočeské romány (Nováková); vesnický román (Nováková); regionálně zakotvená beletrie (Klostermann);
Jaroslava Janáčková	<i>Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi:</i> Vesnice z blízka a nahledu	vývoj moravského venkova (Herben); vesnická povídka a román (K. V. Rais; K. M. Č. Chod)
Dušan Jeřábek	<i>Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918:</i> Vesnická próza	Vesnická próza; venkovská tematika; obraz českého venkova (A. Stašek); povídky a romány z Podkrkonoší (K. V. Rais); obraz venkovského života; povídky z pražského a litomyšlského prostředí (T. Nováková); obraz východočeského lidového prostředí (T. Nováková); obraz života jihočeské vesnice (J. Holeček); autoři vesnické prózy;
Syntézy a slovníky a přehledové práce:		
Š. Vlašín	<i>Slovník literárních směrů a skupin:</i> Kritický realismus	venkovská realistická próza
O. Chaloupka	<i>Příruční slovník české literatury:</i> Venkovský realismus, venkovská próza a drama	realismus prózy s náměty venkovského života; venkovská próza; venkovský realismus;
Aleš Haman	<i>Trvání v proměně:</i> Realistická próza	vesnická próza; motivy venkova v literatuře; obraz vesnice v literatuře; venkovský člověk v pojetí realistů; próza z vesnického prostředí; venkovský román (Světla); realistická vesnická próza (Nováková); realistická próza s motivikou venkova
J. Holý, J. Janáčková, J. Lehár, A. Stich	<i>Česká literatura od počátku k dnešku:</i> Tajemná duše venkova	vyprávění o jihočeském venkovu (Holeček); východočeské romány (Nováková); vesnický román (Nováková); regionálně zakotvená beletrie (Klostermann);
J. Holý, J. Janáčková, J. Lehár, A. Stich	<i>Česká literatura od počátku k dnešku:</i> Vesnice z blízka a nahledu	vývoj moravského venkova (Herben); vesnická povídka a román (K. V. Rais; K. M. Č. Chod)
A. Novák, J. V. Novák	<i>Přehledné dějiny literatury české:</i> Novelistika a román ze života venkovského	povídky lidu venkovského; realistická povídka ze života lidového; lidopisný realismus český; realistický básník vesnice podkrkonošské (Rais); selská eposy (Holeček); letopisci-epikové českého selství; psycholog východočeského venkova (Nováková); povídky z venkovského života (Kosmák); kresby ze života hanáckého (K. Křen); beletrie z hanáckých dědin a vsí; realistické hry lidové (Preissová), realistické obrazy z venkovského života (Rais); lidopisná realista (T. Nováková) aj.
J. Galík, L. Machala, E. Petřů	<i>Panorama české literatury:</i> Venkovská próza	Venkovská próza; obraz vesnického života (Holeček); prózy z rodného kraje (Herben); povídková vesnická próza; život východočeské vesnice (T. Nováková); venkovský hrdina; Selský život v jižních Čechách (Klostermann); veselohra ze života jihočeské vesnice (Stroupežnický - <i>Naši furiantí</i>)
J. Hrabák, D. Jeřábek, Z. Tichá	<i>Průvodce po dějinách české literatury:</i> Obecná charakteristika vesnické prózy	tematika vesnická; venkovská problematika v české próze; realistické obrazy českého venkova; obrazy venkovského života; vesnická povídka; venkovský realistický román; realistická venkovská próza (Holeček); vyznavač realismu a lidovosti (Herben);
Dagmar Mocná	<i>Encyklopedie literárních žánrů:</i> Venkovský román	venkovský román (v protikladu k městskému románu sociálnímu); vesnický román; selské povídky (Björson); regionalistická próza (jako typ venkovského románu); venkovská próza (Němcová); vesnické povídky (Fr. Pravda); venkovská próza (jako dominantní)

		žánr 2. poloviny 19. stol.)
ed. Jan Mukařovský a M. Pohorský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury III.:</i> Vesnický román a povídka (Zdeněk Pešat)	vesnická próza; vesnická tematika v literatuře; vesnická tvorba (Rais); kritický obraz soudobé vesnice; obraz života v Podkrkonoší (Stašek); vesnický život v próze
ed. Jan Mukařovský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury IV.:</i> Kontinuita realistické prózy (Fr. Buriánek)	venkovský román; vesnická realistická próza; obraz jihočeského venkova (Holeček); realistická vesnická próza; šumavská tematika (K. Klostermann); realistické povídky s tematikou venkova (Baar)
ed. Jan Mukařovský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury IV.:</i> Tradice realistické a naturalistické prózy v nových podmínkách (Eva Strohsová)	realistická venkovská próza; kronikáři vesnického života (Holeček, Baar); povídky z chodské vesnice (Baar); obraz svérázného kraje a lidu; autoři venkovské a maloměstské prózy
Josef Polák	<i>Česká literatura 19. století:</i> České a moravské (a naturalistické) drama, povídka a román	próza s tematikou vesnickou; venkovská a rolnická tematika; veselohry z jihočeské vesnice (Stroupežnický); hry z vesnického života (Jirásek – <i>Vojnarka</i> ; Mrštík – <i>Maryša</i>); povídky z východočeské vesnice (T. Nováková); vesnická tematika v próze (Rais); obraz jihočeského venkova (Holeček); romanopisec Šumavy (Klostermann); lidový moravský povídkář (Václav Kosmák); obrazy moravského vesnického života (Preissová, Mrštík); moravská povídka i román (V. K. Jeřábek)
H. V. Jechová	Dějiny české literatury: Venkovská tematika v románu a na divadle	román z venkovského života; vesnická tematika; vesnický román a povídka; autoři, kteří se inspirovali venkovským životem; obraz drsného života na venkově (Mrštík – <i>Maryša</i>); vesnická próza; povídky z lidového prostředí; představitel vesnického románu (Klostermann); obrazy vesnického života, díla s venkovskou tematikou
Studie:		
J. Janáčková	Stoletou alejí: Vesnická povídka a Raisovy Výminkáři	vesnická povídka a román; vesnická látka; příběhy o venkovanech; vesnická tematika;

Z tabulky vyplývá, že užití termínu *venkovský realismus* je skutečně minimální, neboť ze všech prozkoumaných prací bylo pouze v jedné (Chaloupka O. *Příruční slovník české literatury*) tohoto termínu užito. Zároveň si můžeme povšimnout, že v drtivé většině prozkoumaných zdrojů se nejčastěji vyskytuje paralelní pojem „venkovská (respektive vesnická) próza“, případně podobná slovní spojení typu „próza s tematikou venkova“, „próza z venkovského prostředí“ atd. Kromě toho literární vědci často pracují s výrazy venkovský/vesnický román či povídka, což koresponduje s výše zmíněnými názvy kapitol a potvrzuje rozsáhlou a četnou tvorbu těchto dvou prozaických žánrů. Za povšimnutí stojí častý výskyt pojmenování spojených s určitým krajem, kupříkladu „východočeské romány“, „jihočeská kronika“, „povídky z chodské vesnice“ atd., jež jsou charakteristické pro tvorbu některých autorů (J. Š. Baar, K. Klostermann, T. Nováková). V této souvislosti se někdy hovoří o tzv. *regionální literatuře*, kdy se literární práce spisovatelů vztahují ke konkrétnímu regionu a pokouší

se zobrazit jeho jedinečné znaky (zvyky, kroje, dialekt, obřady atd.). Přesto se toto označení (*regionální literatura/regionalisté*) zdá být v mnoha ohledech ošemetné. Ve *Slovníku literární teorie* nacházíme dvojí koncepci této literatury. Vedle „běžného“ pojetí, do něhož spadá veškerá literární tvorba odrážející důvěrný vztah autora k dané oblasti, vymezuje Vlašín tuto literaturu v užším slova smyslu, kdy je využívána k „specifickým kulturním potřebám určité oblasti a spoluvytváří místní kulturní život“ (1977: 317). Jinými slovy se vztahuje čistě k danému kraji a za jeho hranice již neproniká. Z této definice se tedy nabízí, že bychom mohli většinu venkovských realistů vnímat jako představitele regionalismu. Již B. Němcová výrazně čerpala z chodského prostředí, K. Světlá se zase zajímala o život ještědského lidu a rovněž realisté z pozdějších generací (K. V. Rais, T. Nováková, J. Holeček) zachycovali ve svých dílech přírodní i kulturní zvláštnosti moravského i českého venkova. Avšak vliv jejich tvorby pronikal značně daleko za hranice samotného regionu, a proto by měla být jejich tvorba vnímána nejen z hlediska regionálního, ale i „národního literárního kontextu“ (Chaloupka 2001: 412). Znamená to, že ani tento termín tedy nemůže být pro tento druh literatury jednoznačně užíván, čímž docházíme k závěru, že pro prózu s venkovskou tematikou skutečně neexistuje žádný definitivně vymezený termín, ale existuje spíše mnoho obdobných a zažitých výrazů, kterými se dá tento typ prózy označovat.

4.2 Představitelé venkovské realistické prózy

Omezený výskyt i užívání pojmu venkovský realismus v základních literárněvědných pracích je v přímém protikladu k obsažnosti výkladu věnovanému tvůrcům, kteří jsou pod tento termín přiřazováni. Také zde se však shledáme se značnými rozdíly, neboť výběr autorů, kteří jsou v publikacích uvedeni, je značně rozmanitý. Vždy je v nich zdůrazněna určitá centrální „kanonická“ skupina tvůrců, která buď zůstává osamocena, nebo jsou k ní případně doplňována další jména spisovatelů představující však již literární periferii. Abychom doložili tento fakt, vytvořili jsme tabulku obsahující seznam probádaných odborných prací a jmen venkovských realistů, která se v nich nachází.

Autor	Název publikace Název kapitoly/studie	Jména autorů
Středoškolské učebnice:		
Bohumil Svozil	<i>Česká literatura ve zkratce III.:</i> Literatura ve znamení realismu, naturalismu a impresionismu	A. Stašek; M. A. Šimáček; F. X. Svoboda; J. Herben; A. Mrštík; K. V. Rais; K. Klostermann; I. Herrmann; V. Mrštík; T. Nováková

Marie Sochrová	<i>Literatura v kostce pro střední školy: Realismus a naturalismus</i>	K. V. Rais; T. Nováková; A. Stašek; J. Holeček; J. Herben; J. Š. Baar; K. Klostermann; A. Mrštík; V. Mrštík; I. Herrmann
Bohuš Balajka	<i>Přehledné dějiny literatury I.: Vesnický román a povídka</i>	K. V. Rais; T. Nováková; K. Klostermann; A. Stašek; J. Holeček; Jan Herben; J. Š. Baar; F. X. Svoboda
Vladimír Forst	<i>Přehled dějin literatury pro střední odborná učiliště: Česká realistická literatura. Okruh tematiky historické a venkovské</i>	T. Nováková; K. V. Rais; A. a V. Mrštíkovi
Vladimír Prokop	<i>Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): Kritický realismus v českých zemích</i>	K. V. Rais; T. Nováková; A. Stašek; J. Holeček; J. Herben; J. Š. Baar; K. Klostermann
Vysokoškolská skripta		
Josef Polák	<i>Přehledné dějiny české literatury 19. století II.: České a moravské realistické a naturalistické drama a román</i>	A. a V. Mrštíkovi; A. Stašek; T. Nováková; J. Holeček; K. V. Rais; J. Herben; K. Klostermann; J. Š. Baar; Fr. Herites; I. Herrmann; F. X. Svoboda; J. Lier; V. Hladík; B. Heller; Fr. Stránecká; V. Kosmák; J. Sumín; J. Merhaut; Josef Uher, G. Preissová
Jaroslava Janáčková	<i>Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi: Tajemná duše venkova</i>	J. Holeček; A. Stašek; T. Nováková; K. Klostermann
Jaroslava Janáčková	<i>Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi: Vesnice z blízka a nadhledu</i>	J. Herben; K. V. Rais; A. Mrštík
Dušan Jeřábek	<i>Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918: Vesnická próza</i>	A. Stašek; K. V. Rais; T. Nováková; J. Holeček; K. Klostermann; J. Š. Baar; J. Herben;
Syntézy a slovníky a přehledové práce:		
Š. Vlašín	<i>Slovník literárních směrů a skupin: Kritický realismus</i>	T. Nováková; A. Stašek; K. V. Rais; A. a V. Mrštíkovi
O. Chaloupka	<i>Průruční slovník české literatury: Venkovský realismus, venkovská próza a drama</i>	T. Nováková; K. V. Rais; A. Stašek; A. a V. Mrštíkovi; G. Preissová J. Holeček; J. Herben; J. Š. Baar; V. Martínek; K. Klostermann; J. Vrba; J. Kratochvíl
Aleš Haman	<i>Trvání v proměně: Románové kroniky</i>	J. Holeček; J. Herben; A. a V. Mrštíkovi; F. X. Svoboda
Aleš Haman	<i>Trvání v proměně: Realistická próza</i>	K. V. Rais; I. Hermann; A. Stašek; T. Nováková
J. Holý, J. Janáčková, J. Lehár, A. Stich	<i>Česká literatura od počátku k dnešku: Tajemná duše venkova (J. Janáčková)</i>	J. Holeček; A. Stašek; T. Nováková; K. Klostermann
J. Holý, J. Janáčková, J. Lehár, A. Stich	<i>Česká literatura od počátku k dnešku: Vesnice z blízka a nadhledu (J. Janáčková)</i>	J. Herben; K. V. Rais; A. Mrštík
A. Novák; J. V. Novák	<i>Přehledné dějiny literatury české: Novelistika a román ze života venkovského</i>	V. Kosmák; Fr. Brzobohatý; J. Spáčil Žeranovský; K. Křen; J. Vyhlídal; A. Zábranský; Ot. Bystřina; Fr. Stránecká; G. Preissová; J. Večeřa; J. Herben; A. Mrštík; M. Srubjan; J. M. Slavičinský; O. Kalda; Č. Kramoliš; M. Jahn; V. K. Jeřábek; K. V. Rais; J. Holeček; J. Š. Baar; J. Fr. Hruška; K. Klostermann; T. Nováková; A. Popelková; V. Pittnerová

J. Galík, L. Machala, E. Petřů	<i>Panorama české literatury:</i> Venkovská próza	J. Holeček; J. Herben; K. V. Rais; T. Nováková; K. Klostermann;
J. Hrabák, D. Jeřábek, Z. Tichá	<i>Průvodce po dějinách české literatury:</i> Obecná charakteristika vesnické prózy	K. V. Rais; J. Holeček; J. Herben; K. Klostermann; J. Š. Baar;
Dagmar Mocná	<i>Encyklopedie literárních žánrů:</i> Venkovský román	K. Klostermann; A. Stašek; T. Nováková; K. V. Rais; J. Herben; J. K. Šlejhar; J. Holeček; bratři Mršítkovi, J. Š. Baar; J. Vrba; J. Javořická
ed. Jan Mukařovský a J. Pohorský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury III.:</i> Vesnický román a povídka (Z. Pešat)	J. Herben; G. Preissová; bratři Mršítkovi; K. V. Rais; T. Nováková; A. Stašek; J. Holeček; K. Klostermann; J. K. Šlejhar
ed. Jan Mukařovský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury IV.:</i> Kontinuita realistické prózy (Fr. Buriánek)	K. V. Rais; A. Stašek; J. Holeček; A. a V. Mršítkovi; T. Nováková; J. Herben; K. Klostermann; J. Š. Baar; M. Jahn; J. Sumín; J. Merhaut; K. Elgart Sokol; Fr. Sokol Tůma; V. Rakous; M. A. Šimáček; I. Herrmann
ed. Jan Mukařovský a kol. autorů	<i>Dějiny české literatury IV.:</i> Tradice realistické a naturalistické prózy v nových podmínkách (Eva Strohsová)	A. Stašek; K. V. Rais; J. Holeček; J. Š. Baar; K. Klostermann; Ot. Bystřina; J. Jahoda; Fr. Sokol Tůma; I. Herrmann
Josef Polák	<i>Česká literatura 19. století:</i> České a moravské (a naturalistické) drama, povídka a román	T. Nováková; A. Stašek; K. V. Rais; J. Holeček; J. Š. Baar; K. Klostermann; F. X. Svoboda; Fr. Herites; I. Herrmann; J. Lier; V. Hladík; V. Kosmák; Fr. Stránecká; J. Herben; J. Sumín; G. Preissová; A. Mršítk; V. Mršítk; J. Merhaut; V. K. Jeřábek; M. Jahn;
H. V. Jechová	<i>Dějiny české literatury:</i> Venkovská tematika v románu a na divadle	J. Holeček; J. Š. Baar; J. Herben; A. Mršítk; V. Kosmák; K. V. Rais; T. Nováková; A. Stašek; K. Klostermann; G. Preissová
Studie:		
J. Janáčková	<i>Stoletou alejí:</i> Vesnická povídka a Raisovy Výminkáři	K. V. Rais; K. Klostermann, T. Nováková, A. a V. Mršítkovi

4.2.1 Strategie výběru

Důvodů, proč se od sebe jednotlivé zdroje liší přehledem tvůrců venkovského realismu, se nabízí hned několik. Jedním z nich je rozsah publikace i účel, za kterým byla vytvořena. Je zřejmé, že například ve slovnících bude tato problematika objasněna co nejstručněji, neboť vzhledem k velkému množství dalších obsažených hesel, nám k tomuto tématu musí být poskytnuty jen ty nejdůležitější informace. Proto jsou zde zpravidla vypsána jen jména spisovatelů, aniž bychom se dozvěděli něco blíže o jejich tvorbě.

Podobně i ve středoškolských učebnicích bude uvedeno podstatně méně jmen, než je tomu kupříkladu v obsáhlých syntézách literárních dějin⁹. Očekávali bychom, že zde nalezneme jakousi ucelenou skupinu předních autorů, jejichž díla patří v rámci venkovské prózy mezi ta nejvýznamnější. Z části tomu tak skutečně je, mezi nejčastěji zmiňované autory patří K. V. Rais, T. Nováková, A. Stašek, J. Holeček, bratři Mrštíkové, případně K. Klostermann a J. Š. Baar. Nicméně přesto zde nacházíme podstatné rozdíly, na které bychom se měli blíže zaměřit. Čtyři¹⁰ z pěti prozkoumaných učebnic podávají téměř totožný výklad. B. Balajka k výše zmíněné skupině ještě doplňuje dílo J. Herbena a F. X. Svobody. Tvorbě bratří Mrštíků se naopak věnuje až v následující kapitole, v níž se zabývá dramatickou realistickou tvorbou. To se vzhledem k dramatu *Maryša* jeví jako vhodné, ale autor tak opomíjí jejich prozaické práce a tím i z našeho hlediska významnou kroniku *Rok na vsi*. Stejný postup volí V. Prokop, který rovněž zmiňuje bratry Mrštíky až v souvislosti s dramatem 2. poloviny 19. století, avšak jejich próze vymezuje prostor posléze v rámci České moderny. To M. Sochrová a B. Svozil jmenují ve svých výkladech všechny výše uvedené autory, a dokonce přidávají i další tvůrce (I. Herrmanna, J. Herbena aj.), leč v případě B. Svozila je zcela vynechána tvorba J. Holečka. Naopak poněkud nedostačující přehled autorů skýtá námi poslední prozkoumaná učebnice - *Přehled dějin literatury pro střední odborné školy*, neboť zde autor věnuje pozornost pouze T. Novákové, K. V. Raisovi a bratrům Mrštíkovým.

Pro porovnání jsme do přehledu zařadili i vysokoškolská skripta, která by měla poskytovat podrobnější informace než učebnice určené středním školám. Skripta sepsaná J. Polákem (*Přehledné dějiny české literatury 19. století II.*) opravdu obsahují důkladnější výklad. Autor se v kapitole „České a moravské realistické a naturalistické drama a román“ věnuje jak historické próze, tak próze venkovské, v níž se zabývá i méně známými autory (př. Fr. Stránecká, J. Sumín, J. Uher) a paradoxně i umělci, kteří své náměty čerpají z městského prostředí (I. Herrmann, Fr. Herites, J. Lier, V. Hladík). Oproti tomu skripta D. Jeřábka jsou poněkud stručnější, neb se zde autor zmiňuje pouze o „centrální“ skupině autorů (viz výše) s tím, že namísto bratrů Mrštíkových do svého přehledu začleňuje tvorbu J. Herbena. Výklad J. Janáčkové je totožný s tím, který

⁹ Novák, A. *Přehledné dějiny literatury české; Dějiny literatury české III.; Dějiny literatury české IV.* aj.

¹⁰ Balajka, B. *Přehledné dějiny literatury I.*; Sochrová, M. *Literatura v kostce pro střední školy*; Prokop, V. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče)*; Svozil, B. *Česká literatura ve zkratce III.*

najdeme i v syntéze literárních dějin *Literatura od počátku k dnešku*, jímž se budeme blíže zabývat níže (kapitola 4.2.2).

V ostatní odborné literatuře, s kterou pracujeme, nacházíme již znatelně obsáhlejší a podrobnější informace, neboť se jedná o knihy, jejichž cílem je důkladně zmapovat dějiny české literatury, a proto je zde i venkovské próze vymezen mnohem větší prostor. Předně jsou tu často shrnuty biografické poznatky, které jsou obvykle dávány do souvislosti s literární tvorbou autorů. Konkrétně pro literaturu s venkovskou tematikou je toto vnímáno jako nezbytné, protože většina autorů zasazovala děje svých próz do určitého kraje, ve kterém sama vyrůstala, nebo zde strávila notnou část svého života. Po životopisných informacích následuje výčet děl i se stručnými obsahy, z nichž je patrné, že jejich próza skutečně vykazuje typické znaky pro tento typ literatury. Jelikož se však mnohdy v jejich dílech prolínají prvky různých literárních směrů a hnutí, je o to těžší (respektive nemožné) spisovatele jednoznačně k těmto jednotlivým stylům přiřadit, čímž narážíme na hlavní příčinu rozdílného pojetí představitelů venkovské prózy. V některých koncepcích jsou totiž obsažena pouze jména předních autorů (podobně jako ve středoškolských učebnicích), jejichž tvorba tematicky nepochybně spadá pod venkovský realismus a jména druhotných autorů zůstávají nepovšimnuta. Případně se objevují v souvislosti s jinými uměleckými směry (převážně s naturalismem a romantismem), které se v jejich dílech výrazně projevují. V tomto případě je pak především na literárním historikovi, jak daného autora vnímá. V jiných publikacích je naopak zahrnut co nejširší okruh venkovských realistů, kteří se pokoušeli zachytit život venkovského lidu, ať už obecně, nebo v jednotlivých regionech, avšak jejich tvorba zůstala v porovnání s hlavními protagonisty nedoceněna. Pravděpodobně nejkompaktnější přehled autorů podávají *Přehledné dějiny literatury české*, v nichž je věnována pozornost právě i takovýmto méně známým autorům. V následující části se proto blíže zaměříme na to, jak je tato problematika v jednotlivých publikacích konkrétně zpracována.

4.2.2 Centrum a periferie

Podíváme-li se na výše zobrazenou tabulku, vidíme, že některá jména se opakují pravidelně, čímž se nám vytváří jakási centrální skupina autorů, jež můžeme nalézt prakticky ve všech dostupných zdrojích. Je to vlastně tatáž skupina tvůrců, kterou jsme zmínili v souvislosti se středoškolskými učebnicemi a vysokoškolskými skripty - K. V. Rais, T. Nováková, A. Stašek, J. Holeček, A. a V. Mrštíkové, K. Klostermann, J. Š.

Baar či J. Herben, přesto ji nemůžeme považovat ani zde za definitivně vymezenou. Jak již bylo řečeno, jedním z důvodů je fakt, že mnozí spisovatelé byli kromě realismu ovlivněni i jinými uměleckými styly. Příkladem je Antal Stašek, jenž se v průběhu své sedmdesátileté literární činnosti značně vyvíjel a od svých romanticky laděných básní (*Z krčmy horské*) se přes realismus kritický (*Blouznivci našich hor*) propracoval až k tvorbě románů realismu socialistického (*O ševci Matoušovi a jeho přátelích*). Z toho důvodu je například v *Přehledných dějinách české literatury, Panoramatu české literatury* a *Průvodci po dějinách české literatury* (viz níže) přiřazován k májovcům, avšak v akademických *Dějínách české literatury III.* a v Polákové *České literatuře 19. Století* je řazen mezi realisty. A. Haman se pak o jeho tvorbě zmiňuje dokonce v rámci parnasistní generace (*Trvání v proměně*). Kromě Antala Staška se na pomezí několika stylů nachází i tvorba K. Klostermanna, v jehož šumavských románech je shledávána působnost romantismu i impresionismu (zejména v popisných pasážích tamní přírody) a rovněž próza bratrů Mrštíkových, ve které je vyjma realismu konstatován i vliv naturalismu. Kupříkladu Alois Mrštík je především jako spoluautor kroniky *Rok na vsi*, na které měl převážný podíl, vnímán jako realista, kdežto jeho bratr Vilém se svou tvorbou má přibližovat již k naturalismu (*Santa Lucia*). Proto je v některých publikacích spojováno s venkovskou prózou pouze jméno Aloise Mrštíka a jeho bratrovi je vyhraněn prostor až v *České moderně* (viz *Literatura od počátku k dnešku; Přehledné dějiny české literatury*). Jinde jsou však v rámci venkovského realismu díky své spoluautorské tvorbě zmiňováni oba (*Dějiny české literatury III.; Trvání v proměně*). V tomto ohledu je v porovnání s ostatní odbornou literaturou jedinečná koncepce J. Janáčkové, neboť tím, že se próze s venkovskou tematikou věnuje ve dvou oddělených kapitolách, rozděluje i její představitele do dvou skupin. V první kapitole „Novoromantické kolem Ruchu, Lumíru, Květů“ se věnuje tvorbě J. Holečka, A. Staška, T. Novákové a K. Klostermanna. Tuto koncepci zakládá právě na úvaze, že tvorba zmíněných autorů vykazuje jisté prvky (idealizace postav v *Našich*, lyricky popisné pasáže u Klostermanna aj.), jež nejsou typické pro kritický realismus, a proto by jejich vyčlenění od ostatních realistů mohlo být považováno za oprávněné. Následně se pak v kapitole „Literatura realisticko-naturalistické orientace“ podrobněji zabývá romány J. Herbena, K. V. Raise a A. Mrštíka, které se díky svým námětům i výstavbě již nesporně řadí mezi díla realistická.

Další publikace, jež se značně vymyká, je *Průvodce po dějinách české literatury*. Po bližším prozkoumání totiž docházíme ke zjištění, že v kapitole o venkovské próze

postrádáme některá jména zásadních představitelů. Kromě A. Staška a A. Mrštíka (jejichž vyčlenění pro nás již z výše uvedených důvodů dává větší smysl) je to spisovatelka T. Nováková. Jak již bylo řečeno, A. Staškovi je pozornost věnována v rámci májovské skupiny vzhledem k jeho rozsáhlé literární tvorbě, jejíž počátky vycházejí právě z májovské školy. Dle Galíka totiž A. Stašek (společně ještě s J. Arbesem) tvoří jakýsi „most mezi májovskou prózou a dalšími generacemi“ (Galík – Machala – Petřů 1984: 249). To o A. Mrštíkovi a T. Novákové se autor zmiňuje až v souvislosti s Českou modernou. Důvodem by mohl být fakt, že stěžejní díla obou spisovatelů vyšla teprve ve 20. století a ne v 90. letech 19. století, v nichž vycházelo nejvíce děl s venkovskou tematikou, a která jsou proto považována za vrcholné období venkovské prózy. Tady si je však třeba uvědomit, že i další spisovatelé (J. Š. Baar, K. Klostermann, J. Holeček)¹¹, kteří jsou v této odborné práci naopak řazeni k venkovské realistické próze, vydávali svá díla až začátkem 20. století. Důvodem k vyčlenění T. Novákové a A. Mrštíka tedy zřejmě nebude pozdní publikace jejich prozaických děl, ale pravděpodobně vypravěčský styl a způsob, jakým jsou jejich díla vystavěna. Podle Galíka se v tvorbě A. Mrštíka a T. Novákové totiž objevují prvky, jimiž se nápadně liší od ostatních tvůrců, a tím posouvají venkovskou prózu k jinému, novému modelu. V případě A. Mrštíka jsou to prvky impresionismu pronikající zejména v líčení přírody, které se prolínají s realistickou složkou díla, a u T. Novákové je to důraz na detail a autenticitu, v důsledku čehož se v případě její tvorby někdy hovoří o tzv. „dokumentárním realismu“¹². Právě Novákové se Galík věnuje velmi podrobně, avšak jak již bylo řečeno, až v rámci České moderny. Podle jeho soudu se pokoušela co nejvěrohodněji zachytit život obyvatel východočeského kraje. Protože však píše beletrii, nejedná se o pouhé národopisné studie, v nichž by autorka nedávala najevo svůj postoj. Naopak, T. Nováková ve svých dílech výrazně „prokazuje ostrou kritičnost vůči společenským vrstvám, které ovládly českou národní společnost a byly odpovědny za národní, náboženskou a zejména sociální diskriminaci lidu“ (Galík – Machala – Petřů 1984: 376). Právě díky těmto prvkům patří, dle Galíkových slov, díla T. Novákové k těm nejvyzrálejší a představují vrchol venkovské prózy (Ibid.: 374). Nabízí se nám

¹¹ Je pravda, že J. Š. Baar publikoval své první dílo v r. 1899 (*Cestou křížovou*), ale vzhledem k tomu, že zbytek jeho tvorby vyšel až v následujících letech (tedy ve století 20.), dovolili jsme si jej v této souvislosti zmínit. Stejný důvod nás vedl i k připomenutí J. Holečka, který byl sice literárně činný již od 80. let 19. století (*Junácké kresby černoohorské*), avšak v rámci venkovské prózy je pro nás stěžejní jeho desetidílná kronika *Naši, jež* (s výjimkou I. dílu) vyšla také až v následujícím století.

¹² Tento termín v souvislosti s tvorbou T. Novákové nacházíme i v Novákových *Přehledných dějinách literatury české* (1995: 768).

zde tedy otázka, jaké období skutečně představuje pomyslný vrchol venkovského realismu, zdali jsou to 80. a 90. léta 19. století z hlediska kvantity publikovaných děl s touto tematikou, anebo počátek 20. století (respektive jeho první dvě desetiletí), kdy tvorba venkovských realistů dosahovala své nejvyšší kvality (alespoň z perspektivy Josefa Galíka).

Poslední typ členění, s kterým jsme se setkali, byl vytvořen na základě toho, z jaké oblasti pocházeli jednotliví autoři (lépe řečeno, kterému kraji zasvětili svá díla). Takovému rozdělení se nachází v *Přehledných dějinách české literatury* či *České literatuře 19. století*, kde jsou nám představeny dvě velké skupiny – moravských a českých – autorů. Porovnáme-li tyto dvě publikace s ostatními, je patrné, že nám nabízejí značně podrobnější souhrn tvůrců. Literární historici zde totiž Moravu a Čechy jakoby postupně „procházejí“ a zmiňují známé i méně známé autory, kteří svá díla zasadili do jednotlivých krajů. Tím se nám nabízí jakýsi nástin „beletristicky zmapovaných“ regionů Čech a Moravy i obsáhlejší seznam představitelů venkovského realismu. Na stejném principu jsme se proto rozhodli vytvořit přehled venkovských realistů i v této práci s tím, že jsme se pokusili alespoň ve stručnosti zmínit všechny autory, kteří byli uvedeni v jednotlivých literárněvědných pracích. Jelikož jsme však nechtěli narušit strukturu této práce, rozhodli jsme se jej zařadit až do příloh.

4.3 Modelové dílo venkovského realismu

Ačkoliv každé dílo přiřazované k venkovské realistické próze je svébytným uměleckým počinem, lze v tomto typu textů nalézt určité jednotící prvky, jako jsou kupř. opakující se motivy (motiv smrti) nebo typické jazykové znaky (často je řeč postav realizována v nářečí). V této souvislosti však zjišťujeme, že v literárněvědných pracích, z nichž vycházíme, není těmto opakujícím se rysům věnována větší pozornost¹³. Z tohoto důvodu se zde jimi nebudeme zabývat ani my, protože cílem této práce je především analyzovat dostupné informace, a nikoliv vycházet z vlastní interpretace beletristických děl.

V literárněvědných analýzách jednotlivých děl, které nejsou nijak obsáhlé, se nicméně téměř s bezvýhradnou pravidelností opakuje několik klíčových výkladových schémat. Předně je literárními historiky zdůrazňována hlavní myšlenka či účel, s kterým

¹³ Patrně jediný, kdo upozorňuje na četnost a důležitost motivu smrti ve venkovské próze, je A. Haman. Dle jeho slov měl „motiv vraždy nebo sebevraždy zřetelnou funkci mravně provokativní; nešlo tu o senzační hrůzostrašnost jako v kolportážní literatuře, nýbrž o prostředek obžaloby nezdravých poměrů (Haman 2010: 276).

byly povídky a romány psány. Umělecká díla obecně se totiž vždy snaží čtenáři něco sdělit nebo v něm vyvolat určitou reakci a ani realistická tvorba na sklonku 19. století a začátku 20. století nebyla výjimkou. Touto hlavní ideou díla je zpravidla míněno pojetí, resp. zobrazení venkova v daných dílech. Pozornost je zaměřena na to, zda autor jednak vystihl jeho „skutečnou“, tj. aktuální a uvěřitelnou podobu, jednak zda dokázal prostřednictvím tohoto obrazu přiblížit historicko-společenský kontext doby. To potvrzuje například komentář A. Hamana (2010: 274): „[Venkovské prostředí] už nebylo ztvárňováno jako statický svět, nýbrž v konkrétním, přítomném historickém pohybu. Vesnice byla zbavena ideální atmosféry a byla nazírána ve složitosti sociálních procesů, které v ní probíhaly.“

V následujících kapitolách se budeme věnovat vytčeným výkladovým schémátům, jak jsou souhrnně koncipovány v analyzovaných literárněvědných pracích.

4.3.1 Obraz venkova

Jak již bylo výše naznačeno, literárněvědné práce hledají v realistické venkovské próze určitý obraz venkova (odpovídající dobovému i společenskému kontextu, v němž se děj textů odehrává). Jednotící linií výkladu příslušných kapitol o venkovském realismu je proto sledování proměny tohoto zobrazení v různých literárních obdobích a v závislosti na různých uměleckých diskurzech.

Reprezentantem obrazu venkova na pomezí realismu a romantismu je dle literárněvědných prací Božena Němcová. Z analýzy odborných zdrojů totiž vyplývá, že se tato spisovatelka přiblížila k realismu svými národopisnými tendencemi a detailním popisem, ale přesto převládal v jejím pojetí venkova i vliv romantismu a sklon k idealizaci. To je patrné z komentáře A. Nováka (1995: 429): „[B. Němcová] spojuje romantickou vidinu zdokonaleného lidství, žijícího ve šťastné shodě s přírodou, s realisticky přesným, národopisně školeným pozorováním [...]“. Prostí lidé tedy imponují svými kladnými vlastnostmi a jen těžko nacházíme v jejich povaze rysy záporné. Podle literárních badatelů toto „zdokonalené lidství“ navíc „není výjimečným zjevem“ (CS 1982: 190), ale stává se charakteristickým znakem pro venkovský lid. Z. Tichá v této souvislosti uvádí, že romantické pojetí selského lidu původně vycházelo z myšlenek J. J. Rousseaua, jenž se ve svém učení dovolával návratu k přírodě a právě ve venkovském lidu spatřoval „jedinou zdravou vrstvu novodobé společnosti“ (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 313). Podobný názor nacházíme i v dalších publikacích, viz

Panorama české literatury str. 153; *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918* str. 41 či *Přehledné dějiny literatury české* str. 766.

Literárněvědné publikace se vesměs shodují, že k zásadní proměně obrazu vesnice došlo u generace májovců, neboť v jejich tvorbě přichází vesnice o svůj idylický ráz. To je patrné například z komentáře A. Hamana (2010: 273): „Motivy vesnického světa ztrácely ideální archetypální rysy [a] počaly nabývat na dramatičnosti v napětí kriticky viděných tradičních pověr a předsudků [či] spontánních lidských citů a vztahů.“ A stejný názor sdílí i B. Balajka, podle kterého májovci „nespatřují ve vesnici ideální prostředí, v němž lidé žijí v souhlase se zákony přírody [a] nevidí vesnici jako protiklad zkaženého města, rozdělují světla a stíny rovnoměrněji“ (Balajka 2001: 225). Přesto literární historici upozorňují, že díla Světlé (*Vesnický román*, 1868) či Háлка (*Na statku a v chaloupce*, 1873) nejsou zcela oproštěna od romantických tendencí. Například v *Dějínách české literatury III.* se můžeme dočíst, že májovci ve své tvorbě často srovnávali ideály se skutečností. Dle M. Pohorského (1960: 39) zejména „Háلكovy vesnické povídky, ale i ještědská próza Karolíny Světlé vyrůst[ala] z tohoto základního principu konfrontace dvojí společnosti: ideální, jaká by měla být a jaká by byla v souladu s romanticky pojímanou představou přirozeného života, a skutečné, jakou vidí autor před očima [a] jakou zná ze svých vlastních zkušeností.“ Z analýzy literárněvědných prací však vyplývá, že zobrazování skutečnosti a společenských poměrů se v tvorbě májovců projevovalo stále více. Často se totiž ve svých dílech tematicky zabývali aktuálními problémy, např. rozvojem industrializace, s čímž souvisel rozpad patriarchální vesnice, životem na výminku nebo generačními spory v rámci rodiny i společnosti (viz *CS* 1982: 72; *Panorama české literatury* str. 153; *Literatura od počátku k dnešku* str. 265). Prozaici májovské generace také věnovali mnohem více pozornosti sociálním otázkám v městském prostředí. Příkladem jsou Nerudovy *Povídky malostranské* či Háلكovy povídky z pražského prostředí *Mladá vdova a starý mládenec* a *První láska* (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 241).

V souvislosti s ruchovci a lumírovci se literární historici o venkovské próze příliš nezmiňují. Je to dáno tím, že stěžejním slovesným žánrem tohoto období byla především poezie a rovněž proměnou funkčního modelu literatury. To je patrné například z výkladu A. Hamana (2010: 246): „Estetika generace, která nastoupila po májovcích, kladla důraz na výjimečnost, zvláštnost, nevšednost postav, prostředí i dějů. Do prózy i poezie začaly opět pronikat prvky romantiky spojené ovšem s parnasistní snahou o formální exkluzivnost a vytříbenost.“ Avšak autoři *Průvodce po dějínách*

české literatury naopak upozorňují, že se próza tohoto období stala nositelkou dalšího vývoje české literatury k realismu, ať šlo o prózu s náměty historickými nebo venkovskými (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 270). Tematika venkova se v tvorbě parnasistů samozřejmě objevuje, ale literární historici se převážně shodují, že v jejich pojetí jsou značné idealizující prvky, které je vzdalují od realismu, viz J. V. Sládek – *Selské písně* či J. Holeček – *Jak u nás žijou a umírají* (Janáčková 2008: 351). Podle názoru A. Hamana (2010: 273) totiž parnasistní autoři využívali „venkovský svět jako trvalý příklad i výstrah[u] pro přítomnost.“

Z literárněvědných prací vyplývá, že na počátku 90. let ovšem došlo k zásadní proměně v koncepci venkova. S rozvojem kapitalismu a industrializace se nenávratně změnil i způsob života lidí a prostředí, ve kterém žili. Města se čím dál tím více rozšiřovala a venkovské prostředí tak bylo deformováno budováním továren a fabrik. Literární historici si všimají, že v důsledku toho začali spisovatelé na venkov nahlížet dvojitým způsobem. To nám dosvědčuje výklad D. Jeřábka (1994: 41): „U některých autorů se projevuje tendence řešit krizi venkova návratem ke starým životním formám a k starým ideálům patriarchálního předkapitalistického období naší vesnice. Jiní autoři [...] posuzují možnosti řešení sociální problematiky českého venkova z hlediska perspektivního: jsou si vědomi toho, že podmínkou úspěšného dalšího vývoje vesnické společnosti je odstranění sociálních křivd.“ Podobné názory nacházíme i v ostatních odborných publikacích, viz *Průvodce po dějinách české literatury* str. 313-314; *Panorama české literatury* str. 154; *Přehledné dějiny literatury české* str. 767. J. Janáčková nám v této souvislosti dokonce poskytuje dobový komentář T. Novákové¹⁴. Na základě těchto informací shledáváme, že se u venkovských realistů začal čím dál tím více projevovat kritický pohled na skutečnost, a proto v jejich dílech nacházíme obrazy vesnice, která je zachycena se všemi svými sociálními problémy (Galík – Machala – Petruš 1994: 153). Svým kritickým pohledem se autoři pokoušeli vyvolat ve společnosti reakci, jež by směřovala k ozdravení rozvrácené vesnice, nebo se přímo sami snažili ve svých dílech nastínit řešení, která by napomohla „odstranění sociální nerovnosti“

¹⁴ Například T. Nováková se tehdy v souvislosti s tímto sporem vyjádřila takto: [Naše veřejnost] jest roztržena příkře na dva tábory; jedni přejí si viděti základ národa, lid vesnický, jen v barvách nejskvělejších[...]. Hluboce jsou uraženi, líčí-li kdo o lidu co nepěkného, hnusného, tvrdého, nenávidíce v takovém básníku - spisovateli téměř zrádce, nevlastence, cynika. Druzí prostě upírají, že ideální líčení z lidu, ti hrdinové a hrdinky, jsou čímsi jiným než naprostou lží básnickou, že v lidu je pouhý shon po „mamoneč“ [...], a že ten, kdo pravdivě chce líčiti lid, musí sáhnouti k barvám zolovským“ (Janáčková 2008: 351).

(Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 314). Tomu, jakým způsobem jednotliví autoři ke svým dílům přistupovali, se budeme podrobněji věnovat v závěru této kapitoly. Ještě předtím se však budeme zabývat dalším důležitým příznakem pro venkovskou prózu a tím bylo zasazení děje do prostředí specifického kraje.

4.3.2 Lokální kolorit a literárně reprezentativní regiony

Z analýzy literárněvědných prací je zřejmé, že důležitým znakem pro díla s venkovskou tematikou je prostředí. Neboť venkovští realisté čerpali své náměty z oblastí, které zaujímaly svým osobitým kulturním i přírodním koloritem. Autoři literárněvědných publikací vidí za touto snahou hned několik důvodů. Mohlo to být dáno blízkým vztahem, který autoři k jednotlivým regionům měli. Buď se v něm totiž přímo narodili (Baar, Hruška, Klostermann aj.), nebo zde strávili určitou část svého života, jež je následně výrazně ovlivnila (K. V. Rais, T. Nováková aj.). Někteří literární historici jsou toho názoru, že venkovská tematika byla oblíbena také proto, že se umělci snažili prostřednictvím své tvorby vzdělávat co nejširší okruh čtenářů (Janáčková 1985: 167; Mocná 2004: 675). J. Janáčková v této souvislosti podotýká, že o sblížení beletrie se čtenářem z lidových vrstev usiloval již dříve J. Jungmann a J. Neruda, ale výchovné tendence jsou patrné právě i u představitelů venkovského realismu (bratři Mrštíkové, K. V. Rais, J. Herben aj.), (Ibid.). Jak již bylo naznačeno výše, velký zájem o venkovskou prózu na konci 19. století však spočíval především v tom, že venkovský román byl víceméně „polemickou reakcí na technologismus a dynamismus moderní civilizace vzdalující člověka od jeho přirozených vazeb k přírodě, rodině, obci“ (Mocná 2004: 672). Prostřednictvím venkovské prózy, která zobrazuje barevnost a nevšednost lokálního koloritu, se tak čtenáři mohli alespoň myšlenkově vzdálit od města, jež vystihuje šedost a jednotvárnost. Tendence umisťovat dějiště venkovské prózy do vybraných lokalit, které pro autory i čtenáře poskytovaly pravý (tj. uvěřitelný) stav vesnického života, vedly některé badatele ke specifickému přístupu k literárnímu materiálu. Venkovská realistická próza je v mnoha publikacích uspořádána na základě „geografického“ principu, tj. vzniká jakási mapa regionů vytvořených na základě míst, v nichž se odehrávají příběhy jednotlivých románů a povídek. Náležitým příkladem je například koncepce Arneho Nováka v *Přehledných dějinách literatury české* (str. 765 - 792) či výklad Josefa Poláka v *České literatuře 19. století* (str. 223-252). V následujícím textu se pokusíme shrnout, jaké oblasti naší země byly díky své svébytnosti pro literární umělce nejatraktivnější a staly se stěžejním zdrojem námětů pro

jejich díla, a zároveň tak umožnily literárním vědcům vymezit je jako literárně-reprezentativní regiony, které zastupují určitá literární díla.¹⁵

Zaměříme-li se blíže na moravské autory, zjišťujeme, že je literární historici (konkrétně J. Polák a A. Novák) rozdělují do třech okruhů, a to podle oblastí, z nichž čerpají náměty pro svoji tvorbu. Hanáckému prostředí se věnovalo mnoho regionálních i celonárodních autorů, neboť je přitahovalo svou barvitou přírodou, ale i lidovými pověrami a zvyky, jež byly s touto krajinou přímo spjaty. V tvorbě některých autorů nacházíme poklidný a často humoristicky laděný obraz místního venkova a jeho obyvatel. A. Novák (1995: 771) do této skupiny autorů přiřazuje A. Zábranského, K. Křenu, J. Vyhlídala či O. Bystřinu, který Hanou vystihl těmito slovy: „Všechny řeky a potoky, jakmile vzplynou do území hanáckého, počínají klidně, pomaloučku se plížit. A nejen vody, vše jest na Hané pomalejší a klidnější, vítr fouká mírněji, mráz méně pálí, bouře tak nezuří jako jinde. Proč by měl Hanák chvátati, když vše kolem něho jest tak váhavé a klidné?“ (Kovařík 1985: 130). Jak jsme již zdůrazňovali, tento klidný život se však s postupující modernizací začal nenávratně rozpadat a byl nahrazen neutuchajícím ruchem továren a rozrůstajících se měst. Z výkladů J. Poláka se dozvídáme, že takovýto chmurný, leč objektivní výjev nám zprostředkovávají díla J. Sumína (Amálie Vrbové). Záměrem této autorky nebylo zaznamenat místní folklór a specifika regionu, ale kriticky znázornit nuzné životní podmínky a sociální problémy, které sužovaly tento kraj. Podle Josefa Poláka tak bylo Sumínovo pojetí venkova v porovnání s některými autory pokročilejší, neboť v něm jsou již patrné prvky naturalismu (Polák 1984: 115; Polák 1990: 245).

Další oblíbenou a umělecky ztvárňovanou oblastí bylo dle literárních historiků (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 322) Slovácko, které bylo zdrojem pro literární tvorbu V. Kosmáka, Fr. Stránecké, J. Herbena, G. Preissové, nebo A. Mrštíka. Přesně v tomto pořadí se o nich dočítáme v Polákově práci *Česká literatura 19. století* (str. 243-248). V souvislosti s Herbenovými díly vyzdvihují literární historici jeho ryze kritický a objektivní pohled na skutečnost. Podle nich se Herben snažil čtenáři předat skutečný obraz proměňujícího se venkova, a ne hájit tradiční patriarchální život, který byl s rozvojem průmyslu fyzicky i morálně narušen (viz *Průvodce po dějinách české literatury*, str. 322; *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*, str.

¹⁵ Pro lepší přehlednost byla vytvořena mapa s označenými regiony, kterou jsme zařadili do příloh této bakalářské práce.

49). On sám pak o sobě napsal: „Proti patriarchálním časům vítal jsem všechno, co nás od nich osvobozovalo: školu, noviny, spolky, konstituci, volby, železnici, třebaš by tomu pokroku padly za obět' patriarchální mravy, kroj i dialekty“ (Kovařík 1985: 108).

Třetí výrazně specifickou oblastí je Valašsko. Jak je uvedeno v *Literárních toulkách po Moravě*, Valašsko bylo vedle poklidné a úrodné Hané považováno za chudé. Nicméně vedle této chudoby „byla vždy opěvována a obdivována krása krajiny, líbeznost hor, půvab lesů, a ovšem i lidé, kteří nesklízeli lehce a bohatě, nýbrž po těžké práci a po tvrdém boji s přírodou“ (Ibid.: 173). Touto charakteristikou se tedy Valašsko odlišovalo od ostatních regionů, avšak právě z tohoto důvodu bylo inspirací pro tvorbu mnoha autorů. Z výkladu A. Nováka shledáváme, že mezi tuto skupinu autorů například patří J. M. Slavičinský, M. Jahn, O. Kalda, nebo Č. Kramoliš (Novák 1995: 775).

Přesuneme-li se z Moravy na úplný západ naší země, ocitneme se na Chodsku. To se podle soudu literárních historiků dostalo do povědomí čtenářů již díky Boženě Němcové, která v průběhu svého pobytu na Domažlicku zkoumala tamní sociální poměry, lidové zvyky, slavnosti a pověry (Ibid.: 767). Zájem o tuto oblast však vzrostl především později díky historickému románu *Psohlavci* od A. Jiráka (Kovařík 1985: 21). Od této doby začal chodský kraj výrazně přitahovat pozornost turistů i umělců. Z literárněvědných zdrojů zjišťujeme, že spisovatele lákala jak divokost a barevnost krajiny, tak i starobylá kultura chodského lidu, jenž po staletí hlídal západní hranice naší země. Příkladem je komentář Jana Vrby, který své knihy zasvětil právě historii Chodska: „Chodsko je kraj drsný, jeho podnebí dost kruté, úrodnost skrovná - ale krásy je v něm jako v málokterém kraji. Jara jsou tu kouzelná, léta slavná, podzimy nejnádherněji barvitě - a pro velebnou ohromnost a typickou svéráznost jeho horských pásem v zimním rouše neznám přirovnání [...]“ (Kovařík 1984:20). Kromě něj se životem na Chodsku zabýval také dialektolog a filolog J. Fr. Hruška či J. Š. Baar, který své příběhy líčil zejména z pohledu venkovských kněží nebo lidí, jež sám dobře znal.

Z chodského regionu se postupně dostáváme do Pošumaví. Za stěžejního autora této oblasti je jednoznačně považován K. Klostermann. Literární historici především zdůrazňují způsob, jakým K. Klostermann toto území zobrazoval. Jak je známo, Šumava sousedí s německým Bavorskem, a proto byla tato oblast hojně zabydlena příslušníky obou národů. Na základě odborných publikací však zjišťujeme, že Klostermann „nečinil rozdílu mezi českými a německými obyvateli [...] a chybějící etnickou rázovitost nahrazoval konvenční romaneskní zajímavostí“ (Novák 1995: 768).

Svébytnost tohoto kraje tedy nespočívala v lidových krojích, zvycích či nářečí, ale ve způsobu života sklářů, lesníků a dřevařů, jenž se podroboval vlivům tamní přírody (Janáčková 2008: 361).¹⁶

S jihočeským krajem bývá spojována především tvorba J. Holečka. Jeho kronika *Naši* bývá považována za literární soubor, který všestranně zachycuje jihočeský venkov. Literární historici upozorňují na národopisné pasáže věnující se místním zvykům, pověrám a slavnostem (kniha *Bartoň*), ale i na pasáže úvahové a vzpomínkové vykreslující harmonické soužití sedláků a přírody. Zároveň jsou zde zaznamenány historické události 19. století (zrušení roboty, prusko-rakouská válka), v důsledku čehož dle některých badatelů dochází k narušení kompozice díla (Haman 2010: 293).

Nejvyšší část Vysočiny, konkrétně kraj mezi Hlinskem, Skutčí, Poličkou a Litomyšlí, bývá považována za jednu z literárně nejbohatších oblastí Čech (Kovařík 1984:145). Svou tvorbu do tohoto prostředí totiž zasadila například T. Nováková, A. Popelková, V. Pittnerová, K. V. Rais či J. Jahoda. Především tvorba Novákové je vysoce ceněna, a to jak z hlediska národopisného, tak i uměleckého. Jelikož tento kraj znala velmi důvěrně, zaznamenala jej s dokumentární přesností ve svých beletristických románech i v cestopisných studiích. Pro mnohé badatele představuje tvorba T. Novákové vrchol venkovské prózy, a to především díky tomu, jak ve svých dílech kriticky nastínila životní poměry a detailně prokreslila psychologii místního lidu (viz Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 374).

Ani Podkrkonoší nezůstalo literárními umělci zapomenuto. Bývá s ním spojována prozaická tvorba A. Staška, K. V. Raise, J. Šíra a J. Krušiny ze Švamberka¹⁷ (Novák 1995: 777-779).

4.3.3 Společné téma: Soudobý život na vesnici - úpadek tradic a rozklad mezilidských vztahů

Četnost jmen spisovatelů a literárně ztvárněných oblastí ve výše uvedeném přehledu potvrzují, že umístění příběhu do venkovského prostředí specifického regionu

¹⁶ To je patrné například na sérii románů vykreslující životy Šumavanů v 70. letech 19. století. V této době totiž místní lesy napadl kůrovec, a tak musely být velké části lesů pokáceny, v důsledku čehož místní lidé značně zbohatli a žili v dočasném blahobytu. Takovýto obraz nacházíme v románu *V ráji šumavském* (1893). Avšak období hojnosti nemělo dlouhého trvání a lidé opět upadali do chudoby, což nám K. Klostermann popsal ve svém dalším románě - *Kam spějí děti* (1901).

¹⁷ Tvorbu K. V. Raise, J. Krušiny ze Švamberka a J. Šíra uvádí A. Novák ve své syntéze v tomto pořadí, avšak A. Staška vedle tyto autory nezařazuje, byť jsou jeho stěžejní díla rovněž spjata s oblastí Podkrkonoší. Podobně jako někteří další historici, se totiž Novák o Staškově literární práci zmiňuje již v rámci generace májovců.

a zachycení jeho lidové kultury bylo pro venkovskou prózu na přelomu 19. a 20. století typickým a důležitým příznakem. Nicméně jsme již několikrát zdůrazňovali, že detailní národopis nepředstavoval hlavní náplň děl z tohoto období. Analýzy a interpretace děl venkovské realistické prózy jsou ve sledovaných publikacích spíše omezené, napříč jednotlivými pracemi však nalezneme překvapivou shodu v tématu, které je textům přisuzováno. Literární historici se shodují, že se realisté 80. a 90. let konkrétním krajem zabývali především z hlediska uměleckého, a ne národopisného. Jejich záměrem tedy nebylo pouze faktograficky zachytit zvláštnosti dané oblasti, ale spíše na jejich pozadí vykreslit společenské změny a způsob života ve venkovském a maloměstském prostředí, jenž se na přelomu 19. a 20. století výrazně proměnil. Lépe řečeno, se dle badatelů pokoušeli venkovští realisté kriticky znázornit, jak tento vývoj společnosti postupně pronikal i do odlehlých částí naší země a nezvratně ovlivnil osudy lidí nehledě na to, do jaké generační skupiny spadali či jakého společenského postavení byli. Důkazem nám je komentář Zdeňka Pešata (1960: 417): „Národopisné studium i jeho odraz v umělecké literatuře byly vyvolány snahou o zachycení mizících znaků venkova. Současně se stává ctižádostí literatury úsilí o zachycení soudobé vesnice, jejích krajových zvláštností a zejména procesů a změn, které v ní probíhají a které mají své důsledky i pro charakterové rysy jejích obyvatel.“

Zde tedy narážíme na určitý protiklad. Na jednu stranu mají díla venkovských realistů poskytovat věrohodný obrázek něčeho jedinečného, avšak na stranu druhou se mají zabývat obecnými problémy dané doby. Tento názor sdílí J. Janáčková ve své studii *Stoletou alejí*: „Hromadný zájem o vesnický život mezi realistickými prozaiky od let osmdesátých nevyplýnul ani jen z původu autorů, ani jenom z jednoznačné společenské objednávky. Soudívá se, že se mnozí stoupenoci realistické metody v závěru století, rodem venkované (Jan Herben, bratři Mrštíkové, K. V. Rais aj.), chápali látku jaksi bezděčně zažité a odpozorované, aby dosvědčili rozklad tradičních hodnot na vesnici pod tlakem kapitalistických vztahů“ (Janáčková 1985: [s.p.]). I v ostatních literárněvědných pracích nacházíme prakticky totožný výklad, a proto jsme se rozhodli, že zde není nutné více porovnávat, jak se literární historici k této problematice vyjadřují.¹⁸

¹⁸ Pro názornost zde uvedeme ještě komentář, který nacházíme v *Přehledných dějinách literatury české*:

„V Čechách byla svébytnost lidového života [...] setřena, a proto se spisovatelé [...] obraceli spíše k lidovému nitru, k myšlenkovému a mravnímu životu vesničanů i k sociálním poměrům,

Na základě naší analýzy shledáváme, že výše zmiňovaný „rozklad tradičních hodnot“ pak autoři nejčastěji znázorňovali na mezilidských vztazích, které se společenskými změnami narušovaly. V důsledku toho dochází ve venkovské próze k jasné polarizaci postav na ty, které se nechaly strhnout nově nastolenými poměry, vlivem čehož se staly chamtivými a morálně zkaženými a na ty, které si přese vše uchovaly smysl pro dobro a lidskost. Tato myšlenka se objevuje například v *Průvodci po dějinách české literatury* (1984: 315): „ Byla to doba, kdy český venkov byl už naplno zasažen pronikáním kapitalismu, který vnesl do venkovského života sobectví a honbu za hmotným prospěchem; tím byly deformovány mravní hodnoty venkovské společnosti i citové vztahy lidí. Nejtragičtěji se to projevilo ve vztazích rodinných.“ V této souvislosti bývá literárními historiky nejčastěji zmiňována tvorba K. V. Raisa, v níž jsou kladnými postavami zpravidla staří a slabí rodiče, kteří snášejí bezohledné chování svých dětí a pasivně přijímají své tragické osudy. Tím se vlastně stávají symbolem pro dosavadní patriarchální podobu života, která se postupně a bez známek odporu vytrácí z venkovského prostředí, stejně jako se staří lidé postupně a bez známek odporu odebírají do tiché samoty, kde následně umírají. S tím koresponduje i názor J. Janáčkové: „Raisovi *Výminkáři* připomínali, že lidskosti na světě ubývá, že je soudobými hospodáři zatlačována do ústraní. Ale navzdory svému stáří a egoismu vlastních synů a dcer prosazují hrdinové Raisových povídek svou vůli konat dobro, pomáhat kolem sebe — hodným i nehodným — třeba pro pouhou potěchu z vlastní prospěšnosti“ (Janáčková 1985: [s.p.]). Není však pravidlem, že ctnostné postavy představují pouze staří lidé. V tomto ohledu bývá literárními badateli nejvíce připomínán román *Kalibův zločin*, ve kterém je poctivý Kaliba rovněž oklamán svými blízkými a následkem toho později umírá. Kromě Raisovy tvorby je podobné „černobílé“ rozdělení postav vyzdvihováno také v próze J. Herbena (viz *Do třetího i čtvrtého pokolení*) nebo v povídkách I. Herrmanna. Například A. Haman vidí podobnost mezi Herrmannovou a Raisovou tvorbou v tom, že i v povídce *U snědeného krámu* je „rodinné prostředí zamořené přetvářkou a chamtivostí, které způsobují tragický konec jedince, jehož měkká povaha je neschopná vzdorovat dravé vypočítavosti světa [...]“ (Haman 2010: 276).

U některých autorů jsou kladné vlastnosti připisovány nejen jedinci, ale celému kolektivu, a to většinou tehdy, kdy je porovnáván venkovský lid s městským.

ustavujícím novou podobu venkova, namnoze za leptavého působení měst, industrialisace a zproletarisování pracovních tříd“ (Novák 1995: 767).

V takovém případě bývají obyvatelé venkova vykresleni pozitivněji, avšak nemusí to být pravidlem. Například někteří historici upozorňují na povídky K. V. Raise, v nichž nejsou idealizováni ani obyvatelé venkova ani města (viz *Dějiny české literatury III.* str. 417). Rais je podle nich v tomto směru velmi objektivní a na rozdíl od ostatních umělců neobhájí dosavadní patriarchální život na vesnici, neboť je smířen s vývojem společnosti (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 315). To je patrné na jeho postavách, které, jak jsme již napsali, přijímají nově nastolené poměry a nebrání se jim. Poněkud odlišný přístup je shledáván u A. Staška v knize *Blouznivci našich hor*. Zdeněk Pešat (1961: 418) upozorňuje, že se zde již vesničané „nepoddávají pasivně tlaku společenského řádu, ale hledají z něho po svém východisko, a to v duchověrectví, jež bylo krajovou zvláštností Podkrkonoší.“ Do protikladu k těmto spisovatelům badatelé staví J. Holečka největšího „obránce“ selství, v jehož kronice *Naši* nacházíme výrazně idealizovaný obraz sedláků z jihočeské vesnice. V Holečkově podání se totiž „vesnice stává ideálním světem, kde člověk žije v těsném styku s přírodou a v družné pospolitosti“ (Haman 2010: 292). Haman dále podotýká, že tento patriarchální svět představuje jakýsi „vzor společenského soužití“, ke kterému by se měla společnost navrátit (alespoň podle J. Holečka), (Ibid.). Náklonnost autora k venkovskému lidu je dle historiků zjevná i v kronice *Rok na vsi*. Shodují se, že zde nejsou takové idealizující tendence jako u Holečka, protože pohled bratrů Mrštíkových je velmi kritický a věcný. Přesto autorům vytýkají, že určitými rysy vyjadřují nespokojenost s vývojem společnosti a dávají najevo sympatie se selským lidem. Toho si můžeme povšimnout ve výkladu A. Nováka (1995: 774): „S bolestí pozoruje spisovatel [A. Mrštík] rozvrat dědinského svérázu i zdraví za sociálních a mravních vlivů velkého města a tu projevuje namnoze až hořký pesimismus, vyvážený citovou účastí o lid.“ A stejný názor sdílí i J. Janáčková: „Mrštíkové nezavírají oči před rozkladem na vesnici sklonku století; mnohonásobně ho demonstrují a rozhorleně komentují a viníka vidí v městě. Nicméně vůle představit zbytky polo-patriarchální vesnice svého času jako ideál soužití člověka s člověkem a člověka s přírodou, jako oázu zdraví, je přinejmenším tak silná jako střízlivě kritické pozorování“ (Janáčková 1985: [s.p.]). Na těchto příkladech vidíme, že vesničané byli ve venkovských prózách pojeti různě, někdy objektivně i s jejich vadami, někdy příliš idylicky. Ale závěr, který z toho vyvozujeme, je takový, že stále představovali čistější a „zdravější“ část naší společnosti na rozdíl od města, jehož obyvatelé byli povětšinou vnímáni jako zkažení a „všeho chtějí“.

4.3.4 Reprezentanti venkovské prózy

Pokud bychom měli na základě naší analýzy jmenovat autora typického modelového díla venkovského realismu, byl by jím jednoznačně K. V. Rais. V naší vytvořené tabulce si totiž můžeme povšimnout, že z dvaceti dvou literárněvědných prací se dvaadvacetkrát setkáme se jménem K. V. Rais.¹⁹ Druhou adeptkou by pak byla T. Nováková, protože její jméno se v našem přehledu objevuje hned dvacetkrát. Jako další v pořadí by následovali K. Klostermann, J. Holeček, J. Herben a A. Stašek, avšak jejich pohled na soudobý život již není tak silně kritický a mnohdy se v jejich tvorbě kromě realismu prolínají i jiné umělecké směry. Proto bychom mohli polemizovat o tom, zdali mají být jejich stěžejní díla rovněž vnímána jako modelová i přesto, že tito autoři tvoří tzv. kanonickou skupinu představitelů venkovského realismu. Z toho důvodu se zde budeme podrobně zabývat pouze díly K. V. Raise.

Důvodem, proč je v rámci venkovské prózy Raisovým dílům vymezováno přední místo, je fakt, že jsou v nich nejvíce patrné příznaky kritického realismu. I když J. Polák sdílí například názor, že „kritika našich realistů [včetně Raise] je poněkud mírná, načež by tito autoři měli být označováni jako realisté „vyspělí“ či „pokročilí“, spíše než jako realisté kritičtí“ (Polák 1984: 110). Je pravda, že ještě v počáteční tvorbě Rais vychází ze školy ruchovské a inspiruje se Hálkovou tvorbou, ale postupně má na něj čím dál tím větší vliv ruský realismus (Pešat 1961: 417). Díky tomu je později mnohem kritičtější a dle některých literárních historiků ve svých vrcholných dílech dokonce dospívá až k zobrazení naturalistickému (viz *Panorama české literatury; Průvodce po dějinách české literatury; Literatura 19. a počátku 20. století*). V této souvislosti bývají za nejzdařilejší a nejpropracovanější vnímány zejména Raisovy romány (*Kalibův zločin, Paničkou, Na lepším aj.*). Romány obecně totiž bývají literárními historiky a kritiky uznávány více než kratší prozaické útvary kvůli jejich rozsahu a složité kompoziční výstavbě. Například podle definice ve *Slovníku literární teorie* je „konstrukce románu na rozdíl od novely a povídky široce větvená, rozvíjí vedle motivu hlavního řadu motivů vedlejších, rozbíhá se do četných epizod a zahrnuje tak rozmanité osudy hrdinů a četná společenská prostředí. Kromě specifické estetické funkce plní r[omán] též řadu

¹⁹ Tabulka s venkovskými realisty ve skutečnosti obsahuje 25 řádků, ale musíme vycházet z toho, že některé zdroje jsou jmenovány víckrát, neboť je v nich výklad o venkovské próze rozdělen do více kapitol (viz *Česká literatura od počátku k dnešku; Trvání v proměně*). V případě *Dějin české literatury IV.* naopak počítáme obě kapitoly, neboť každá z nich byla sepsána jiným literárním historikem. Po zvážení těchto faktorů tedy vidíme, že počet literárněvědných zdrojů je opravdu 22.

funkcí jiných, sleduje cíle poznávací, zřetele filozofické, didaktické aj. [...]“ (*Slovník literární teorie* 1984: 318).

Za vůbec nejvýznamnější Raisův román zjevně bývá považován *Kalibův zločin*, kterému se bez výjimky podrobněji věnují všechny literárněvědné práce. Jak již bylo zmiňováno výše, Rais na tomto románu ukazuje rozklad mezilidských vztahů, v důsledku čehož autor kladl velký důraz na psychologické vykreslení postav, především hlavního hrdiny. Dle D. Jeřábka vystihl Rais „s uměleckou přesvědčivostí složitý duševní proces ve venkovském člověku, který s důvěrou přijímá předstírané důkazy lásky a dlouho se brání poznat pravdu o svém manželství“ (Jeřábek 1993: 44). Po prozření se Kalibovi „zhroutí“ celý život, nedokáže se smířit se skutečností a v afektu se dopustí vraždy. Zde si je však třeba uvědomit, že skutečným viníkem není Kaliba, ale zavražděná Karla a společnost obecně. J. Janáčková upozorňuje, že navíc Kaliba není pouze „obětí okolí“, ale rovněž „obětí jeho vlastního založení a jeho starodávné důvěřivosti, která ve střetnutí s vychytralostí prozrazuje svou slabost a podléhá“ (Janáčková 1961: 475). Právě v této myšlence je patrný vliv determinismu, neboť většina Raisových postav se dle Janáčkové stává oběťmi vlastních „neovládnutelných pudů a vášní“ (Janáčková 1961: 474) a stejný názor sdílí i J. Polák ve svých skriptech – *Přehledné dějiny české literatury 19. století* (1984: 111). V tomto ohledu se tedy Rais podle Polákova soudu přibližuje k naturalismu.

Kalibův zločin můžeme považovat za modelové dílo také proto, že v něm nacházíme ryze objektivního vypravěče, což je další stěžejní příznak pro realismus jako takový. Tím Rais vyniká nad některými jinými autory (viz A. Stašek, K. Klostermann), kteří mají sklon k subjektivizaci vlastní prózy. A. Haman tvrdí, že „formou objektivního vypravěčství autor zachycuje sepětí venkovského člověka s krajem i přírodou, jež ovšem vlivem narušených mezilidských vztahů pozbývá mravně obrodné povahy“ (Haman 2010: 275). Rovněž J. Janáčková zdůrazňuje významnost tohoto typu vypravěče, a to nejen v *Kalibově zločinu*, ale v celé Raisově beletrii. Je toho názoru, že se tak Rais přiblížil k moderní tvorbě: „Není sporu o tom, že vypravování neosobní, prosté autorských komentářů, je bližší moderní práci s náznakem a podtextem i čtenáři, který v beletrii nemiluje hodnocení podávané mu „po lopatě“ (Janáčková 1985: [s.p.]). Čtenář je tak víc vtahován do děje a stává se důležitou součástí díla, neboť není ovlivněn názory a pocity vypravěče, a je čistě na něm, jak bude daný příběh interpretovat. To opět potvrzuje komentář J. Janáčkové: „Čtenáři jako by se předkládal obraz k vidění a slyšení, úvaha se ponechává na něm. Vypravěč toto čtenářské

hodnocení stimuluje a usměrňuje nevtíravými prvky své stylizace a stavby, ne přímými komentáři. V nejcitlivějších bodech povídky se dokonce chová tak, jako by chtěl emoce vnímatele brzdit nebo tlumit“ (Ibid.). Lubomír Doležel dokonce věnoval objektivnímu vypravěči v *Kalibově zločinu* celou kapitolu ve své odborné publikaci *Narativní způsoby v české literatuře* (1973), ve které dopodrobna zkoumá tento román a zastává názor, že vypravěč v tomto románě porušil svoji nestrannost pouze jednou, a to při popisu Karliny matky: „*Odporné* tahy v obličejí se jí počali hladiti“ (Doležel 1973: 88).

Tvrdili jsme, že romány bývají oceňovány více než kratší prozaické útvary, ale v případě Raisovy tvorby musíme podotknout, že i jeho povídkové soubory patří mezi vrchol venkovské prózy. V mnoha našich literárněvědných zdrojích bývá zmiňován zejména soubor *Výminkáři* (1891). Je to dáno tím, že vyjma rozsáhlejší povídky *Vlasaři* z roku 1885 (Janáčková 1961: 470), jsou *Výminkáři* považováni za první významné Raisovo prozaické dílo, které vynikalo nad dosavadní publikovanou literaturou s venkovskou tematikou a je podle soudu J. Janáčkové dokonce „klíčem k pochopení Raisovy prozaické tvorby“ (Janáčková 1961: 472). Podle jiných tvrzení zde můžeme rozpoznat spisovatelův pesimistický postoj k nově nastoleným společenským poměrům: „[Rais] [n]a revoluční řešení nepřistupoval, nevěřil v jeho reálnost a prospěšnost; tím méně pak věřil v možnost mravní reformy venkova nebo dokonce citové obrody tvrdých srdcí venkovských hrabivců“ (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 315). Podrobně se této povídkové knize věnuje J. Janáčková v rámci *Dějin české literatury IV.*, kde vytvořila medailon o životě a tvorbě K. V. Raise, a rovněž se *Výminkáři* zabývá ve své studii *Stoletou alejí*. Z těchto zdrojů vyplývá, že významnost tohoto díla tkví v autentičnosti a detailnosti, se kterou Rais čtenáři přibližuje všední podobu venkovského života. Čtenářům Raisovy doby je totiž tradiční život na venkově stále velmi blízký, přestože se začíná pod tlakem moderních tendencí vytrácet. *Výminkářům* se tedy přisuzovala „schopnost přenášet člověka z rušného a znivelizovaného města jinam, do světa původnějšího, do světa osobité prostoty nebo prosté osobitosti. Spjoval se s tím nejen únik plný půvabu, ale také inspirace a východisko možné naděje v člověka“ (Janáčková 1985: [s.p.]). Další myšlenka, na kterou J. Janáčková poukazuje, je ta, že v těchto povídkách nejsou zobrazeny problémy, které sužují pouze obyvatele venkova, ale celého národa. „Věrnost k domovu a houževnatost v denní klopotě, vlastní výminkářům, neměla charakterizovat pouze část vesničanů [...], mohla být chápána jako příklad náležitého poměru člověka k člověku, jednotlivce k národnímu kolektivu“

(Janáčková 1961: 473). A rovněž narušené rodinné vztahy neupozorňovaly pouze na „pokřivenou tvář vesnice“, ale na „odcizení člověka člověku“ jako takovému (Ibid.). Na tento fakt jsme již upozorňovali v předchozí části jako na jeden z hlavních příznaků prózy na přelomu 19. a 20. století. Venkovští realisté sice zasazují svá díla do regionálního prostředí, avšak z hlediska tématu nabývá jejich próza charakter národní.

Kromě objektivního vypravěče působí Raisovy povídky autentičtěji také díky jazykovým prostředkům, prostřednictvím kterých autor individualizuje své postavy. Důležitost dialektismů vyzdvihuje A. Haman, podle kterého užitím východočeského nářečí přiblížil Rais „dialogické pasáže svých próz běžné hovorové řeči i s jejími paralingvistickými prvky a navodil tak dojem aktuální přítomnosti představených situací a próz“ (Haman 2010: 275). Autor si však dal při výběru slov velmi záležet, aby zabarvená slova a lokální výrazy nebránily srozumitelnosti textu. Je očividné, že prostředí východních Čech dobře znal, a proto usiloval o to, aby řeč postav působila co nejméně nevěrohodněji. Pečlivě stylizovaná řeč hrdinů je tedy dalším důvodem, proč jsou Raisova díla tak vysoce ceněna, což potvrzuje komentář J. Janáčkové: „Toto uvážlivé využití lidového jazyka v Raisových povídkách došlo všeobecného uznání, neboť vnášelo určitá měřítko do slovesné práce těch prozaiků, kteří usilovali o realistické zpodobnění lidového světa, a tak ukazovalo i cesty k obohacení soudobého spisovného jazyka“ (1961: 474). Shrňme-li si na závěr, čím se Raisova díla jako modely venkovské prózy vyznačují, je to tedy *lokálnost* (děj se odehrává ve specifickém prostředí), *aktuálnost* (autor se zabývá problémy dané doby), *objektivnost* (viz nestranný vypravěč) a *autentičnost* (viz řeč postav v nářečí).

5 ZÁVĚR

Tématem této bakalářské práce byl venkovský realismus v české literatuře na konci 19. a počátku 20. století. Z tohoto důvodu bylo důležité hned na začátku nastínit vznik a vývoj realismu jakožto uměleckého tvůrčího postupu, který se v průběhu 2. poloviny 19. století začal výrazně projevovat na poli předních světových literatur. Naším záměrem bylo vytyčit hlavní příznaky tohoto směru, abychom si ujasnili, jak se tyto postupy následně začaly objevovat i v tvorbě českých autorů. V další části této práce jsme se proto pokusili stručně nastínit rozsah realistických tendencí v rámci české literatury a hlavní zřetel jsme přitom kladli na díla s venkovskou tematikou, abychom znázornili proměňující se koncepci tohoto typu prózy.

Hlavním cílem této práce však bylo popsat a analyzovat koncepci tradičně užívaného pojmu „venkovský realismus“, a to na základě zjištěných informací z literárněvědných publikací a studií zabývajících se touto problematikou. Zásadní pro nás bylo zjištění, že termín *venkovský realismus* jako takový se v souvislosti s tímto druhem prózy vyskytuje pouze minimálně a v drtivé většině případů bývá nahrazen obdobnými ekvivalenty typu *venkovská próza*, *literatura s venkovskou tematikou* apod. Po prozkoumání všech literárněvědných zdrojů jsme rovněž došli k názoru, že neexistuje ani jednotná koncepce v souvislosti s představiteli venkovské prózy. Počet i výběr tzv. *venkovských realistů* se totiž v jednotlivých odborných publikacích značně liší (to ostatně zřetelně dokazuje přehled všech autorů, jejichž jména byla alespoň jednou uvedena ve sledovaných zdrojích, a který lze nalézt v příloze této práce).

V poslední části jsme se snažili vytyčit, jaké hlavní atributy a znaky jsou považovány za charakteristické pro díla s venkovskou tematikou. Zde jsme došli k názoru, že důležitým prvkem, který je literárními badateli vyzdvihován, je jednak zasazení příběhu do lokálního prostředí, avšak kromě toho, je venkovské próze sklonku 19. století přisuzována především schopnost autenticky ztvárnit soudobý život na vesnici a maloměstě, který se vlivem společenských změn začal nenávratně rozpadat. Oceňována je především dokumentace negativních problémů dané doby (alkohol, rozkladný vliv peněz, narušení mezilidských vztahů aj.). V tomto ohledu je dílo vysoce hodnoceno zejména tehdy, pokud autor dokáže daný jev popsat v jeho sociálně-historickém kontextu (jako by tyto problémy nesužovaly pouze obyvatele venkova, ale vztahovaly se na celý národ a člověka jako takového). V této části jsme se rovněž pokusili představit model venkovské prózy, tedy dílo, které bývá literárními historiky

zmiňováno nejčastěji a kterému historici věnují větší pozornost ve svých výkladech. Na základě zjištěných informací můžeme konstatovat, že takovýto vzor představuje román *Kalibův zločin*, případně povídkový soubor *Výminkáři* od K. V. Raise. V závěru této práce jsme se jimi tedy zabývali podrobněji a zjistili jsme, že v nich skutečně nacházíme charakteristické příznaky venkovské prózy. Díky tomu jsme mohli potvrdit, že jsou tato díla po právu považována za vrchol venkovského realismu.

6 SEZNAM LITERATURY

A) Syntézy a přehledové práce

BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury*. 5. vyd. Praha: Fortuna, 2001, 239 s. ISBN 80-71687-17-0.

BLAŽÍČEK, Přemysl. *Dějiny české literatury IV*. 1. vyd. Editor Eva Strohsová, Jan Mukařovský, Zdeněk Pešat. Praha: Victoria Publishing, 1995, 714 s. ISBN 80-85865-48-3.

BRABEC, Jiří a Miloš POHORSKÝ. *Dějiny české literatury III., Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, 631 s. ISBN nevedeno.

DVOŘÁK, Karel a Felix VODIČKA. *Dějiny české literatury II., Literatura národního obrození*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, 684 s. ISBN nevedeno.

FORST, Vladimír. *Přehled dějin literatury pro střední odborná učiliště*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, 126 s. ISBN 80-04255-59-0.

GALÍK, Josef, Lubomír MACHALA a Eduard PETRŮ. *Panorama české literatury: Literární dějiny od počátků do současnosti*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994, 552 s. ISBN 80-85839-04-0.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2. vyd. Praha: Arsca, 2010, 326 s. ISBN 978-80-7420-011-3.

HRABÁK, Josef, Dušan JEŘÁBEK a Zdeňka TICHÁ. *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Panorama, 1978, 528 s. ISBN nevedeno

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Česká literatura 19. století: od Máchy k Březinovi*. 1. vyd. Praha, 1994, 179 s. Učebnice (Scientia). ISBN 80-858-2741-7.

JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. 1. vyd. Přeložil Aleš Haman. Jinočany: H & H, 2005, 625 s. ISBN 8073190311.

JEŘÁBEK, Dušan. *Česká literatura od konce národního obrození do roku 1918*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1980. 117 s. ISBN 80-210-2142-X.

KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky Moravou*. 2. Praha: Albatros, 1985, 267 s. ISBN nevedeno.

KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky po Čechách*. 2. Praha: Albatros, 1984, 397 s. ISBN nevedeno.

LEHÁR, Jan, Alexandr STICH a Jaroslava JANÁČKOVÁ. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008, 1048 s. ISBN 80-710-6308-8.

MILIČKA, Karel. *Od realismu po modernu: Světová literatura. [Sv.] 3, Od realismu po modernu (Variant.)*. 1. vyd. Praha: Baronet, 2002, 344 s. ISBN 8072145150.

MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, 699 s. ISBN 80-718-5669-X.

NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. přepr. a rozš. vyd. Brno: Atlantis, 1995, 1804 s. ISBN 80-710-8105-1.

POLÁK, Josef. *Česká literatura 19. století*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, 308 s. ISBN 80-04239-06-4.

POLÁK, Josef. *Přehledné dějiny české literatury 19. století II*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1981, 100 s. ISBN neuvedeno.

PROKOP, Vladimír. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče): (pro výuku literatury na středních školách)*. 1. vyd. Sokolov: O. K. -Soft, 2000, 72 s. ISBN 80-23853-57-0.

SOCHROVÁ, Marie. *Literatura v kostce: pro střední školy*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007, 179 s. V kostce (Fragment). ISBN 978-80-253-0185-2.

SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce III., Období od 90. let 19. století po polovinu 40. let 20. století*. 1. vyd. Praha: Brána: Euromedia Group - Knižní klub, 2000, 174 s. ISBN 80-7243-061-0.

B) Slovníky a lexikony

KLAUS, G., BUHR, M. (ed.): *Filozofický slovník O...Z*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985, 481 s. ISBN neuvedeno.

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti*. 1. vyd. Brno: CENTA, 2005, 1116 s. ISBN 80-86785-03-3.

FORST, Vladimír. (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 1. A-G*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, 900 s. ISBN 80-200-0797-0.

FORST, Vladimír. (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 2. H-L; Dodatky k LČL I, A-G. Svazek I. H-J*, Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0468-8.

FORST, Vladimír. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2. H-L; Dodatky k LČL I, A-G. Svazek II. K-L*, Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0469-6.

OPELÍK, Jiří (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3. M-Ř Svazek I. M-O*, Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.

OPELÍK, Jiří (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3. M-Ř Svazek II. P-Ř*. 1. vyd. Praha: Academia, 2000, s. 733-1522. ISBN 80-200-0708-3.

MERHAUT, Luboš. (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4. S-Ž; Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. Svazek I. S-T*, Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1572-3.

MERHAUT, Luboš. (ed.): *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4. S-Ž; Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. Svazek II. U-Ž*, Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1572-3.

NÜNNING, Ansgar, Jiří TRÁVNÍČEK a Jiří HOLÝ (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce / osobnosti / základní pojmy*. 1. vyd. Přeložila Zuzana Adamová. Brno: Host, 2006, 911 s. ISBN 80-72941-70-4.

PEŠAT, Zdeněk, Květa HOMOLOVÁ a Mojmir OTRUBA (ed.): *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982, 371 s. ISBN nevedeno.

ŠTĚPÁNEK, Vladimír. *Přehled dějin české literatury 19. století II*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 269. s. ISBN nevedeno.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2., dopln. vyd. Praha: Panorama, 1983. ISBN nevedeno.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, 468 s. ISBN nevedeno.

C) Studie

FAKTOROVÁ, Veronika. *Nesnáze s realismem (Na příkladu obrozeneckých cestopisů čtyřicátých let)*. In Mikulová, Marcela, Taranenková, Ivana (eds.), *Reálna podoba realizmu*, Bratislava, Ústav slovenskej literatúry 2011, s. 124 – 134. ISBN 978-80-88746-17-1.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: o české próze minulého věku*. V Praze: Československý spisovatel, 1985, 292 s. ISBN nevedeno.

NOVÁK, Arne. *O Teréze Novákové: se dvěma neznámými pracemi Terézy Novákové*. Česká Třebová: Fr. Lukavský, 1930. ISBN nevedeno.

OTRUBA, Mojmir. *První moderní próza česká*. In Forst, Vladimír (ed.), *Realismus a modernost*. Praha: Akademie věd, 1965, 7-22 s. ISBN nevedeno.

ŘEPKOVÁ, Marie. *Havlíčkovy Obrazy z Rus*. In Forst, Vladimír (ed.), *Realismus a modernost*. Praha: Akademie věd, 1965, 23-48 s. ISBN neuvedeno.

TUREČEK, Dalibor. *Synoptický model českého literárního realismu: Pracovní hypotéza*. In Mikulová, Marcela, Taranenková, Ivana (eds.), *Reálna podoba realizmu*, Bratislava, Ústav slovenskej literatúry 2011, s. 68 – 84. ISBN 978-80-88746-17-1.

ŠALDA, Felix, Xaver: „A. a V. Mrštíků Maryša“. In *Kritické projevy 2*. Praha, Melantrich 1950, 63 s. ISBN neuvedeno.

WELLEK René: Pojetí realismu v literární vědě. In: *Koncepty literární vědy*. Sestavil a doslov napsal Vladimír Papoušek. Praha: H&H, 2005, s. 107 – 128. ISBN 80-7319-037-0.

D) Další zdroje:

ČERNÝ, F.: Sociální drama bratří Mrštíků. In.: *Kapitoly z dějin českého divadla*, Academia, Praha 2000, 168 s. ISBN 80-200-0782-2

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1993, 144 s. ISBN 80-202-0418-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. (ed.) Jiří Brabec. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, 492 s. ISBN 80-861-4207-8.

OTRUBA, Mojmir: Vojtěch Rakous, (předmluva). In: *Vojkovičtí a přesporní* (1986), s. 7–13. ISBN neuvedeno.

E) Online zdroje:

BEZDOMNIKOVÁ, Petra. Jan Vyhliďal. *Vyškov* [online]. 20. 10. 2008, [cit. 2014-04-26]. Dostupné z:

<http://www.vyskov-mesto.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=1067609>

MOCNÁ, Dagmar. Vlasta Javořická. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: Insophy, Studio Vémola, 27. 8. 2006 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=500&hl=Javo%C5%99ick%C3%A1+>

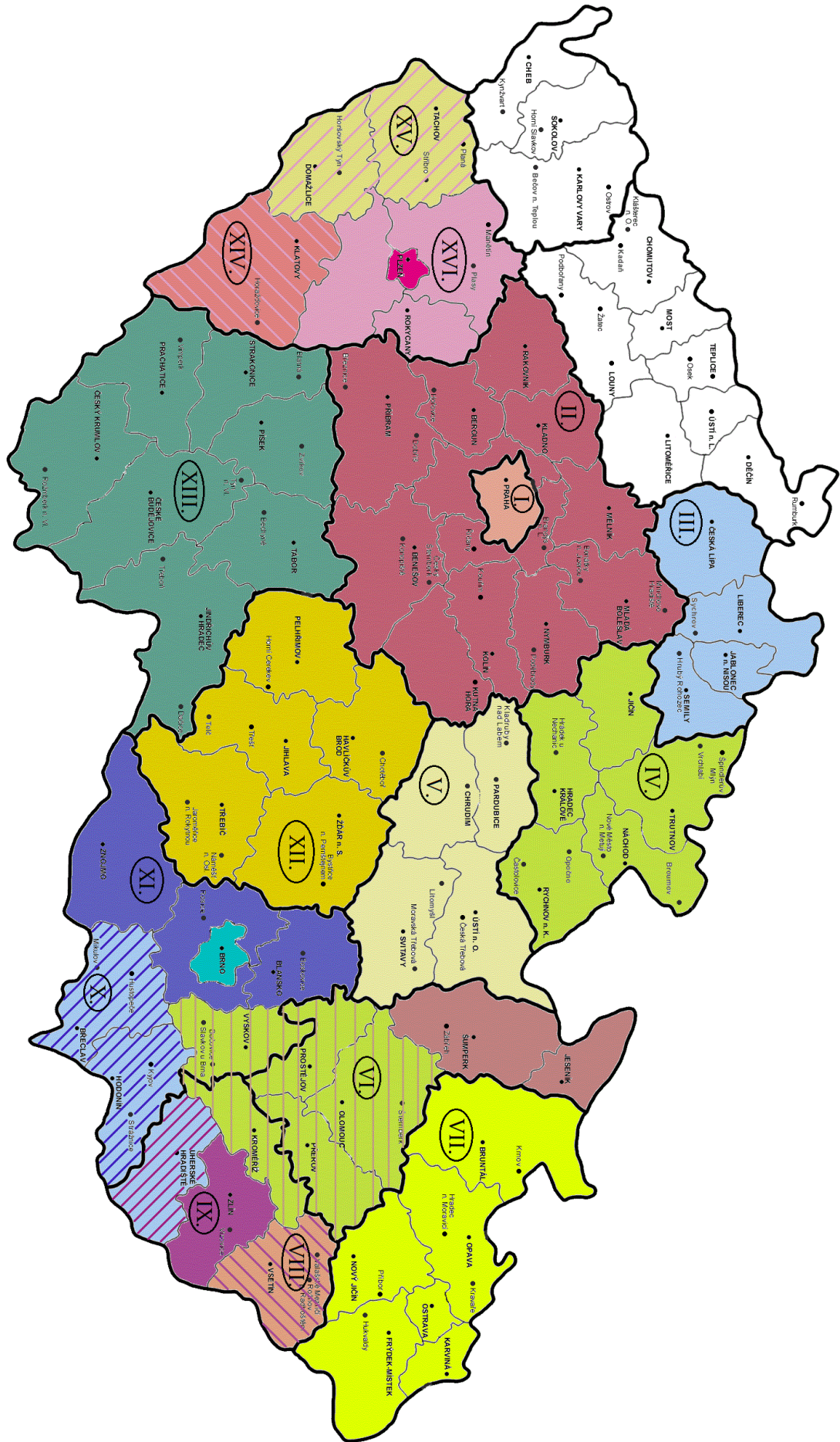
VEJLUPEK, Miroslav. Vzpomínka na Choda z nejzasloužilejších. LOUŽECKÝ, Pavel. *Pozitivní noviny* [online]. 18. 06. 2012 [cit. 2014-04-26]. Dostupné z:

<http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2012050072>

7 PŘÍLOHY

1. Příloha: Mapa

Tato grafická mapa slouží pouze jako názorná pomůcka pro vytvoření uceleného výkladu o venkovském realismu. Záměrem bylo znázornit, které regiony jsou zachyceny v tvorbě venkovských realistů. Každá vyznačená oblast je doplněna o jména autorů a díla, jejichž děj je do dané oblasti zasazen. Vždy je však uvedeno pouze jedno dílo, protože cílem nebylo vytvořit kompletní seznam děl, ale pouze pro názornost nastínit, jaká jména umělců jsou s jednotlivým krajem spojována.

- **I. Kraj Praha:**
I. Herrmann – *U snědeného krámu* (1890)
K. V. Rais – *Pantáta Bezoušek* (1897)
V. Rakous – *Vojkovičtí a přespolní* (1910)
F. X. Svoboda – *Řeka* (1908-1909)
V. Hladík – *Z pražského ovzduší* (1894)
K. Elgart Sokol – *Zlaté rouno* (1920)
K. Klostermann – *Suplent* (1913)
- **II. Středočeský kraj:**
J. Š. Baar – *Poslední soud* (1913)
J. Vrba – *Sázava: Kniha prós* (1918)
T. Nováková – *Drašar* (1914)
- **III. Liberecký kraj**
K. V. Rais – *Zapadlí vlastenci* (1894)
J. Krušina ze Švamberka – *V domovské obci: příhody dětské i jiné* (1905)
A. Stašek – *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* (1927)
J. Šír – *Horské prameny* (1904)
- **IV. Královéhradecký kraj**
K. V. Rais – *Výminkáři* (1891)
A. Stašek – *Blouznivci našich hor* (1896)
I. Herrmann – *Blednoucí obrázky* (1905)
- **V. Pardubický kraj**
T. Nováková – *Jan Jilek* (1904)
K. V. Rais – *Západ* (1899)
V. K. Jeřábek – *Štěstí domova* (1910)
A. Popelková – *Na besedě* (1897)
- **VI. Oblast Haná**
J. Vyhliďal – *Veselé obrázky z Hané* (1924)
K. Křen – *Strýčkovy rozumy* (1898)
A. Zábranský – *Břehule čili Poslední hasrman na Hané* (1919)
O. Bystřina – *Hanácké figurky* (1890)
J. Sumín – *Z doby našich dědů* (1895)
- **VII. Moravskoslezský kraj**
J. Vyhliďal – *Naše Slezsko* (1900)
Fr. Sokol Tůma – *Černé království* (1909)
V. Martínek – *Černá země* (1934)
Fr. Herites – *Jan Přibyl* (1886)
- **VIII. Oblast Valašsko**
J. M. Slavičinský – *Vlk Krampotů* (1891)
O. Kalda – *Ogaři* (1905)
- **IX. Zlínský kraj**
Fr. Stránecká – *Z pohoří moravského*, (1886)
- **X. Oblast Slovácko**
J. Herben – *Do třetího a čtvrtého pokolení*, (1908)
A. a V. Mrštíkové – *Rok na vsi* (1903)
G. Preissová – *Gazdina roba* (1890)
M. Srubjan – *Obrázky ze Slovácka* (1899)
- **XI. Jihomoravský kraj a Brno³²⁶**
V. K. Jeřábek – *Rechtor Kvěch* (1933)
Č. Kramoliš – *Ve stínu bitvy u Slavkova* (1913) – historický román
K. E. Sokol – *Slunce* (1908)
J. Merhaut – *Vranov* (1906)
J. Kratochvíl – *Vesnice* (1937)
- **XII. Kraj Vysočina**
Fr. Stránecká – *Baruška* (1882)
V. Kosmák – *Sláva a úpadek* (1877)
V. Pittnerová – *Ze Žďárských hor* (1892)
J. Jahoda – *Havlíkův Máj* (1945)
- **XIII. Jihočeský kraj**
J. Herben – *Hostišov* (1907)
J. Holeček – *Naši* (1898)
J. Š. Baar – *Jan Cimbura* (1908)
K. Klostermann – *Mlhy na Blatech* (1909)
Fr. Herites – *Tajemství strýce Josefa* (1882)
Fr. Sokol Tůma – *Obětovaná* (1932)
- **XIV. Oblast Šumava**
K. Klostermann – *V ráji šumavském* (1893)
- **XV. Oblast Chodsko**
J. Š. Baar – *Paní komisárka, Osmáctyřicátníci, Lůsy* (1923-25)
J. Fr. Hruška – *Chodské bajky* (1901)
J. Vrba – *Chodské rebelie* (1923)
- **XVI. Plzeňský kraj a Plzeň**
K. Klostermann – *Z dobrého srdce* (1909)

2. Příloha: Přehled autorů uváděných v analyzovaných literárněvědných pracích

Tato příloha představuje jakýsi souhrn všech autorů, kteří jsou v odborných publikacích, z nichž vycházíme, zmiňováni v souvislosti s venkovským realismem. Neboť jsme toho názoru, že pro ucelenou koncepci venkovského realismu je důležité znát o uvedených spisovatelích alespoň základní fakta, jejich stěžejní díla a způsob jakým téma venkova ve svých dílech ztvárňovali. Zároveň jsme si byli vědomi, že takovýto výklad autorů by narušil analytickou část této bakalářské práce, a proto jsme se jej rozhodli zařadit až na závěr, v rámci příloh.

Záměrem tedy bylo poskytnout bližší údaje o spisovatelích, o nichž se zmiňujeme v této práci, aby případní čtenáři nemuseli dohledávat další potřebné informace v jiných odborných zdrojích. Přesto je třeba dodat, že u jednotlivých autorů jsme kladli důraz na jejich literární a zejména prozaickou činnost. Z toho důvodu nejsou v jejich charakteristikách uvedeny další informace týkající se například jejich života – mládí a stáří. Tento přehled tedy není souborem komplexních biografí, ale slouží pouze jako stručná a účelná příručka.

Pod jménem každého autora je napsán rok s místem narození a úmrtí. V dalším řádku jsme vzhledem k naší analýze uvedli, kolikrát byl daný autor v souvislosti s venkovským realismem zmíněn v námi prozkoumaných zdrojích. Jsme totiž toho názoru, že i tato skutečnost je dalším důležitým faktorem, neboť zjišťujeme, že u některých spisovatelů, o nichž jsme našli zmínku například pouze jednou, se jejich přiřazení k venkovské próze často jeví jako sporné. Podrobněji jsme se tím tedy zabývali v konkrétních charakteristikách umělců.

Jindřich Šimon Baar

* 7. 2. 1869, Klenčí pod Čerchovem – † 24. 10. 1925, tamtéž

Zmíněn 13x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Tento autor pocházející ze selského rodu se ve své tvorbě věnoval především oblasti rodného Chodska. Jeho pojetí venkova je podobně jako u J. Holečka značně konzervativní. Jelikož se v době svých studií vydal na dráhu kněze, byla jeho díla výrazně spjata i s touto tematikou, avšak s dosavadním moralizujícím pojetím katolické literatury nesouhlasil. Proto se na konci 90. let přidal k hnutí Katolické moderny²⁰, jež usilovalo o všestrannou reformu církve. Ve svých dílech usiloval o sblížení katolické literatury s národem i s moderními uměleckými proudy, jež se prosazovaly v české i světové literatuře (Pešat 1985: 102), a zároveň odsuzoval strnulost církevní hierarchie a povinnost duchovních žít v celibátu (Novák 1995: 785). Mezi díla z farského prostředí, v nichž zobrazoval těžký úděl venkovských kněží, patřila jeho prvotina *Cestou křížovou* (1899) a následně novely, které pojmenoval souhrnným názvem *Farské historky* (*Nalezeno na cestě všedního dne*, 1901; *Farská panička*, 1906; *Žebračka*, 1920). Do tohoto okruhu děl můžeme zařadit i jeho pozdější román *Holoubek* z roku 1921 (Buriánek 1995: 54). Další tematickou skupinu Baarovy tvorby představovaly knihy zobrazující život a sociální podmínky na chodské vesnici. V pracích *Pro kravičku* a *Jiří Cimbura* „vytvořil jednostranný, idealizovaný typ tradičního jihočeského selství, příklad síly statečnosti a odvahy, ale také životní moudrosti a bohabojnosti“ (Pešat 1985: 102). Již zde se projevila autorova znalost vesnického světa, neb svým národopisným přístupem zachycuje lidové zvyklosti, osobitost krajiny, ale také místní dialekt. Vrcholem Baarovy románové tvorby měla být tetralogie, původně nesoucí název *Naše máma* (Novák 1995: 786). Tento románový cyklus nakonec tvořily pouze tři díly (*Paní komisařka*, *Osmáctyřicátníci*, *Lůsy*), protože k poslednímu dílu *Svatba* stihl autor vytvořit jen hrubý nástin (Pešat 1985: 102). Hlavní dějovou linii představuje boj selského lidu s panskými úředníky před r. 1848. Příběh je tak vykreslen na pozadí historických a politických událostí a zároveň detailně zachycuje folklor z okolí Domažlicka.²¹ V jistém smyslu proto může být toto dílo hodnoceno i jako významný

²⁰ Katolická moderna bylo literární hnutí, jež roku 1895 vzniklo z odporu vůči dosavadní katolicky orientované literatuře, která ve své většině stále vycházela z didakticko-moralistických tradic B. Jablonského a působila tak v tehdejším literárním kontextu jako umělecký anachronismus (Pešat 1985: 102).

²¹ část první knihy je dokonce věnována životu B. Němcové (Novák 1995: 786).

etnografický dokument. Díky těmto národopisným hodnotám přirovnává A. Novák Baarovo prozaické dílo k tvorbě Václava Kosmáka.²²

František Brzobohatý

* 12. 12. 1838, Luhačovice – † 29. 12. 1914, Lipník nad Bečvou
Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771)

Tento moravský rodák je především uznáván jako satirik a humorista, který čerpal náměty pro svá díla z prostředí Valašska a především z Hané. Z počátku své literární práce psal kulturní a vzdělávací statě („Valašská hudba vánoční“, „Valaši a jejich průmysl“), které byly otisknuty v časopisu *Květy* (Pešta 1985: 313). Následně se začal věnovat tvorbě cyklů s názvem *Listy z Vídně do Plešovice na Hané*, jež vycházely v *Humoristických listech* v letech 1861-1864 (Ibid.). Ty byly psané v hanáckém nářečí a autor v nich, často s notnou dávkou humoru a sarkasmu, reagoval na společenské a politické události dané doby. Fr. Brzobohatý tak byl považován za průkopníka hanáckého písemnictví, o jehož rozvoj se později zasloužili také O. Bystřina nebo A. Zábranský (Ibid.).

Otakar Bystřina

* 23. 5. 1861, Věrovany – † 18. 6. 1931, Ostravice u Frýdlantu nad Ostravicí
Zmíněn 2x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771; *Dějiny české literatury IV.* str. 210)

Otakar Bystřina, vlastním jménem Ferdinand Dostál, byl prozaik a advokát z povolání. Proslul svými humoristickými povídkami, ve kterých vynikal zejména jako „znalec lidově psychologických rozdílů mezi Hanáky a Slováky“ (Novák 1995: 771). Kromě souborů – *Hanácké figurky* (1890) a *Hanácká legenda* (1904) – se do povědomí čtenářů dostal zejména souborem fejetonů a črt – *Súchovská republika* (1926), v níž zachycoval své vzpomínky na bohémský život, který vedl po dobu studií práv. V Bystřinových dílech se rovněž objevuje hanácké a slovácké nářečí a s kombinací jadrného humoru se vymykají ostatní próze dané doby. Mezi jeho další vydaná díla patřily soubory povídek *Pápení* (1912), *Bystřinův smích* (1917) či *Jak se naši škádlívají* (1924), (*Ottův slovník naučný* 1931: 824).

²² „V nejlepších pracích Baarových jako by ožil kazatelsky přísný duch realistického pozorovatele Vác. Kosmáka, s nímž byl spřízněn také vervou kazatelskou; hlubokým smyslem pro svěbytnost lidové povahy a pro kulturní souvislost vesnických dějů s historií národní Baar však Kosmáka převyšuje“ (Novák 1995: 786).

Jan Herben

* 7. 5. 1857, Brumovice u Hustopečí – † 24. 12. 1936, Praha

Zmíněn 18x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Jedním z nejvýznačnějších autorů a průkopníkem „poznávací funkce literatury“ (Haman 2010: 294), byl Jan Herben, jenž své příběhy zasazoval do oblasti Slovácka. Tento rodák z Brumovic u Hustopečí byl kromě své literární činnosti znám jako redaktor časopisu *Čas*, v němž od roku 1886 prosazovala své demokratické hnutí realistická skupina v čele s T. G. Masarykem. Ve svých prvotních dílech (*Moravské obrázky*, 1889; *Slovácké děti*, 1890) čerpá ze znalostí svého rodného kraje a pokouší se v nich vystihnout jak kolorit vnějšího prostředí, tak i charakter a mentalitu slováckého lidu. Jeho stěžejním dílem byla románová kronika *Do třetího a čtvrtého pokolení* vycházející časopisecky během let 1889-92 (knižně od r. 1908). V tomto souboru se autor pokusil zobrazit vývoj moravské vesnice ve století, v němž bylo zrušeno nevolnictví a následky, které tato změna přinesla pro moravský venkov. Poddaní, kteří získali svoji volnost, přestávali lpět na svých starých tradicích a mravních hodnotách a postupně začali své svobody zneužívat. Tento „rub získávaných svobod: rozvrat pospolitosti, úpadek obcí i rodin“ (Janáčková 2008: 371) znázornil autor na životním příběhu čtyř generací selské rodiny. Hlavní tezí díla je totiž biblický výrok, podle něhož za hříchy svých předků musí nést zodpovědnost potomci ještě ze třetího a čtvrtého pokolení. Autorův hrdina, Jan Beneš, tuto odpovědnost přebírá a odchází ze studií do své rodné vesnice, aby ve zdejších venkovanech vyvolal pocit zodpovědnosti za obec i národ. Tím Herben v tomto díle, dle Novákových slov (1995: 773), „maluje ryze moderní problém vzestupu a rozvratu rodu, jenž zasahuje do života celé krajiny“. Při psaní autor využíval různé dobové záznamy, dokumenty, či dokonce dopisy (Haman 2010: 294), aby posílil věrohodnost díla. Přínosem díla bylo také nové pojetí hlavního hrdiny. Bylo jím totiž celé lidové společenství, „mraveniště“ (CS 1982: 91), v němž jsou pevně ukotveny tradice a zákonitosti, jež určují podobu lidského života, a jakékoliv vzepření proti nim vyústí v tragický konec. Jeho pozdní dílo *Hostišov* (1907) již však nečerpalo z motivů moravského venkova. Jako zdroj námětu pro toto dílo mu posloužila oblast Táborska. I zde vystihl psychologii jihočeského venkovana a současně své příběhy podložil historickými záznamy z dob reformace a protireformace (Novák 1995: 774).

Josef Holeček

* 27. 2. 1853, Stožice u Vodňan – † 6. 3. 1929, Praha

Zmíněn 18x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

J. Holeček patří k autorům, kteří ve svých dílech výrazně hájili patriarchální a mravní hodnoty selství. U tohoto rodáka ze Stožic u Vodňan se zájem o slovanskou kulturu a lidovou slovesnost probudil již v mládí, když se v době svých studií seznámil s bulharskými a jihoslovanskými studenty (CS 1982: 107). Následně se tato záliba ještě více prohloubila poté, co působil jako vychovatel v Záhřebu a později jako dopisovatel Národních listů procestoval Černou Horu v době, kdy došlo k hercegovskému povstání a k černohorské válce s Turky (Novák 1995: 780). Z těchto cest vzniklo hned několik děl (*Černá hora; Za svobodu; Junácké kresby Černohorské*), (Hrabák – Jeřábek – Tichá 1984: 319). Avšak počet knih, v nichž se Holeček věnoval studii jihoslovanského folklóru, byl mnohem větší (viz *Srbská národní epika (1909-26), Kralevic Marko (1922)* aj.). Mimo to se Holeček zabýval také překladem bulharské národopisné literatury (*Junácké písně národa bulharského 1874-75*). V jižních a východních Slovanech totiž spatřoval národy, které si přes vliv západních zemí zachovávají svůj lidový svéráz a národní pospolitost. Díky tomu jej A. Novák považoval za jednoho z největších „představitelů slavjanofilství“ na poli české literatury, byť jiného rázu, než tomu bylo původně v Rusku (1995: 780).²³ Významný přínos pro české překladatelství znamenal i Holečkův překlad finské lyriky *Kantelatar* a finského lidového eposu *Kalevala*, jenž vydal na vlastní náklad r. 1896 (Janáčková 2008: 354). Zkoumání lidové slovesnosti v cizích zemích jej přivedlo k myšlence na vytvoření rozsáhlého souboru, který by zachycoval též svérázný život a povahu českého selského lidu. Inspirací pro kroniku *Naši (1897-1930)* mu byl jeho rodný kraj a vzpomínky, které si uchoval ze života na jihočeském venkově. Cílem autora bylo vytyčit národní ideál a představitele národního charakteru, kterého spatřoval právě v postavě jihočeského sedláka (Haman 2010: 292). V deseti svazcích se autor snažil navodit dojem ideálního světa a člověka, jehož život je utvářen ve vzájemném vztahu k přírodě, obci, ale i k národu (CS 1982: 105). Přesto si autor všímá také rozkladu tradičního života

²³ Zde dále A. Novák podotýká, že zájem o slovanský jih byl v české literatuře od 70. let obecně vysoký. Kromě překladatelů jihoslovanské poezie J. Koláře a J. Hudce, zmiňuje Novák překladatele srbských a chorvatských písemností Fr. Fahouna a J. Z. Raušara a rovněž Holečkovy pokračovatele I. Hořicu a L. Kubu, kteří ve svých pracích zachycovali kolorit Černé Hory, Srbska či Makedonie (1995: 781).

souvisejícího s rozvojem kapitalismu a silícím vlivem západoevropské civilizace. Na rozdíl od některých jiných autorů však věří v obnovu mravních hodnot a ozdravení společnosti. Klíčem k této obrodě měl být právě návrat do minulosti k lidovým tradicím, zvykům a křesťanské víře. Patriarchální svět je zpodobněn zejména v prvních knihách – *Jak u nás žijou a umírají* (1888), *Frantík a Bartoň* (1898) a *Houzír* z roku 1902 (Janáčková 2008: 352). V těchto svazcích je život na venkově zachycen dětskýma očima, díky čemuž vyprávění působí mnohem důvěrněji. Je zde zobrazen všední život, související s každodenními úkony a prací (obhospodařování půdy, chov domácích zvířat atd.), ale rovněž svátky, s nimiž je spojena řada obřadů a zvyků (zpívání lidových písní, pořekadel, aj.). Podle sborníku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* je dětský pohled pro Holečkovo vyprávění nedocenitelný, neboť v něm všední věci nabývají neotřelého půvabu (CS 1982: 105). Od čtvrté knihy (*Boubín*) se již autor zaměřoval více na sociální vztahy, které se začínaly vyostřovat mezi feudálním panstvem a selským lidem (Haman 2010: 292). Dle A. Nováka (1995: 783) je ale právě tato část v porovnání s ostatními slabší, „dusíc děj nekonečnými rozmluvami, epiku živlem naučným a zpodobujíc v zápase se sedláky panské vrstvy, jež spisovatel zná jenom přibližně“. Holečkovi se v tomto rozsáhlém souboru podařilo zachytit duši českého národa, kdy velký důraz kladl především na to, aby dílo jako „celek působilo dojmem folklórnosti“ (CS 1982: 106). Z tohoto důvodu je v této kronice dáván větší prostor pasážím etnologickým na úkor těch epických, čímž dochází k narušení kompozice. Ať už prolínáním jednotlivých příběhů mnoha postav, střídáním popisných pasáží s pasážemi poetickými nebo prokládáním dějových rovin historickými událostmi či ukázkami lidové slovesnosti, působí toto dílo poněkud neuceleně. Toho si všímá i A. Novák (1995: 782): „Komposice, kterou autor zamýšlel jako cyklus uzavřený, ale kterou přerval četnými epizodami, se mu pod rukama stávala nejistou a nepřehlednou.“ Holečkově literární práci bylo věnováno mnoho odborných studií. Například J. Janáčková spatřuje díky prolínání různorodých prvků a „intenzitě obraznosti“ spojitost *Našich* s moderní poezií A. Sovy a O. Březiny (Janáčková 2008: 353). V souvislosti s tím však A. Haman (1995: 294) upozorňuje na fakt, že Holeček „vyšel z estetiky parnasistního dekorativismu a hrdinské epičnosti navazující na tradici ručovské progresivity [...]“, s čímž souhlasil i A. Novák.²⁴ Podle jeho názoru navíc tíhl tento

²⁴ „[...] Holeček se staví do protikladu k májovcům a lumírovcům a netušeně prohlubuje ideje ručovské“ (Novák 1995: 784).

navenek působící realista vnitřně spíše k romantismu.²⁵ J. Holeček byl literárně činný i po první světové válce. Z tohoto období můžeme jmenovat například soubory úvah o českém národě *Česká šlechta* (1918) nebo *Národní moudrost* (1919).

Jan František Hruška

* 6. 6. 1865, Pec pod Čerchovem – † 17. 10. 1937, Plzeň

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 787)

Povídky a črty z Chodska psal také Baarův příbuzný Jan František Hruška, který proslul zejména jako místní dialektolog a národopisec. Za nejvýznamnější filologické dílo je považován *Dialektický slovník chodský* (1907), jenž byl později věnován kanceláři Slovníku jazyka českého (Lantová 1993: 344). Kromě nářečí zkoumal ve svých odborných studiích podrobněji chodské lidové zvyky, kroje či lidové písně a pohádky. Ty vydal později v pěti svazcích pod názvem *Na hyjtě* (1917-1936), (Novák 1995: 787). Ohlasu se dočkaly rovněž jeho povídky (*Naši pod Čerchovem, Mezi chodskými dřevorubci*), jež vynikají výraznou povahokresbou chodského lidu i realistickým ztvárněním zdejšího vesnického života a přírody. Čím se ovšem Hruška vymykal, byla tvorba bajek, které postupně vydal v souborech *Chodské bajky, Nové chodské bajky, Třetí kniha chodských bajek, Jiskry z popela* (Vejlupek 2012). Autor v nich kladl velký důraz na mravní hodnoty, podle nichž by se měl člověk řídit, a současně většinu bajek spojovalo téma katolické víry. Především v nich byl znázorňován vztah Boha k člověku, ale i k živým bytostem obecně (Vejlupek 2012). To, že mělo katolictví na Hruškovu tvorbu silný vliv, potvrzují i jeho modlitební knihy *Chléb náš vezdejší* (1904), *Hořící keř* (1919) či apologie *Proč jsem neodpadl a neodpadnu* z roku 1920 (Novák 1995: 787). Ve vrcholném období své tvorby se Hruška věnoval také psaní lidových pohádek, v nichž je rovněž autenticky zachycen chodský dialekt. V rukopise se zachoval soubor příběhů *Záření ze záhrobí* (Lantová 1993: 344).

Metoděj Jahn (1865-1942)

* 15. 10. 1865, Krásno nad Bečvou – † 14. 9. 1942, Hranice

²⁵ „Ač v životě prokázal nemálo selského praktického realismu a odtud temenící kritičnosti, ač v díle osvědčil silný dar skutečnostního pozorování hlavně v detailu, ač se ostře stavěl proti citové a obrazotvorné exaltaci svých vrstevníků, byl Holeček v podstatě duchem romantickým[...]. Umělecky podřizoval Holeček zpravidla reálné modely, povýšené na skladné typy, doktríně romantické, a to do takové míry, že za ideovou funkcí mizí podíl reality a přímého pozorování“ (Novák 1995: 784).

Zmíněn 3x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 775-776; *Dějiny české literatury IV.* str. 54; *Česká literatura 19. století* str. 251)

Tohoto moravského autora zařazuje A. Novák vedle A. Mrštíka a K. V. Jeřábka, neboť stejně jako oni ve své tvorbě kriticky sledoval proměnu a úpadek lidového způsobu života na vesnicích (Novák 1995: 775). M. Jahn pocházel z Valašského Meziříčí (oblast Krásno) a je považován za významného představitele kritické realistické prózy na Moravě, neboť vynikal svým neidylickým podáním života z rodného Valaška. Jahn se inspiroval ruskými realisty a jejich psychologickými romány, a proto se ve své tvorbě zaměřoval především na podrobné vykreslení charakteru osobitých postav. Celkový ráz jeho povídek je ovlivněn jeho strastiplným a zahořklým životem²⁶, což je patrné zejména v jeho prvních souborech *Z temných i světlych cest (1894)* a *Nevzešlo ráno (1897)*, ve kterých zobrazoval těžký úděl lidí trpících bídou, ale i tragické osudy vrahů a pijanů (Vlašínová 1993: 435), jež jsou v důsledku své zločinnosti zatraceni. Na začátku 20. století pokračoval v publikaci dalších knih²⁷, až dosáhl svého vrcholného románu *Selský práh* z roku 1913. Později se Jahn věnoval také povídkám z městského prostředí, avšak ty již nedosahovaly takového významu jako jeho předchozí práce, ve kterých dle A. Nováka převyšoval svou přesností a kritičností i tvorbu K. V. Raise či A. Mrštíka (Novák 1995: 776). Tento prozaický styl se rovněž naprosto lišil od jeho pozdních básnických sbírek *Polní růže (1909)*, *Písně smutku a radosti (1928)*, a valašské idyly *Lukáš Ruman (1924)*, v nichž jsou naopak patrné sklony k idyličnosti (Vlašínová 1993: 435).

Josef Jahoda (1872-1946)

* 27. 1. 1872, Havlíčkův Brod – † 16. 12. 1946, Polánky nad Dědinou

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Dějiny české literatury IV.* str. 210)

Pocházel ze spisovatelské rodiny, neboť jeho matka Anna Jahodová byla autorkou knih *Vzpomínky na F. J. Rubeše (1898)* a *Pověsti a zázky královského města Německého Brodu a okolí (1912)*, (Chlívková 1993: 436). J. Jahoda začal svojí kariéru jako novinář v časopise *Osvěta lidu* a později působil jako redaktor *Lidových novin*.

²⁶ Během krátké doby přišel o čtyři své děti (Vlašínová 1993: 435).

²⁷ *Zapadlé úhory (1900)*; *Údolím života (1902)*; *Tiché světy (1905)*; *Večerní stíny (1908)*; *Rozmarné chvíle (1914)*; *Ráj a jiné povídky (1916)*, (Novák 1995: 775).

První literární práce však pocházejí již z doby středoškolských studií. Ve svých počátcích se autor věnoval zejména skládání básní. Později se přesunul k psaní próz, jejichž děje zasazoval do rodného kraje, Havlíčkova Brodu a jeho okolí. Tuto oblast znal spisovatel důvěrně ze svého dětství, a proto své náměty čerpal jak ze současného, tak i z minulého života v Německém Brodě, čehož si můžeme povšimnout například v jeho trilogii *Havlíčkův Máj*, *Skřivánčí píseň*, *Vlastenecká idyla* (Ibid.: 437). Ve své prozaické tvorbě zachycoval životy lidí, jež sám dobře znal, a tak jeho postavy nabývají osobitého charakteru, často je jejich řeč také zabarvena horáckým nářečím (Ibid: 436). Mimo to, Jahoda ztvárňoval ve svých knihách též životy lidí z okraje společnosti, a proto se v jeho črtách objevují i příběhy tuláků, zločinců a dalších podivínů, viz *Figurky: Veselé i smutné črty* (1921), *Chodáci: Povídky ze silnic* (1924, (Ibid.).

Vlasta Javořická

* 25. 3. 1890, Studená u Telče – † 1. 8. 1978, Velký Újezd u Moravských Budějovic
Zmíněna 1x z 22 prozkoumaných zdroj (viz *Encyklopedie literárních žánrů* str. 675)

Tato autorka je v souvislosti s venkovskou prózou spojována pouze v *Encyklopedii literárních žánrů*. Vzhledem k tomu, že již patřila ke spisovatelům mladší generace, ostatní odborné publikace se o ní zmiňují až v souvislosti s moderní prózou. Vlasta Javořická své venkovské romány a povídky začala publikovat až od roku 1915, kdy své prvotiny nechávala otisknout v regionálních kalendářích, avšak později se se vzrůstajícím zájmem o její díla stala celonárodně uznávanou spisovatelkou (Mocná 1995). Tematicky navazuje na tvorbu K. Světlé, R. Svobodové či V. Lužické (Sirovátka 1993: 478). Dle D. Mocné její díla „vycházejí z realismu přelomu 19. a 20. století, jehož postupy však autorka využívá ve zjednodušené podobě odpovídající potřebám zamilovaných příběhů, které tvoří osu všech jejích románů a povídek“ (Mocná 1995). Z její venkovské prózy můžeme jmenovat např. romány *Bez lásky* (1924), *Na Veverím gruntě* (1925), *Na faře* (1920), *Granáty* (1926).

Viktor Kamil Jeřábek

* 4. 2. 1859, Litomyšl – † 16. 4. 1946, tamtéž
Zmíněn 2x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 776-777; *Česká literatura 19. století* str. 251)

V. K. Jeřábek pocházel z Litomyšle, a tudíž jsou i jeho první povídky spjaty s tímto rodným městem. Při své tvorbě vycházel ze svých vzpomínek, ale inspirací mu byla také povídková sbírka A. Jiráska *Maloměstské historie* (Novák 1995: 776). Význačným prvkem autorovy práce je detailní popis, avšak kvůli romantizaci postav a idealizaci jejich životů na malém městě ztrácí jeho povídky náležitý realistický ráz. Mezi díla z tohoto tematického okruhu můžeme zařadit například knihy *Obrazy ze života* (1891), *Nové povídky a obrázky* (1894), *Ze světa prostých lidí* (1898), ale také jeho nejzdařilejší román *Šťěstí domova* z roku 1911. Ten je dle Š. Vlašína (1993: 513) jakousi paralelou k *Babičce* B. Němcové z městského prostředí. Později se V. K. Jeřábek přesunul na Moravu, kde v okolí Brna působil jako učitel. Tato zkušenost se promítla i do jeho děl z tohoto období, ve kterých je již patrný posun k realistickému ztvárnění skutečnosti. Podobně jako jeho kolegové upozorňoval na problémy a negativní následky, jež vnesl do poklidného života venkovanů vliv blízkých měst, a to zejména Brna a Vídně. Častým námětem jeho děl tak byly rodinné a mezilidské vztahy, jež byly rozkolísány a rozvráceny nejrůznějšími neřestmi (alkohol, chamtivost, nevěra), (Polák 1990: 251). Š. Vlašín (1993: 513) porovnává Jeřábkův způsob vyprávění se stylem A. Mrštíka a podotýká, že: „[N]a rozdíl od A. Mrštíka potlačuje J[eřábek] vizuální dojem v prospěch prvku auditivního [a] své postavy charakterizuje především jazykem (hanácko-horácké nářečí pokažené řečí brněnské periferie) [...].“ Toho si všimá i A. Novák, který v této souvislosti jmenuje díla jako *Dobytí Podolan* (1908), *Počestná obec Valčice* (1909), *Dílo saně* (1910), *Černý chléb* (1913) či *Trýzeň duše a jiné povídky* (1917), (Novák 1995: 776). Na sklonku svého života se autor vrátil zpět do Litomyšle, kde jako svůj odkaz sepsal memoáry – *Jak život šel* a *Mezi Litomyšlí a Brnem* (1941).

Ozef (Josef) Kalda

* 4. 8. 1871, Nové město na Moravě – † 1. 1. 1921, Praha

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 775)

Byl známý především jako humoristický povídkář a dramatik, který zasazoval své literární příběhy do valašské krajiny. Proto podepisoval svá díla nářeční podobou svého křestního jména – Ozef (Pešta 1993: 623). Ve své tvorbě často ztvárňoval životy valašských dětí (př. *Ogaři*, 1905), ale i dospělých (*Jalovinky*, 1911). Jelikož sám toto prostředí dobře znal, popsal detailně místní kolorit, a tak jsou jeho knihy ceněné i

z dokumentárního hlediska. Hojně také užíval vizovické a zádveřické nářečí (Ibid.: 624), díky čemuž individualizoval rázovité obyvatele Valaška. V pozdějších letech se Kalda věnoval i dramatické tvorbě, z níž se nám dochovala komedie *Na vlnách revoluce* z roku 1920.

Karel Klostermann

* 15. 2. 1848, Haag am Hausruck – † 17. 7. 1923, Štětka

Zmíněn 19x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

K. Klostermann vyrůstal v německo-českém prostředí na Šumavě, což ovlivnilo i jeho literární tvorbu. Proto mu bývá mnohdy přezdíváno „básník Šumavy“, neboť tento kraj zvětšil ve svých dílech jedinečným a osobitým způsobem. Od začátku své literární činnosti kolísal mezi dvěma jazyky a mezi dvěma národy. Jako německý novinář vydával své první příspěvky pod pseudonymem Faustin v německém periodiku *Politik*, kde roku 1890 zveřejnil své první významnější dílo *Böhmerwaldskizzen*, které bylo v češtině vydáno až o mnoho let později pod názvem *Ze Šumavy* (1925), (Novák 1995: 788). Ve svých prvotních črtách navazoval na práci Josefa Ranky, H. Heineho či A. Stiftera (Janáčková 2008: 359), avšak později se z německého žurnalisty stal především český povídkář a romanopisec. Šumava přesto zůstala v jeho očích navždy společným domovem pro oba dva národy (Janáčková 2008: 359). Jeho první českou povídku *Rychtářův syn* vzápětí následoval román *Ze světa lesních samot* (1892). Ve vypravěčově pojetí se Šumava jeví jako drsná a nemilosrdná krajina plná záludných míst a neprostupných lesů. Lidé, kteří zde žijí, tak denně musí čelit zápasům s těmito přírodními živly. Příroda v Klostermannově tvorbě tedy představuje vyšší sílu, jež ovlivňuje „způsob života a myšlení lidí [a zároveň] spoluvytváří jejich povahy a osudy“ (Řepková 1993: 728). Ukázky ze života tamních sklářů, dřevařů, myslivců, ale i pytláků nacházíme v románech *V ráji šumavském* (1893), *Skláři* (1897), *Kam spějí děti* (1901), *Světák z Podlesí* (1905), *Zmizelá osada* (1920) a v povídkových souborech *V srdci šumavských hvozdů* (1896), *Ze šumavského Podlesí* (1908), *Pošumavské rapsodie* (1908) a *Šumavské povídky* (1925), (Novák 1995: 788). Po vzoru Holečka a Baara (Řepková 1993: 730) tento spisovatel též vytvořil román z jihočeského kraje (*Mlhy na Blatech*, 1909), v němž se prostřednictvím dvou selských rodů pokusil vykreslit charakter venkovského lidu i osobitost tohoto kraje. Z pozdějších děl můžeme dále jmenovat rozsáhlý román ze středoškolského prostředí (*Suplent*, 1913) či soubory črt

Červánky mého mládí (1926) a *Prázdniny na Šumavě a jiné kresby* (1926), jež byly vydány po autorově smrti. Klostermann se svým vypravěčským stylem podstatně liší od ostatních kritických autorů, a proto mu v rámci venkovské prózy náleží význačné místo. Jeho tvorba je totiž prostoupena prvky hned několika uměleckých směrů. Okem realisty autor detailně zachycuje sociální podmínky a svébytnost šumavského lidu, avšak tyto věcné pasáže prokládá lyrizovanými výjevy přírody, čímž se zároveň projevuje jeho sklon k romantismu. Mimo to nacházíme, podle A. Hamana (2010: 304), v jeho dílech též prvky naturalismu, a to především v částech, v nichž je zobrazena krutost a ničivost přírodních živlů, jež mají fatální vliv na život tamních usedlíků.

Václav Kosmák

* 5. 9. 1843, Martínkov – † 15. 3. 1898, Prosiměřice

Zmíněn 4x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

V. Kosmák patří mezi skupinu autorů, jejichž literární činnost byla ovlivněna křesťanskou vírou. Tento povídkář totiž původně působil v řadě obcí jako kaplan a poté jako farář. Roku 1894 se dokonce stal děkanem na Znojemsku, ale ze zdravotních důvodů se ještě téhož roku musel této profesi vzdát (Pešta 1993: 867). Nejprve se věnoval náboženské a reflexivní poezii, avšak nedosáhl s ní takového úspěchu jako s díly prozaickými. Mimo to překládal také z ruštiny a ukrajinštiny, avšak do čtenářského povědomí se dostal především svými črtami a fejetony, které zveřejňoval v kalendáři *Moravan*²⁸ a deníku *Hlas*²⁹ (Novák 1995: 769). V tomto periodiku mu byla vyhrazena rubrika nesoucí název Kukátko, neboť v ní autor jako potulný „kukátkář“ zobrazoval své životopisné vzpomínky z cest či obrazy moravské krajiny a venkovského prostředí. Tyto fejetony vyšly v pěti dílech v letech 1876-1892 s dodatky *Několik obrázků z kukátka* a *Nové obrázky z kukátka* (Ibid.). Podobně jako ostatní autoři se kromě národopisu věnoval společenským nerovnostem a vadám, jež pronikaly do tradičního lidového života (opilství, lakomství atd.). Útěchu a východisko z těchto strastí autor spatřoval v náboženské víře, v důsledku čehož mají jeho díla značně mravně výchovnou funkci, avšak současně jsou prodřena satirou a ostrým humorem. Vedle psaní povídkových souborů (*Lidský zvěřinec*, 1887; *Starí a mládí*, 1888;

²⁸ Kalendář *Moravan* byl založen roku 1852 a „dlouho před vystoupením Kosmákovým přinášel povídky z venkovského života, nesené mravokárnou a přísně církevní tendencí“ (Novák 1995: 769).

²⁹ *Hlas* = „deník, jenž se r. 1871 z původního listu náboženského (>>Hlas jednoty katolické<<, zal. r. 1849) proměnil v deník katolicko-politický“ (Novák 1995: 769).

Otrávená růže, 1897 aj.) vynikal Kosmák zejména svými delšími prozaickými díly. Z nich můžeme jmenovat například romány *Sláva a úpadek Jana Kroutila, pololánka v Drnkálově* (1877) a *Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu se opět vrátil* (1886), které neidylicky líčí život na venkově či díla vykreslující obrazy z měst *Eugenie* (1882-83) a *Chrt* (1886), (Pešta 1993: 868).

Čeněk Kramoliš

* 7. 12. 1862, Rožnov pod Radhoštěm – † 16. 6. 1949, Brno

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 775)

Tento prozaik patřil k vůdčím osobnostem regionální literatury na Valašsku. Na počátku své tvorby se věnoval psaní krátkých prozaických útvarů, v nichž detailně popsal lidovou kulturu na moravském (zejm. valašském) venkově. Kromě národopisu jsou v jeho dílech patrné také výchovné tendence, neboť se Kramoliš svými díly zaměřoval především na lidového čtenáře (Dokoupil 1993: 937). Od povídkových souborů – *Tři valašské povídky* (1897), *Obrázky z Valašska* (1898) či *Drobtý z Valašska na Moravě* (1908), se později přesunul k tvorbě rozsáhlých próz. V tomto období vynikal jak svými pracemi s venkovskou tematikou (*Moravská babička*, 1926; *Život na horách*, 1930), tak především svými historickými romány, zachycujícími minulost Valašska (*Vězením a vyhnanstvím*, 1932; *Valašská vojna*, 1929 aj.), (Ibid.).

Jaroslav Kratochvíl

* 17. 1. 1885, Tučapy u Vyškova – † 20. 3. 1945, koncentrační tábor Terezín

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti* str. 549)

V souvislosti s venkovským realismem nacházíme zmínku o autorovi mladší generace – J. Kratochvílovi. Je pravda, že tento autor vydal povídkový soubor *Vesnice* (1924), v němž je zobrazen život na moravském venkově před první světovou válkou. Ale přesto bývá Kratochvíl uznáván především jako průkopník socialistického románu a jako autor válečného dvoudílného románu *Prameny* (1934-35), který čtenáři poskytuje realistický obraz ze života a bojů československých legionářů (Pytlík 1993: 946). Kratochvíl se totiž k československým legiím přihlásil, a tak není divu, že se tato jeho

zkušenost z první světové války promítla i do jeho tvorby. Román *Prameny* měl původně tvořit část šestidílné epopoje *Řeka*, avšak další části již spisovatel nedokončil.

Josef Krušina ze Švamberka

* 6. 7. 1859, Lysá nad Labem - † 7. 7. 1914, Praha

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 779)

Arne Novák přirovnává literární práci tohoto autora k tvorbě K. V. Raise, neboť i on čerpal náměty pro svá díla nejvíce z rodného kraje. Z tohoto okruhu autorovy tvorby můžeme jmenovat povídkový soubor *Lidé nemilovaní a zamilovaní* (1913). Kromě Podkrkonoší však Krušina zasazoval své črty a povídky i do jiných oblastí. Protiváhu sedlákům a řemeslníkům z venkova v severních a středních Čechách tvořili úředníci z městské Prahy (Pešat – Polák 2000: 1009). Je třeba však upozornit, že v jeho stylu se již notně projevovaly naturalistické tendence, a to zejména v jeho literatuře pro mládež, kde „zdůrazňoval vliv prostředí na rozvoj dítěte (*V domovské obci*, 1905) a zobrazil důsledky rozdílné rodinné výchovy pro utváření jeho charakteru (*Domove, domove...*, 1914)“, (Ibid.: 1010).

Karel Křen

* 29. 11. 1861, Kojetín – † 18. 2. 1907, Dubany

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771)

Karel Křen, vlastním jménem František Zgoda, vykonával profesi kněze na různých místech v oblasti okolo Prostějova. Odtud také získával inspiraci pro svá díla, v nichž po vzoru V. Kosmáka zdůrazňoval význam víry a odmítal nově se prosazující hodnoty způsobené vlivem modernizace. Žánrově se věnoval kratším literárním útvarům (fejtonům, povídkám, arabeskám), jež vynikají svéráznou charakteristikou postav i výstižným užitím nářečí z okolí Hané (Novák 1995: 771). Z jeho povídek je patrné, že venkov dobře znal, neboť dovedl realisticky a detailně vykreslit typické venkovské postavy (sedlák, kněz, hospodský atd.). Jeho díla byla oblíbená zejména z toho důvodu, že jejich dějová zápletka nebyla složitá a autor je líčil s „humorem konvenujícím nenáročným čtenářům“ (Sirovátka 1993: 1017). Z jeho tvorby můžeme uvést kupříkladu povídky *Pod hanáckým nebem* (1898), *Strejčkové z Moravy* (1895). Avšak za pravděpodobně nejznámější dílo je považována kniha *Stryčkovy rozumy* z roku 1898.

Vojtěch Martínek

* 11. 4. 1887, Brušperk – † 25. 4. 1960 Ostrava

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti* str. 548)

V. Martínek byl všestranným umělcem. Byl prozaikem, básníkem, divadelním kritikem a historikem, fejetonistou, ale i redaktorem (Pešta 1998)³⁰. V souvislosti s venkovskou prózou se o něm zmiňuje O. Chaloupka ve svém slovníku. Nicméně tento autor již patří ke generaci mladších spisovatelů, a proto je jeho tvorba od venkovského realismu vzdálena, i když ne zcela úplně. Většinou bývá totiž spojován se skupinou ruralistů, jejichž tvorba ale vychází z venkovského realismu, a tak v jejich tvorbě stále nacházíme prvky typické pro venkovskou prózu ze sklonku 19. století.³¹ Martínek svá díla zasazoval do rodného Ostravska a pokoušel se v nich zachytit změny, jež nastaly s rozmachem industrializace. Mezi jeho vrcholné dílo patří románová trilogie *Černá země* (*Jakub Oberva, Plameny, Země duní*), v níž zaznamenal proměnu života v ostravském prostředí od 90. let 19. století až po období první světové války. Dle Pešty první díl ještě vychází z venkovského realismu, avšak v následujících dílech se již silně projevuje autorovo úsilí o vytvoření sociálního románu, ve kterém by nastínil životní poměry ostravského dělnictva (Pešta 2000: 126).

Josef Merhaut

* 13. 10. 1863, Švabín – † 5. 9. 1907, Brno

Zmíněn 3x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Dějiny české literatury IV.* str. 55, *Česká literatura 19. století* str. 250, *Přehledné dějiny české literatury 19. století II.* str. 115-116)

J. Merhaut ve svých dílech sice zobrazuje život z brněnského prostředí, avšak způsob jakým toho docílí, je značně ovlivněn naturalismem. V jeho tvorbě je totiž

³⁰ (použito z online Slovníku české literatury po roce 1945).

³¹ „Ruralismus byl český literární směr proklamovaný ve 30. letech 20. století skupinou autorů zabývajících se vesnickou tematikou“ (*Slovník literární teorie* 1977: 331). „Východiskem ruralistického programu byla mytizace selství a půdy. Selství vydávali ruralisté za odvěký, v zásadě neměnný stav, podmíněný soukromou držbou půdy. Vztah rolníka k půdě chápali jako základ stability společenského řádu, národní tradice i jako bohem posvěcený tmel venkovského společenství [...]. Ruralističtí spisovatelé dezinterpretovali protiklad města a venkova, hlavním nepřítelem venkova učinili tzv. městskou „lžicivilizaci“ a městské obyvatelstvo vůbec“ (Vlašín 1983: 280). „Mezi nejvýznamnější představitele patřili A. Matula, J. Čarek, J. Knap, F. Křelina, J. V. Sedlák, V. Prokůpek, Z. Rón, V. Martínek“ (Ibid.).

lidský život formován silou determinismu a fanatismu (Novák 1995: 1013). Dle L. Merhauta vykazovala tvorba tohoto autora svou obrazností a barvitostí při zobrazování krajiny či vyjadřování pocitů dokonce i prvky impresionismu a symbolismu (Merhaut: 235). Své příběhy zasazoval Merhaut, kromě brněnského prostředí, také do rodného Berounska. Avšak činil tak pouze z počátku své tvorby v souborech *Povídky* (1890) a *Had a jiné povídky* (1892), (CS 1892: 178). Z jeho nejznámějších naturalistických děl můžeme uvést například soubor povídek *Černá pole* (1897) či romány *Andělská sonáta* (1900) a *Vranov* z roku 1906 (Ibid: 179).

Alois Mrštík (1861-1925)

* 14. 10. 1861, Jimramov – † 24. 2. 1925, Brno

Zmíněn 17x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Oblast na rozmezí Hané a Slovácka mapovala také tvorba Aloise Mrštíka. Ten se na literárním poli prosadil nejprve jako spoluautor dramatu *Maryša* (1894) a později vydal se svým bratrem Vilémem další dílo *Bavlnkovy ženy a jiné povídky* (1897). Za vrchol jeho tvorby je však považována literární práce *Rok na vsi* (1903-1904), z jejíhož podtitulu – *Kronika moravské dědiny* – již vyplývá, o jaký žánr se jedná. Byť měl na vzniku tohoto cyklu hlavní podíl Alois, jeho bratr jej doplnil o lyrické pasáže a podílel se na stylizaci některých částí (Haman 1995: 296). Proto jej Alois uvedl jako spoluautora, avšak až po bratrově smrti (Janáčková 2008: 376). Rámec kroniky tvoří čtyři roční období, jež jsou rozčleněna do jednotlivých měsíců a dnů. Čtenáři se tak naskýtá pohled do života venkovanů z okolí Habrůvky, a to ve všech jeho ohledech. Autor zde totiž s dokumentární přesností zachycuje jak každodenní práci na poli či zvyky spojené s jednotlivými pranostikami a fázemi roku, tak i svátky a oslavy spojené s církevním kalendářem. Tato „forma kroniky koncipované podle náboženského a přírodního času měla autorům pomoci překonat izolovanost žánrových obrázků“ (Haman 2010: 296). Zároveň zde spisovatel pozoruje rozvrat tradičních mravních i společenských hodnot a úpadek lidového svérázu pod vlivem ničivého městského života (Novák 1995: 767). Podobně jako Herben nevytváří Alois v tomto díle jednu centrální postavu, ale hlavním hrdinou je opět celý kolektiv fungující na základě tradic a zvyklostí, jejichž porušení se trestá (CS 1982: 181). Čtenář se tak seznamuje s tragickými osudy postav, jež vlivem nejrůznějších vášní (alkohol, slepá láska, hamižnost) přichází o vše. Navíc se tyto příběhy odvíjí na pozadí přírodního koloběhu,

jenž může být tímto považován za další postavu. Výraznou roli hraje vypravěč, neboť přestože toto prostředí důvěrně zná, popisuje nám jej s určitým odstupem. Tomu napomáhá i spisovný jazyk mísící se s hovorovou češtinou, jež vypravěč užívá, zatímco řeč ostatních postav se vymyká užitím místního nářečí (Janáčková 2008: 377). Kromě rozsáhlé kroniky se A. Mrštík věnoval také psaní cestopisných črt a úvah, jež vydal souhrnně v souboru *Hore Váhom* (1919) či *Nit stříbrná* (1926).

Teréza Nováková

* 31. 7. 1853, Praha – † 13. 11. 1912, Praha

Zmíněna 20x z 22 dostupných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Kolorit lidového života ve východních Čechách věrohodně zmapovala ve svých románech a povídkách Teréza Nováková. Díky česko-německému původu a znalostem němčiny, francouzštiny i angličtiny, se již od malička zajímala o světovou literaturu (F. Schiller, G. G. Byron, též Ch. Dickens), (CS 1982: 205). Z české literatury jí byla velkým vzorem především K. Světlá, ať už jako významná spisovatelka románů s venkovskou tematikou nebo jako představitelka ženského hnutí. Nováková usilovala o rovnocenná práva žen (právo na vzdělání, právo volit atd.) a v souvislosti s tím se stala od roku 1895 redaktorkou časopisu *Ženský svět* (Forst 2000: 586). Roku 1897 se také podílela na založení Ústředního spolku žen českých (Ibid.). Podle J. Janáčkové (2008: 357) „[h]ájila [Nováková] názor, že emancipace nezbavuje ženu tradičních úloh, ale přidává k nim úlohy nové vyplývající z vyšší míry její rovnoprávnosti“. Později byl vydán z těchto feministických úvah výbor *Ze ženského hnutí* (1911), (Ibid.). Svou literární činnost započala Nováková již v době 70. let, avšak z těchto prvotin se nám dochovaly pouze črty *Klepy z plesů* (Forst 2000: 586), které následovaly romanticky zabarvené povídky *Z mého rodného domu* a *Laura* otisknuté v poličském periodiku *Jitřenka* (Novák 1930: 58). Oblast okolo Litomyšle a Poličky představovala pro Novákovou nekonečný zdroj námětů pro její tvorbu. Svérázu tohoto regionu se věnovala v době, kdy zde strávila téměř 20 let svého života, ale i poté, co se přestěhovala zpět do Prahy. Od svých životních strastí (smrt několika dětí) utíkala ve svých myšlenkách zpátky na východ, jež následně promítla do svých literárních děl (CS 1982: 205). Z jejich národopisných prací můžeme jmenovat např. *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*, *Východočeské lomenice*, *Z nejbýhodnějších Čech* nebo pozdější díla *Čechy Východní* a *Potulky po Čechách východních*. Přelomovým dílem

pak byly povídky *Úlomky žuly* (1902), v nichž autorka realisticky zachycuje venkovské prostředí i výrazné postavy, které přestože ctí mravní hodnoty a snaží se žít spořádaným životem, končí většinou tragicky. Po tomto souboru vyšlo postupně pět románů, jež jsou považovány za vrchol autorčiny tvorby. Prvním z nich byl životopisný román *Jan Jílek* (1904). Tento historický román popisuje těžký úděl muže, jenž pro své přesvědčení odchází v době náboženského útlaku do Gerlachsteimu (tehdejšího protestantského centra), avšak při jedné z cest do Čech je zatčen a uvězněn v Litomyšli. Právě období strávenému ve vězení a následnému útěku věnovala Nováková větší část svého románu (CS 1982: 206). O dva roky později je publikován román *Jiří Šmatlán* (1906), jenž celý svůj život obětuje představě spravedlivějšího světa. Tu nenachází ani v katolické ani evangelické víře, a tak se s vidinou lepší budoucnosti stává na sklonku svého života sociálním demokratem. Avšak ukazuje se, že ani socialismus není zárukou lepší budoucnosti. Blahobyť selské rodiny na jedné straně je konfrontován s pokračujícím útlakem chudších lidí na straně druhé. Nejrozsáhlejší román *Děti čistého živého* (1909), jenž popisuje rozvrat náboženské sekty hledající spravedlivý řád světa, následuje poslední monografický román *Drašar* (1914). Ten líčí tragický osud českého kněze a buditele J. V. Justýna-Michla. Podle A. Hamana dosáhla venkovská próza v dílech Novákové svého vrcholu: „Realistická próza s motivikou venkova přinesla výrazný posun v literárním využití motiviky života soudobé i minulé vesnice a znamenala překročení tradice, jaká se utvářela od obrození“ (Haman 2010: 278). Toho si všímá například i M. Majerová, podle které se Nováková pojetím jedince, jenž se vymyká své době i společnosti, odlišila od dalších realistických prozaiků a „uvedla [tak] vesnický román do nejtěsnější blízkosti moderních uměleckých snah“ (CS 1982: 208).

Vlasta Pittnerová

* 1. 1. 1858, Polná – † 2. 3. 1926, Praha

Zmíněna 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 792)

Literární práce V. Pittnerové je poměrně rozsáhlá. Její prvotinou byly povídky *Ze Žďárských hor* (1892), jež následovaly sbírky *Na rychtě* (1892), *Od Žďáru* (1894), *Obrázky ze Žďárských hor* (1897) a rovněž soubor *Z našich dědin* (1899), (Novák 1995: 792). Z její tvorby je patrná důvěrná znalost zdejšího regionu. Věnuje se v nich popisům obydlí, krojů, zvyků, jež se pojí s církevními svátky či odlišností tamního jazyka, pročež jsou její díla vysoce ceněna i z hlediska dokumentárního (Lantová 2000: 935).

Častým tématem jejich povídek jsou narušené osobní vztahy a tragické osudy lidí v důsledku sociální nerovnosti. V porovnání s ostatními autory však Pittnerová ukončuje svá díla idealisticky. V jejich závěrech dochází k usmíření a šťastnému vyústění daných problémů, díky čemuž se stala velmi oblíbenou a čtenou spisovatelkou. V důsledku toho však začala svá díla čím dál tím více přizpůsobovat zájmu čtenářů, a tak dle Lantové působily zejména její pozdější romány a povídky „často jako exemplární příklady dobrého a špatného lidského chování [a] stále silněji se v nich uplatňovaly zjednodušené černobílé charakteristiky postav“ (Ibid.: 935). Část její literární práce tvoří také próza popisující život na maloměstě v době národního obrození. V knize *Úředníci sirotkové* (1915) tak Pittnerová detailně vykreslila maloměstské prostředí i s jeho rázovitými figurkami. Kromě prózy se Pittnerová věnovala také psaní divadelních her, z nichž nejznámější je *Panstvo na zámku* (Ibid.: 936).

Anna Popelková

* 17. 6. 1866, Polička – † 6. 4. 1928, Praha

Zmíněna 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 792)

Podobně jako T. Nováková se tato prozaička aktivně zapojovala v ženském hnutí. Byla například zakladatelkou Ženského spolku v Poličce, kde rovněž přispívala svými feministickými články do místního periodika (*Jitřenka*) či pořádala různé přednášky na toto téma (Svadbová 2000: 1014). Do literárního světa vstoupila svým jediným románem *Za jeden hřích* (1897), jenž se odehrává ve východních Čechách. V tomto roce rovněž publikovala sbírku sebraných povídek a pohádek z Poličska – *Na besedě* (1897), (Ibid.: 1015).

Gabriela Preissová

* 23. 3. 1862, Kutná Hora – † 27. 3. 1946, Praha

Zmíněna 6x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Tato autorka se, podobně jako J. Herben či bratři Mrštíkové, pokusila ve své tvorbě vystihnout charakter slováckého lidu, a to konkrétně v třísvazkovém souboru povídek *Obrázky ze Slovácka* (1886-89). V porovnání s mužskými autory však více popisovala tamní život z pohledu ženy, což je typické i pro její vrcholná dramata *Gazdina roba* a *Její pastorkyňa*. V těchto obrazcích se již projevoval „autorčin smysl pro vyostřenou dramatickou zkratku, i její schopnost plastické charakteristiky postav

dialogem, užívajícím střídě a vyváženě nářečních prvků“ (CS 1982: 219). Morava však nebyla jedinou oblastí, z níž čerpala náměty pro svou tvorbu. V jejích pozdějších dílech zobrazovala také prostředí korutanských Slovinců, Rusů nebo se věnovala životu v Praze (Novák 1995: 772). Z tohoto období můžeme zmínit například díla *Ideály*, *Korutanské povídky* nebo *Talmové zlato*. Nicméně tyto povídky již nedosahovaly takové kvality, neb v nich autorka tíhla k romantizujícímu zpodobnění lidí a jejich osudů. Na konci své tvůrčí činnosti se rovněž věnovala psaní románů, z nichž větší ohlas zaznamenala pouze přepracovaná románová verze *Její pastorkyňa* (Pešta 2000: 1080).

Karel Václav Rais

* 4. 1. 1859, Lázně Bělohrad – † 8. 7. 1926, Praha

Zmíněn 22x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

S východními Čechami byl část svého života spjat také pravděpodobně největší představitel kritického realismu a venkovské prózy K. V. Rais³², který v 80. letech působil v tomto kraji (Trhová Kamenice, Hlinsko) jako učitel. Vedle tohoto regionu mu byla inspirací i jeho rodná oblast (Podkrkonoší) a Praha, ve které dožil svá poslední léta. Svou literární činnost začal psaním básní a fejetonů, které byly otisknuty v různých periodikách (*Posel*, *Humoristické listy* či *Arbesův Šotek*), (Forst 2000: 1199). Vliv na jeho tvorbu měla i učitelská profese, v důsledku čehož se věnoval psaní knih pro mládež (*Povídky ze starých hradů*; *Z naší kroniky*). V nich se po vzoru V. B. Třebízského pokoušel „vychovávat] elegickými příběhy z národní minulosti“ (Novák 1995: 777). Hlavním námětem Raisových děl byly mezilidské vztahy a jejich proměna související se změnou doby. Zaměřuje se zejména na lidi opuštěné, které přes své kladné a ctnostné vlastnosti jsou vlivem stáří, slabosti či lidské hamižnosti odstrčeni na okraj lidské společnosti (Haman 2010: 274). Mnohdy tak v jeho povídkách narazíme na poctivé jedince, kteří jsou tímto rozkladným vývojem společnosti postupně ničeni a následně i poraženi. Rozvrácené vztahy mezi výminkáři a hospodáři, vlastními sourozenci a především mezi rodiči a dětmi jsou nastíněny například v souborech *Výminkáři* (1891), *Horské kořeny* (1892), *Potměchuť* (1892), *Rodiče a děti* (1893), *Lopota* (1895), (Novák 1995: 778). Již s první zmiňovanou sbírkou se Rais odlišoval od dosavadní publikované venkovské prózy. Svá díla totiž obohatil o dialektismy, díky čemuž působily jeho

³² Toto prvenství mu „přiznávali jeho vrstevníci i předchůdci v čele s S. Čechem, J. Vrchlickým, z nejmladší generace koncem století – třeba s výhradami – s Arne Novákem“ (Janáčková 2008: 372).

postavy věrohodněji a čtenář se tak snadněji vcítí do jejich tragických osudů. Typ dobrého člověka, který podveden vlastní rodinou přichází o veškeré své iluze, nacházíme i v románu *Kalibův zločin* (1895). Zde dovede hlavního hrdinu falešnost a vypočítavost jeho nejbližších ke spáchání vraždy a následně i k jeho vlastní smrti. Další typ hrdiny v Raisových románech představovali venkovští učitelé a kněží, kteří se svým přesvědčením a úsilím snažili povznést život venkovského lidu z hlediska mravního, ale i národního (Novák 1995: 778). Takovýto příběh nacházíme v *Zapadlých vlastencích* (1894), v nichž nám autor líčí nelehké osudy mladého učitele z podkrkonošské vesnice a zároveň popisuje, jak se i na venkově postupně probouzelo národní sebevědomí v době 40. let 19. století. V *Západě* (1896) je zase zachycen život vesnického faráře. Vypravěč se zaměřuje především na jeho stáří a těžkosti, které jsou s tímto obdobím života spjaty, jako jsou nemoci, samota způsobená ztrátou blízkých, ale také odchod z fary, jíž zasvětil celý svůj život. Vedle lyrizovaných popisů tamní krajiny imponují tyto romány rovněž detailní psychologickou charakteristikou postav. Při jejich popisu věnoval Rais kromě rysů povahových velkou pozornost též projevům vnějším - jejich vzhledu, způsobu řeči i chování (CS 1982: 229).³³ Na konfrontaci městského a vesnického prostředí byl vystavěn další spisovatelův román *Pantáta Bezoušek* (1897), který žánrově patří k tzv. idylám, podobně jako další díla *Káča* (1906), *Skleník* nebo již výše zmiňování *Zapadlí vlastenci* (Forst 2000: 1199). Starý vdovec Bezoušek se rozhodne navštívit svého syna v Praze. V průběhu tohoto pobytu objevuje krásy i vady tohoto města a styl života, který se zde vede. Tyto „novoty“ nepřestává neustále porovnávat se svým tradičním životem na vesnici, následkem čehož se nejednou dostává do konfliktní situace s místními lidmi, díky humoristickému pojetí však působí tyto mírné rozepře spíše zábavně. Přesto nakonec u starce zvítězí jeho pouto k rodné půdě, a tak se po krátké době trvale vrací zpět na venkov. Na začátku 20. století napsal Rais ještě několik děl - *Paničkou* (1900), *Na lepším* (1901), *Sirotek* (1903), *Stehle* (1905), *Trochu vřesu* (1919) a *O ztraceném ševci* (1920). Posmrtně pak byla vydána povídka *Svatba* (1930) a rovněž vyšlo dvacet šest svazků, v nichž byla shrnuta Raisova literární práce z let 1909-1932 (Novák 1995: 778).

³³ „Zajímal ho [Rais] člověk v dialogu s lidmi, ať už se hovorem vyjevoval spor a svár, anebo lidská vzájemnost a soudružnost“ (CS 1982: 229). To podotýká i A. Novák (1995: 778): „[Rais] [u]kazuje, jak tyto povahy, které charakterisuje velmi případně dialogem, někdy i monologem, vedou trdně [...] svůj životní boj.“

Vojtěch Rakous

* 8. 12. 1862, Velký Brázdím u Brandýsa nad Labem – † 8. 8. 1935, Praha - Libeň

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Dějiny české literatury IV.* str. 55)

Vlastní jméno tohoto autora, Adalbert Österreicher, bylo nahrazeno pseudonymem vytvořeným J. Herbenem, který zkoumáním „neznámých“ rukopisů objevil Rakousův talent a začal jeho tvorbu prosazovat v periodiku *Paleček* (Otruba 1986: 9). Rakous se následně začal věnovat publikační činnosti, a to převážně v periodikách českožidovských. Výjimečně přispíval i jinam - *Čas*, *Národní listy*, *Tribuna* (Otruba 2000: 1210). První knižně vydaný soubor povídek, *Doma*, se tedy objevil až roku 1897, avšak do povědomí čtenářů se Rakous dostal teprve svým druhým beletristickým dílem *Vojkovičtí a přespolní* (1910). Hlavní přínos tohoto autora tkví v tom, že ve svých humoristických románech a črtách zobrazuje osudy židů na českém venkově. Ne, že by se postava Žida v české literatuře doposavad neobjevila, ale novátorský byl způsob, jakým Rakous židovského jedince pojal. Rakousovi Židé totiž „nevcházejí z cizorodého teritoria do českého prostředí, nýbrž jsou jeho samozřejmou součástí“ (Otruba 1986: 11). Žijí ve shodě se svými křesťanskými sousedy, s nimiž sdílí povinnosti a strasti všedního života, avšak rovněž ctí svou kulturu a náboženské tradice. Velmi oblíbené byly volně na sebe navazující cykly „Modche a Rezi“, „Dědeček a babička“, „Kieslerův Lojza“, „Židé a židovky“ aj., které byly vydané souhrnně pod názvem *Modche a Rezi a jiné příběhy* (1926). V těchto pozdních humoreskách se Rakous inspiroval životy pražských Židů. V neposlední řadě nesmíme zapomenout zmínit Rakousovu historickou novelu *Na rozcestí* (1914) popisující život mladého Žida, jenž je deformován diskriminačními nařízeními (Otruba 2000: 1210).

Jan Misárek Slavičínský

* 20. 3. 1861, Vsetín – † 10. 2. 1932, Praha

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 775)

Tento prozaik, sběratel národopisného materiálu a publicista zasvětil svoji tvorbu rodnému kraji. Dle názoru A. Nováka (1995: 775) vynikaly Misárkovy obrázky ze Vsacka díky spolehlivému a realistickému pozorování a také díky osobitému užití místního dialektu. Podle *Ottova slovníku* prý nejznámější autorova povídka *Vlk Krampotů* (1891) dokonce vyvolala diskuzi o oprávněnosti dialektu v krásné próze

(*Ottův slovník naučný* 1936: 285). Misárkovy povídky (*U Křupalů*, 1907; *Příhody a smyšlenky*, 1902), jsou rovněž zajímavé z toho důvodu, že barvitě zobrazují jak obyvatele venkova, tak i města, kteří přísluší k různým generačním či sociálním skupinám (Bartůšková 2000: 286). Povídky J. M. Slavičinského tak byly ceněny z etnografického i dialektického hlediska. Ve svých studiích z nich vycházeli například Fr. Bartoš či Fr. Trávníček (Ibid.). Kromě povídkových souborů vydal tento autor také několik spisů politického rázu *Českým mužům: Ani my nejsme spokojeny s Vámi!* (1897) a *Český lid a český Žid* (1897), jež byly publikovány pod pseudonymem Jaroslava Procházková.

Karel Elgart Sokol

* 18. 1. 1874, Ivančice – † 21. 7. 1929, Potštejn nad Orlicí

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Dějiny literatury české IV.* str. 55)

K. E. Sokol se inspiroval tvorbou J. Merhauta a V. Mrštíka, i proto je v některých literárněvědných pracích přiřazován k naturalistické škole (viz *Přehledné dějiny literatury české*). Jeho díla jsou tak v mnohých ohledech obdobou děl Mrštíkových. Například pozdější román *Zlaté rouno* (1920) vypráví o moravských studentech, kteří žijí v Praze, což je podobný námět jako v Mrštíkově románu *Santa Lucia* (Pešta 1985: 653). Přesto tento autor ve své tvorbě k naturalismu netíhl. Zároveň se však jeho díla již značně vzdalují od směru realistického, neboť jsou mnohdy prodšena impresionisticky laděnými popisnými pasážemi (Ibid.). Zpočátku své tvorby se však Sokol věnoval spíše psaní povídek – *Děti* (1904), *Kresby* (1906), *Májové bouře* (1911), *Drobečci a Drobečky* (1919), (CS 1982: 240). Po první světové válce se od kratších próz přesunul k tvorbě románů – *Příval* (1917, jenž původně vyšel v časopise *Květy* pod názvem *Rybník*), *Zlaté rouno* (1920), *Černý a bílý* (1925), *Sahara* (1929). Tyto čtyři romány měly být součástí pentalogie, ale poslední pátý román *Tři studně* zůstal pouze v náčrtech (Ibid.). K. E. Sokol byl rovněž uznávaným brněnským divadelním kritikem a je autorem mnoha medailonů moravských spisovatelů (Pešta 1985: 654).

Michal Srubjan

* 2. 10. 1870, Krumvíř – † 14. 12. 1908, Praha

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 775)

Tento autor ve své drobné próze realisticky zpodobnil lidovou kulturu, zvyky a především nářečí slováckého lidu. Debutoval časopisecky roku 1893 a z časopisecky publikovaných fejetonů později vznikl i jeho jediný knižní soubor *Obrázky ze Slovácka* (1899). Národopisný význam měly také Srubjanovy texty a úryvky lidových písní, jež se však bohužel nedochovaly (Šisler 2008: 322).

Antal Stašek

* 22. 7. 1843, Stanový (nyní součást Zlaté Olešnice) – † 9. 10. 1931, Praha

Zmíněn 17x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz tabulka v kapitole 4.2)

Antal Stašek, vlastním jménem Antonín Zeman, byl díky svému vysokému věku literárně činný přes 70 let. Není proto divu, že v průběhu tohoto dlouhého období prošla jeho tvorba značnou proměnou. „[O]brází se v [ní] vývoj české literatury od pozdního romantismu doby májovců po formování socialistického realismu v meziválečném období“ (Dokoupil 2008: 344). Inspirován Byronem a polskými romantiky, věnoval se zpočátku tvorbě reflexivní i vlastenecké lyriky (*Živý hrob*, *Jeremia*), (Novák 1995: 550). Romantizující tendence se přenesly i do jeho tvorby prozaické, kde se odrážely ve ztvárnění výjimečných hrdinů, milostných zápletek, ale i krajinomalbě máchovského typu (Dokoupil 2008: 344). Z tohoto období vzešla díla jako *Běla*, *Závoj*, *Václav*, *Varoň* aj. Postupně se však Stašek začal zaměřovat na povahovou drobnokresbu postav z venkovského prostředí, zejména pak na životní podmínky a svébytnost podkrkonošské oblasti. Ještě v románě *Nedokončený obraz* (1878) se prolínají vlivy obou směrů (romantismu a realismu), avšak následujícími díly se již tento autor přiřadil k představitelům realistické venkovské prózy (Galík – Machala – Petrů 1994: 134). Přesto Novák upozorňuje, že je třeba zařadit Staškovy romány spíše ke „starší novelistice české“, neboť se od ostatní venkovské prózy znatelně liší.³⁴ Stejný názor se objevuje i ve sborníku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*: „Stašek se neomezoval na zaznamenávání krajové svéráznosti, ani nebyl pouhým kronikářem, který přistupuje ke skutečnosti s předem hotovým a soucitným mravním stanoviskem. Pronikal hlouběji k základům myšlení obyčejných lidí, ke způsobům, jak hledali štěstí a spravedlnost“ (CS 1982: 247). Důležitým znakem jeho prózy byla tedy výrazná psychologická

³⁴ „[...] libují si v romaneskních zápletkách a násilných rozuzleních, vkládají mezi vypravování hlubokomyslné, ale neslohové alegorie, hromadí úvahy a nepohrdají přítom ani formou zápisníkovou, nedovedou osob individualisovatí jazykem [a] jsou psány mozaikovitě, řečí zpola lyrickou, zpola novinářskou, často se sklonem rétorickým (Novák 1995: 551).

charakteristika lidí různého společenského postavení. Ti v důsledku svých životních strastí a nespokojenosti se soudobým životem nachází svou útěchu ve spiritistickém hnutí (*Blouznivci našich hor 1895*) nebo otevřeně dávají najevo svůj nesouhlas s vývojem české společnosti v době 70. a 80. let a bojují proti sociálnímu i národnostnímu útlaku (*V temných vírech 1900; Na rozhraní 1908*). Oblibou se *Blouznivcům* vyrovnal Staškův román z pozdějších let *O ševci Matoušovi a jeho přátelích* (1927), jenž byl přepracovanou a rozšířenou verzí původního románu *Švec Matouš* z roku (1876), (Janáčková 2008: 355).

Františka Stránecká

* 9. 3. 1839, Velké Meziříčí – † 27. 5. 1888, Brno

Zmíněna 3x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771; *Přehledné dějiny české literatury 19. století II.* str. 115; *Česká literatura 19. století* str. 244)

Další spisovatelkou, která se ve svém vyprávění zaměřila na oblast Slovácka, ale i Horácka, byla Františka Stránecká. Tato autorka, vlastním jménem Fr. Všetečková, vstoupila do světa literatury jako sběratelka a vydavatelka lidových pohádek a pořekadel, čímž se jí též otevřela cesta k etnografické činnosti. Z její beletristické tvorby, jež vykazovala národopisné prvky, můžeme jmenovat její soubory povídek – *Z našeho lidu* (1882), *Některé črty* (1885), případně *Z pohoří moravského* (1886), v nichž nám autorka popisuje život venkovského lidu a to ve všech jeho ohledech. Detailně zkoumá tamní zvyky, kroje, slavnosti či pověry, ale pozornost věnuje i každodennímu životu a práci sedláků, jež doplňuje líčením nedotčené přírody. „Nepřehlížela však ani chyby lidu (pijanství, selskou povýšenost, tvrdohlavost aj.), ani sociální rozpory a krutou bídu, řešení však nacházela v odevzdanosti do vůle boží, který je vůbec vůdčím motivem jejího díla“ (Pešta 2008: 374). Přesto se mnohdy ve svých dílech přiklání k idylickému zobrazení společenských a mravních poměrů na vesnici, v důsledku čehož se její povídky „vyznačují spíše tklivostí ženského citu, vlídnou lidumilností [či] mírným soucitným humorem [...], než odvahou pravého realismu“ (Novák 1995: 772). Fr. Stránecká se rovněž věnovala psaní cestopisných črt, v nichž čtenářům vylíčila své vzpomínky a dojmy z pobytu v Uhrách.

Jiří Sumín

* 9. 10. 1863, Uhřetice – † 11. 11. 1936, Přerov

Zmíněn 3x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny české literatury 19. století II* str. 115; *Dějiny české literatury IV.* str. 55; *Česká literatura 19. století* str. 245)

Fr. Buriánek zařazuje v *Dějínách české literatury IV.* mezi představitele venkovské prózy hned několik autorů, jejichž tvorba je však v ostatních odborných publikacích častěji spojována s jinými uměleckými směry. Jedním z nich je Jiří Sumín, což je ve skutečnosti pseudonym pro spisovatelku Amálii Vrbovou. Ta ve svých dílech ztvárňovala příběhy hanáckých obyvatel. Zaměřovala se zejména na sociální podmínky v tomto kraji a upozorňovala rovněž na bezpráví žen ve společnosti. J. Opelík (2008: 420) však uvádí, že byť se Sumín z počátku své tvorby „propracovával k regionálnímu realismu“, postupně kladl větší důraz na předurčenost lidského osudu, čímž nabývala jeho literární práce spíše rázu naturalistického. Také A. Novák sdílí názor, že podstatou autorových děl nebylo národopisně zachytit tamní krajinu, ale byl v nich spíše patrný „sklon k ironii karikující směšnost všedního života, sklon k chmurnosti a hrůze“ (Novák 1995: 994). Díky těmto faktorům se přiřazení této spisovatelky k venkovskému realismu jeví opravdu jako sporné. Již první Sumínova díla předznamenávají autorův talent a vyzrálou tvůrčí schopnost, viz *Z doby našich dědů* (1895), *Zapadlý kraj* (1898). Při vytváření svých příběhů kladl tento spisovatel velký důraz na popis přírody, který umocňuje dramatickou atmosféru děje. Konfliktní a vyostřené situace se tak povětšinou odehrávají za zimních mrazivých nocí, vichřic, či bouří (CS 1982: 252). Za vrchol autorovy tvorby je pak považován román z roku 1904 – *Zrádné proudy* (jenž byl později publikován pod názvem *Přeludy*) a román *Spása* (1908), (Ibid.: 253).

Josef Šír

* 7. 1. 1859, Horní Branná – † 8. 5. 1920, Píchlovice

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 779)

J. Šír se věnoval psaní povídek a obrázků z Podkrkonoší, v nichž znázornil zanikající svěbytnost a folklorní tradice tohoto kraje. Z jeho literární práce můžeme připomenout soubory *Horské prameny* (1903), *Krkonošské humoresky a rozmarné obrázky* (1910) nebo *Hory za války* (1945), (Forst 2008: 638). V povídkách je zjevná autorova znalost místního prostředí. Projevuje se to zejména na řeči postav, jež je

zabarvena místním nářečím a rovněž na roli vypravěče, který není nestranný a objektivní. Do příběhů často vstupuje jako „zúčastněný svědek vyprávějící se zaujetím, jímavě a zároveň se smyslem pro humor“ (Ibid.) o strastech a radostech místních lidí. Autobiografické prvky nacházíme v dílech *V horské škole* (1934), *Pokání* a do školského prostředí je zasazen také protináboženský román *Msta* (1911), (Ibid).

František Sokol Tůma (též psán jako Sokol-Tůma)

* 2. 5. 1855, Benešov u Prahy – † 31. 12. 1925, Ostrava

Zmíněn 2x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Dějiny literatury české IV.* str. 55; *Dějiny literatury české IV.* str. 210)

Fr. Sokol Tůma začal svoji uměleckou kariéru jako herec u několika divadelních kočovných společností (Pešta – Pešat 2008: 225), díky čemuž hodně cestoval. Během svého života navštívil mnoho zemí, například Černou Horu, Bosnu a Hercegovinu a roku 1904 byl dokonce v Americe (*Ottův slovník naučný* 1905: 626). Nejvíce však Tůmu zaujalo prostředí valašských horalů a horníků z Ostravska, které často zobrazoval ve své tvorbě. Od roku 1895 začal své první drobnější práce vydávat ve svém časopise *Radhošť* (později přejmenovaný na č. *Ostravan*). V Tůmově tvorbě však nenacházíme tvůrčí postupy zcela typické pro venkovský realismus, neboť „jeho styl [byl značně] patetický, emocionálně vypjatý, nacházející zálibu ve výrazných, někdy až křiklavých efektech, romantických zápletkách i drsných naturalistických scénách“ (Pešta – Pešat 2008: 255). Mezi díla, jež zpodobňují život na Valašsku, patří povídka *Sudiči* (1898), *Valašská Světice* (1921) či román *Soucít* (1903). Z ostravského prostředí čerpal Tůma náměty pro svou trilogii *Černé království* (*Pan závodní* – 1909, *V záři milionů* – 1922, *Na šachtě* – 1924), (Ibid.). Vedle prozaické tvorby se věnoval také psaní dramát. Pravděpodobně nejúspěšnější je hra *Pasekáři* (1904), kterou následovala dramata *Hevička* (1915) a *Staříček Holuša* (1920). Druhou nejznámější Tůmovou hrou je tragédie *Gorali* (1931), v níž je ztvárněn podobný námět jako v *Maryše bratří Mrštíků* (Ibid.: 256).

Josef Uher

* 14. 12. 1880, Borač-Podolí u Tišnova - † 5. 12. 1908, Brno

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny české literatury 19. století II.* str. 116)

Jeho krátký život byl ovlivněn tuberkulózou, která mu byla diagnostikována v roce 1902. Své literární činnosti se tak věnoval pouhých osm let a je patrné, že tento autor nestihl naplnit veškeré své literární cíle (Opelík 2008: 1098). Věnoval se psaní kratších prozaických útvarů, v nichž povětšinou zobrazoval životy chudých lidí. Mezi jeho hrdiny tak patřili například tkalci (sám pocházel z tkalcovské rodiny), žebráci či tuláci, kteří se stranili společnosti, jež jim ublížila a zavrhla je (Polák 1984: 116). V jeho próze tak nacházíme spíše prvky naturalistické než realistické. Z jeho tvorby můžeme uvést sbírky *Kapitoly o lidech kočovných a jiná prosa* (1905) nebo *Má cesta: črty a básně* (1907).

Josef Večeřa

* 1. 3. 1856, Moravské Kynice U Tišnova – † 8. 6. 1883, Olomouc

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 773)

Tento autor prý býval považován za nejtalentovanějšího spisovatele Mladé Moravy, a proto mu bylo také přezdíváno „moravský Hálek“ (Pešta 2008: 1273). V jeho prvních dílech je ještě stále patrný vliv romantismu (*Svatý myslivec*). Avšak později se od idealizovaného pojetí venkova začal vzdalovat. Byl totiž ovlivněn ruskými realisty (Gogol, Turgeněv), a tak se čím dál tím více přikláněl k realistické tvorbě (*Antuškové, Život v odříkání*), (Ibid.). Ve svých příbězích nejčastěji zobrazoval životy lidí z brněnského venkova a okolí. Kromě prozaické činnosti byl také redaktorem časopisu *Koleda* (Ibid.).

Jan Vrba

* 10. 12. 1889, Klenčí pod Čerchovem – † 28. 5. 1961, Domažlice

Zmíněn 2x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Encyklopedie literárních žánrů* str. 675; *Příruční slovník české literatury* str. 548)

Jan Vrba patří k autorům, kteří většinu své tvorby zasvětili chodskému kraji. Je třeba však upozornit, že tento autor již patří k představitelům mladší generace. Jeho tvorba byla výrazně spjata s rodným krajem a lidem, nicméně výjevy z chodského venkova čerpá většinou až z poválečného období. Snažil se nastínit chmurnou atmosféru této doby (*Beranuc dvůr*, 1924; *Soumrak Hadlasuc rodu*, 1929) či

„konfront[oval] tradiční selství s názory a životním stylem mladé generace“ (Bartůšková 2008: 1498). To je patrné v románech *Zbytkový statek* (1930), *Zrezivělý pluh* (1936), *Vzpouza na vsi* (1936). Prvky národopisu pak nacházíme v souboru *Chodské rebelie* (1923), v němž detailně zachycuje historické události i barevnost místní krajiny. V některých Vrbových dílech nacházíme autobiografické prvky, viz *Mládí* (1927) *Kvetoucí hloží* (1935) nebo *Bludiště*. Autor v nich vzpomíná na svá studia a kritizuje školské poměry na maloměstě (Ibid.: 1498). Podstatnou, ne-li převážnou, část Vrbovy tvorby však představují jeho črty a romány s přírodní tematikou, při jejichž psaní se opíral o znalosti, které získal v průběhu své lesnické profese. Mezi jeho literární práce z této oblasti můžeme zařadit například díla *Knih z přírody* (1920), *Chromá liška* (1925), *Borovice: román stromu* (1925) či *Myslivcův rok* (1942), (Ibid.).

Jan Vyhlídal

* 27. 4. 1861, Hluchov u Prostějova – † 18. 6. 1937, Vyškov

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771)

J. Vyhlídal patří podobně jako K. Křen či V. Kosmák mezi autory, kteří kladli ve své tvorbě důraz na náboženskou víru (s K. Křenem byli dokonce blízkými přáteli), (Novák 1995: 771). Tento kaplan a pozdější farář ze Švábenic se věnoval psaní národopisných črt a povídek z oblasti Hané a Slezska. Jako slezský buditel například založil roku 1891 Spolek pro zakládání knihoven ve Slezsku, lobodickou školu národního vyšívání či působil v Matici opavské (Lantová 2008: 1539). Po zveřejnění svých prvních národopisných črt se jeho literární tvorba notně rozrostla. Celkem vydal přes dvacet svazků knih, do nichž můžeme zahrnout jak jeho drobnou prózu či humoristické povídky - *Dochtorské povídky*, *Slezská svatba*, *Veselé obrázky z Hané* aj. (Bezdomniková 2008), tak také rozsáhlejší dvousvazkové dílo *Naše Slezsko* (1900-01) „podávající souhrnnou sociální, národnostní a náboženskou charakteristiku regionu“ (Lantová 2008 :1539). Současně za zmínku stojí i jeho publicistická činnost, kdy své četné národopisné a dokumentární statě publikoval kupříkladu v *Časopisu vlasteneckého Muzea* („Příspěvek ku poznání kroje a vyšívání slováckého“) nebo *Osvětě* („Zapomenutý český kout“), (Bezdomniková 2008). Vyhlídal ve svých dílech detailně zachycuje zvyky, kroje, pořekadla, pověry, ale i nářečí hanáckého lidu. Díky

tomu jsou tyto spisy vysoce ceněny i z lingvistického hlediska³⁵ (Lantová 2008: 1540). Beletristická tvorba J. Vyhlídala, jež se vyznačovala především výstižným zachycením kulturního svérázu a charakteru hanáckého lidu, však rovněž zachycovala v 1. polovině 20. století obrazy ze světové války, viz *Šakandr Strouhal na vojně a jiné vojenské osoby* (Novák 1995: 771).

Alois Zábranský

* 8. 2. 1858 Jáchymov u Litovle - † 9. 9. 1921, Uherské Hradiště

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771)

Tento autor, vlastním jménem František Červínek, byl uznáván jako prozaik humoristických a satirických próz z Hané, který svá díla publikoval pod několika pseudonymy (Florian Čahoun, Baltazar Pelyněk, Kašpar Šťovík aj.), (Pešta 2008: 1658). Z nich nejčastěji užíval jméno A. Zábranský. Jelikož vystudoval práva, poznal dobře justiční prostředí, a tak v některých dílech ztvárnil příběhy soudců z hanáckých obcí, viz soubor *Z nového labyrintu světa* (1907). Kromě tohoto cyklu vydal A. Zábranský ještě humoristické soubory *Na potulkách se Švandou* (1919) nebo *Lásko, milá lásko...* (1920). Za jeho nejvýznamnější dílo je pak považována trilogie *Břehule čili Poslední hastrman na Hané* (1919), ve které se „prolíná život lidí a pohádkových bytostí zosobňujících neporušenou hanáckou přírodu“ (Ibid.).

Jan Spáčil Žeranovský

* 26. 1. 1857, Žešov u Prostějova – † 9. 1.1905, Šternberk

Zmíněn 1x z 22 prozkoumaných zdrojů (viz *Přehledné dějiny literatury české* str. 771)

Je známý jako básník ovlivněný lumírovskou poetikou a jako autor humoristických povídek z hanáckého prostředí (Färber 2008: 289). Byl v blízkém kontaktu s dalšími spisovateli venkovské prózy, a to konkrétně s O. Bystřinou, K. Křenem a J. Vyhlídalem (Ibid.). Mezi jeho nejznámější díla patří sbírka črt a žánrových obrázků z Hané – *Samo tihó* (1904). Předtím než těžce onemocněl, stihl ještě připravit k tisku sbírku básní *Výše a propasti* (1909) a sbírku črt *Plke Štriche* (*Ottův slovník naučný* 1905: 753). Vedle své literární činnosti se věnoval také překladům textů z francouzštiny do němčiny.

³⁵ Národopisné záznamy J. Vyhlídala se staly např. materiálem k Bartošovu Dialektickému slovníku moravskému (Lantová 2008: 1540).

Na závěr bychom chtěli dodat, že v mnohých literárněvědných pracích bývá vedle představitelů venkovského realismu uváděno ještě několik autorů, jejichž díla s venkovskou tematikou úplně nesouvisí. Tito spisovatelé se totiž ve svých dílech nezabývají venkovem, ale svou pozornost obrací k životu městskému. Z toho důvodu jsme se rozhodli, že se zde těmito autory blíže zabývat nebudeme. Přesto nemůžeme zcela přehlédnout fakt, že se o nich mnozí literární historici³⁶ zmiňují v těsné blízkosti s venkovským realismem, a proto zde ve stručnosti uvedeme, o jaké autory se jedná a čím je jejich tvorba specifická.

Mezi představitele realismu s městskou tematikou patří **I. Herrmann** (*U snědeného krámu*, 1890), **F. X. Svoboda** (*Řeka*, 1908-09), **M. A. Šimáček** (*Duše továrny*, 1894), **Fr. Herites** (*Tajemství strýce Josefa*, 1882), **J. Lier** (*Román Lutnových*, 1882) a **V. Hladík** (*Z pražského ovzduší*, 1894), kteří se pokouší navázat na Nerudovu tvorbu ze 70. Let.³⁷ Sám Neruda svou prózu tohoto období označoval jako tzv. žánrové povídky, kdy při vytváření názvu vycházel z “tradice renesančního holandského žánru, zpodobujícího především bujarý životní vír, rozkoš, a plnost životního prožitku smyslového a citového“ (Haman 1965: 52). Žánrová drobnokresba tedy při zobrazování pestrého života „umožňovala vylovit z širokého a proměnlivého proudu životních dění jednotlivé momenty zachycující v detailním záběru obecné v jedinečném“ (Ibid.). Jinými slovy, povídkáři žánrového realismu neusilovali o celistvý obrázek z maloměstského prostředí, ale zaměřovali se na zobrazení událostí ze všedního života, které ovšem znázorňovali nevšedním způsobem. Svě náměty tak často ztvárňovali humoristicky, satiricky či s „lehkou dávkou“ ironie.

³⁶ Polák, J. *Česká literatura 19. století*; Haman, A. *Trvání v proměně*; Mukařovský, J. *Dějiny české literatury IV*.

Josef Polák se vedle těchto autorů zmiňuje rovněž o spisovatelích, kteří se věnovali zejména cestopisné próze (viz Josef Štolba, Servác B. Heller a Bohumil Havlasa). Ani těmito autory se však v tomto přehledu podrobněji zabývat nebudeme, neboť jejich tvorba je od venkovského realismu již velmi vzdálena.

³⁷ Dle A. Hamana (2010: 84) je však „paradoxem, že někteří z mladších autorů – jmenovitě Herites a Herrmann – se hlásili jako ke svému učiteli právě k Nerudovi, ačkoliv povahou svých literárních začátků naznačovali změnu v chápání funkčního modelu literatury, jakou přinášela parnasistní estetika a poetika“.